

Школьная бібліятэка

Аркадзь Куляшоў

***Выбраныя
творы***

Мінск
«Мастацкая літаратура» 2009

УДК 821.161.3-93
ББК 84(4Бел)-5
К90

Серыя заснавана ў 1965 годзе
Укладанне і праדмова *Валянціны Куляшовай*

*Выпуск выдання ажыццёўлены па заказе
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь*

ISBN 978-985-02-1161-3

© Куляшова В. А., укладанне, прадмова, 2009

ПЕРШАМАЙСТАР БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ

Выступаючы неяк на свяце кнігі ў Карме, я распавядала прысутным пра бацьку, народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова.

Напрыканцы слова ўзяла настаўніца беларускай мовы і літаратуры мясцовай школы. Ганна Іванаўна падзякавала за цікавыя аповед і раптам, звяртаючыся да мяне, амаль выгукнула:

— Але ж, Валянціна Аркадзеўна, хто даў вам права прыніжаць Куляшова, называючы яго вялікім паэтам?

Я знякавала, а яна працягвала далей:

— Хіба вы не разумееце, што гаворка ідзе пра генія, генія нашай літаратуры?!

Тады яшчэ найлепшая паэма ўсёй савецкай літаратуры ваеннага часу не была знята са школьнай праграмы на карысць лірычнага юнацкага верша «Бывай...», набыўшага вядомасць толькі ў 1972 годзе дзякуючы з'яўленню песні «Алеся» на музыку Ігара Лучанка:

Бывай, абуджаная сэрцам дарагая.
Чаму так горка, не магу я зразумець.
Шкада заранкі мне, што ў небе дагарае
На ўсходзе дня майго, якому ружавець...

Верш «Бывай...», надрукаваны ў 1928 годзе чатырнаццацігадовым юнаком, стаўся заяўкай на высокую эмацыйнасць яго паэзіі.

Вяўленне гэтай якасці ў паэме пра пакуты беларускага народа падчас вайны, што вялася на яго тэрыторыі, вывела «Сцяг брыгады» з шэрагу агітак і аб'яднала з такімі высокамастацкімі творамі, як «Жди меня» Сіманова, або «Землянка» Суркова, або вершы і балады гэтага перыяду самога Куляшова.

Галоўны рэдактар «Літдрамы» тэлебачання, дзе я тады працавала, аднойчы даў мне заданне напісаць перадачу пра Куляшова, якая павінна была называцца «Я хачу, каб да штыка прыраўнялі пяро». І гэта быў адзіны выпадак, калі я не выканалася задання, бо Куляшоўская паэзія не лажылася на такую ідэю. Куляшоў — не Маякоўскі і не Эрэнбург.

Кожнаму, хто вывучаў творчасць Аркадзя Куляшова ў школе, пачынаючы са «Сцяга брыгады», было зразумела, з паэтам якога маштабу ён сутыкнуўся.

Перагляд карты літаратуры пайшоў не на карысць культуры, аслабляючы яе.

«Калі на гістарычнай карце беларускай паэзіі правесці прамую на самых высокіх вяршынях, то яна пройдзе так: Багушэвіч-Багдановіч-Колас-Купала-Куляшоў. Куляшову, як і кожнаму з яго вялікіх папярэднікаў, было суджана лёсам рушыць далей паэтычнае развіццё нацыі, узняць нацыянальны паэтычны геній на якасна новую ступень. Сярод тых, чыя творчасць, увасабляючы цэлы этап у літаратурна-эстэтычным развіцці Беларусі, істотна рассунула духоўныя і мастацкія гарызонты беларускай паэзіі, Аркадзь Куляшоў, бясспрэчна, — самая буйная постаць, самая значная велічыня. Пакарыстаюся старым славянскім словам і скажу іначай: у беларускай славянскай паэзіі ён першамайстар. Створанае Куляшовым засведчыла такія выяўленчыя магчымасці роднай мовы, сцвердзіла такую культуру мастацкага мыслення, такую культуру слова, не ўзброіўшыся якою, сёння працаваць у паэзіі нельга — недарэчна, марна ды і проста сорамна. Сорамна кізаць малапісьменныя «сцішкі» на ўзроўні паэтаў-самавучак нашаніўскай эпохі сёння, калі ёсць паэтычны радок Аркадзя Куляшова, калі можна зняць з кніжнай паліцы томік і прачытаць: «Есць у паэта свой аблог цалінны...»

Зробленае Куляшовым дало нам такія эстэтычныя меркі, такі падыход і такі спосаб творчасці, якія характарызуюць працу і плён самых вялікіх гігантаў паэтычнага слова. У якім бы плане ні пачыналі мы сёння ацэньваць яго творчую спадчыну, якую б праблему даследавання ні паставілі — нам давядзецца пераканацца, што іншыя маштабы не падыходзяць, што размова можа весціся толькі на самым высокім узроўні», — так напіша Ніл Гілевіч у артыкуле «Крокамі волата» ў 1979 годзе, ацэньваючы творчы феномен Аркадзя Куляшова праз год пасля яго сыходу ад нас.

Аркадзь Аляксандравіч Куляшоў нарадзіўся 6 лютага 1914 года ў мястэчку Саматэвічы Касцюковіцкага раёна, на Магілёўшчыне.

Яго бацькі, Кацярына Фамінічна Ратабыльская і Аляксандр Мікалаевіч Куляшоў, былі настаўнікамі, мелі немалую бібліятэку і адзіны ў мястэчку грамафон, па якім любілі слухаць рускую і італьянскую оперную класіку, запісы вядомых тады спевакоў Анастасіі Вяльцавай, Марыі Плявіцкай, Фёдара Паўлава, клоунаў Бім-Бом.

Хатняя атмасфера, у якой рос хлопчык, была ўзнёслай. Яе стваралі мастацкае слова і музыка. Бацькі паэта да ўсяго і самі добра і спявалі. У артыкуле «Тры сустрэчы з Лермантавым» Куляшоў расказваў пра сябе наступнае: «...калі верыць успамінам маіх бацькоў, ізнаў Лермантава я літаральна з калыскі, з таго самага моманту, калі сярод іншых цацак і забавак увага мая спынілася на хатнім альбоме. То быў альбом пісьменнікаў — дадатак да часопіса

«Пробуждение», які выпісвалі мае бацькі — вясковыя настаўнікі. Ён, можна сказаць, пазнаёміў мяне з гісторыяй рускай літаратуры ў асобах. Чамусьці асаблівай маёй увагай, любоўю і прызнаннем карысталіся Пушкін і Лермантаў, яны адразу і цвёрда ўвайшлі ў мой калыскавы лексікон. Жарты жартамі, але, як знаць, можа б, і іншай была мая будучая любоў і цяга да літаратуры без гэтага завочнага знаёмства».

Калі гаворка зайшла пра Лермантава, не магу не сказаць, што менавіта прыгажосць высокамастацкага слова аўтара абудзіла у васьмігадовым беларускім хлапчуку пачуццё прыгожага і адкрыла яму яго ўласнае прызначэнне. Вось што гаворыць пра гэта сам паэт: «Калі я вучыўся ў другім класе, умеў чытаць і пісаць, і нават рыфмаваць, і ўжо тое-сёе зрыфмаванае заносіць у таемны спытак, адбылася мая другая па ліку сустрэча з Лермантавым. На гэты раз пазнаёміла і здружыла жывое, бурлівае, як горны струмень, слова паэта — яго «Мцыры». Я быў ахоплены нейкім незразумела-таямнічым і чараўнічым хваляваннем, я ўвесь палаў, як у агні, музыка і палымянасць лермантаўскага верша гарачылі маю кроў... Калі я дачытваў паэму, з вачэй ліліся слёзы, і я не мог стрымаць іх. Літары мільгалі, скакалі перад вачыма, і я ніяк не мог дачытаць вядомыя радкі:

Калі пачну я паміраць —
І вер, не доўга ўжо чакаць,—
Няхай мяне перанясуць
У любы кут мой, дзе цвітуць
Акацый белых два кусты.
Там шоўк травы такі густы!

Паэма дачытана, адхлынула першае непаўторнае хваляванне. І тут, нечакана для сябе з поўнай выразнасцю і недзіцячай адказнасцю, я пачынаю разумець, што пазнаёміўся з чымсьці вельмі важным і істотным, што цяпер лёс мой вырашаны — я павінен прысвяціць сваё жыццё гэтаму істотна важнаму, толькі яму...»

Вы, безумоўна, зразумелі, што гэтым, істотна важным для сябе, Куляшоў называе паэзію.

Памятаю, як напрыканцы 1930-х у нашай кватэры на Маскоўскай, 24 (цяпер Маскоўская, 16) загучала незразумелае для мяне словазлучэнне: «страна Муравія». Яно было не проста незразумелым, яно было агрэсіўным, бо нібы ўклінілася ў наш побыт і стала яго часткай. Мне яно ўяўлялася зялёным лугам ля рэчкі, азораным сонцам. На самай справе гэта была назва новай паэмы,

прысвечанай калектывізацыі, рускага паэта Аляксандра Твардоўскага. Была яна востра актуальнай для часу свайго напісання і гэтым уразіла майго бацьку, беларускага паэта, які, уключыўшы яе ў кола сваіх эстэтычных перажыванняў, не толькі адчуў выяўленчую глыбіню і прыгажосць твора, але і зразумеў, што сам ён яшчэ не знайшоў уласнага паэтычнага голасу.

«З'яўленне «Краіны Муравіі» зрабіла на нас, першых яе чытачоў, ашаламляльнае ўражанне. За кожным радком мы пазнавалі навакольнае жыццё і здзіўляліся мноству дэталёў новай рэчаіснасці, што прыкмечаны паэтам», — гаварыў А. Куляшоў.

Штуршок, дадзены яго музе «Страной Муравией», быццам абудзіў яе, паказаўшы, у якім кірунку трэба весці пошук. З гэтага моманту сучаснасць сталася назаўсёды якасцю паэзіі Куляшова. Імкненне адпавядаць часу кшталціла далейшую творчасць Куляшова, не дазваляла ёй стаць аднастайнай, зрабіла яе падобнай да ракеты, якая ў сваім імкненні ў прастору рухаецца таму, што адкідае адна за адной свае ступені. А пачалося з нізкі вершаў «Юнацкі свет». Сюды ўвайшло 18 вершаў, у тым ліку і «Плыла, цалавалася хмара з зямлёй»:

Хачу неспакойнаю хмарай грымець,
Маланкамі ўвесь апавіты,
Каб цяжка адразу было зразумець
Ці вокам акінуць, які ты.

Спакою не ведаць ні ноччу, ні днём
І не прыставаць у знямозе,
Вялікай любові дажджом
І агнём
Зямлю цалаваць па дарозе.

Паэт Мікола Аўрамчык, вучань Аркадзя Куляшова ў паэзіі, расказваў, што вершы юнацкага свету былі надзвычай папулярнымі сярод студэнцкай моладзі, якая ведала іх на памяць. Адноўчы гэта прывяло да кур'ёзу. Падчас творчага вечара ў педінстытуце, на якім Куляшоў чытаў вершы гэтай нізкі, ён раптам спыніўся, забыўшыся на наступны радок. Тады студэнты хорам падказалі яго аўтару. Далейшае чытанне сталася харавым.

Сярод вершаў «Юнацкага свету» сваім трывожным настроем вылучаецца верш «Ранак»:

Выходжу я ў разведку —

Рашучы заўтра бой...

Прыводжу радок з яго, каб вы зразумелі, што гэта адзін з першых у Куляшова і беларускай паэзіі ўвогуле вершаў пра вайну, якая ўжо маячыла на даляглядзе.

Разважаць пра прыроду вайны (тады Першай імперыялістычнай) Куляшоў пачаў падлеткам. Гэты роздум даў беларускай паэзіі паэму «Крыўда» (1930):

Спрачаюцца імператары і каралі
За ўладу на добрай чужой зямлі,
За нафту ў Персіі, за вольныя воды,
За нечাপаныя ў зямлі пароды,
За ўсё, на што вочы буржуя сквапны,—
За нафту, за вугаль, за вапну...

Не лірычны верш «Бывай...», а менавіта гэтыя, і па сёння актуальныя, радкі прыцягнулі некалі ўвагу пісьменнікаў старэйшай генерацыі да пачаткоўца ў паэзіі.

Прадчуванне трагічных падзей, праходзячы праз асобныя вершы, выліваюцца ў 1940 годзе ў паэму «Хлопцы апошняй вайны».

— Вось, дзе мы апынуліся, хлопцы апошняй вайны,— скажа Куляшову не без сарказму сябра-зямляк, паэт Аляксей Русецкі, сустраўшы яго на прывакзальнай плошчы ў Калініне, калі той накіроўваўся да месца службы ў 11-ю армію Калінінскага фронту. Там батальённы камісар І. В. Зуеў, даведаўшыся, што Куляшоў паэт, прысвоіць яму званне малодшага палітрука і накіруе ў газету «Знамя Советов». Працуючы ваенным карэспандэнтам, Куляшоў напісаў там усе свае вершы і баллады ваеннай пары, такія як: «Балада аб чатырох заложніках», «Над брацкай магілай», «Ліст з палону», «Віцебская махорка», «Маці», «Камсамольскі білет», «Пад восеньскім небам», «Бязрозка» і інш.

Рагнеда Раманоўская, дачка беларускага прэзаіка Кузьмы Чорнага, якая ў чатырнаццацігадовым узросце ўжо працавала перакладчыцай у беларускай рэдакцыі Маскоўскага радыё, расказвала мне, які выбуховы эфект выклікалі гэтыя вершы сярод беларусаў, што працавалі пры штабе партызанскага руху.

Не дзіўна, што вершы, напісаныя на перадавой па слядах падзей вайны, вылучаліся незвычайнай эмацыйнасцю:

Беларусь мая родная,
як жа я рвуся яшчэ раз

Пеша ўсю цябе змераць,
увесь і чабор твой і верас!..
Сэрца просіць шляхоў,
Што цяжкім маім ботам пад сілу;
Наглытацца хачу туманоў,
Твайго ветру і пылу;
Наглытацца хачу за сябе і за тых,
Што не ўстануць з нябыту;
Вочы просяць нябёсаў тваіх,
Ім твайго не хапае блакіту.

Вяршыняй ваеннай творчасці Куляшова сталася паэма «Сцяг брыгады». Паэма «пра Беларусь і вайну», па акрэсленні аўтара, пісалася насуперак умовам жыцця: па начах у штабной зямлянцы, дзе астатнія ваенкору, рускія журналісты, глядзелі на яго працу над беларускай паэмай, як на занятак, які адцягвае сілы аўтара ад галоўнага.

Паэма, за якую Куляшоў атрымаў Дзяржаўную прэмію 1-й ступені, была і застаецца найлепшым творам, прысвечаным падзеям Айчынай вайны, у савецкай паэзіі.

Так трыццацідвухгадовы беларускі паэт Аркадзь Куляшоў стаўся паэтам № 1 усёй савецкай паэзіі.

Магчыма, маё ўражанне памылковае, але мне здаецца, што большасць чытачоў і нават крытыкаў безумоўна яркай і адметнай творчасці Куляшова ваеннага часу ведаюць яго па ёй, а далей ці то ён загінуў на фронце, ці то перастаў пісаць, або згубіў набраную некалі вышыню. Паэтычны феномен Аркадзя Куляшова ў тым, што ён, развіваючыся ў часе, кожны раз з'яўляўся чытачам у новай іпастасі. Каб не быць галаслоўнай, прывяду прыклад з верша «Як дзень адыходзіць», напісаным у 1930 годзе, калі Сяргей Каралёў рабіў першыя спробы стварэння касмічнай лабараторыі. Сугучнасць мыслення юнага паэта роздзему першага даследчыка космасу нарадзіла першы беларускі верш, прысвечаны гэтай тэме. Вось яго пачатак:

Як дзень адыходзіць, прыходзіць нябыт
Начных заспакоеных сноў,
Ізноў я выходжу глядзець на блакіт,
На зоры далёкія зноў.
Як нам таямнічы іх шлях разгадаць?
Яны за арбітай зямлі

Праз дальнія далі, праз сінюю гладзь
Плывуць, як плывуць караблі...

У 1947 годзе паэт зноў вернецца да тэмы космасу і напіша верш «Зямля», дзе пакажа зямлю такой, якой пазней яе ўбачаць з арбіты першыя касманаўты. Адзін з беларускіх касманаўтаў, Пётр Клімук, у пасляпалётным інтэрв'ю сказаў, што гэты верш абудзіў у ім, школьніку, мару стаць касманаўтам.

Тэма космасу, якая на пачатку творчасці Куляшова, прабівалася спарадычна, у 1960-я гады авалодала ёю і зрабілася часткай свядомасці аўтара, падараваўшы беларускай паэзіі вершы «Новай кнігі». Яе вылучае свежы, новы погляд на з'явы зямнога жыцця. Гэта погляд чалавека, які зрабіў космас часткай свайго светаадчування. У выніку сталі магчымымі такія радкі:

Праз дзесяць год ты з'явішся з-за хмары,
Закончыўшы касмічны свой палёт,
А на зямлі, па вылічэнню мары,
Гадоў міне не менш як восемсот...

Наступная веха творчасці Куляшова — цыкл вершаў «Маналог». Аўтар прысвяціў яго памяці сяброў юнацтва, паэтаў Юлія Таўбіна і Змітрака Астапенкі:

Для іншых вы — ахвяры радавья
Крутых гадоў, бязлітасных судоў.
А для мяне — вы маршалы, якія
Камандавалі б арміямі слоў.

Ужо быў развенчаны культ асобы Сталіна (1956), але літаратура яшчэ не засвоіла гістарычнага факта рэпрэсій. Таму, напісаны ў 1965-м цыкл вершаў Куляшова і цяжка прабіваўся ў друк, і каб не рашучасць рэдактара радыё Васіля Дзіліевіча, колішняга цыркавога клоуна, мог бы і не быць надрукаваны:

Не прыпшыяйся, не жахайся, слова!
Хай адвячорак доўгім ценем лёг —
Магчыма немагчымая размова
Датуль, пакуль магчымы маналог.

...Ад сваіх інфарктаў Куляшоў далечваўся ў санаторыях — Нясвіжы або ў Барвісе, што над Масквой. Творчы працэс працягваўся і там, праходзячы пераважна падрыхтоўчую стадыю. Хаця «Варшаўскі шлях», скажам, быў цалкам напісаны ў Барвісе 1972-га, не выключана, што з гэтымі мясцінамі ў Куляшова былі звязаны жывыя, бо дарагія яго сэрцу, успаміны пра размовы з сябрам Аляксандрам Твардоўскім, лірычным героем гэтага твора.

У 1968 годзе сябры вялі ў Барвісе размовы пра дзяцінства і юнацтва. Апрача паэзіі, якая іх аб'яднала, у паэтаў было шмат агульнага, бо Твардоўскі, старэйшы за Куляшова на чатыры гады, нарадзіўся і рос на этнічна беларускай Смаленшчыне, недалёка ад замежных Саматэвічаў, радзімы Куляшова.

Падчас тых шчырых размоў Твардоўскі параіў Куляшова напісаць аповесць пра дзяцінства і юнацтва.

Аднойчы, адразу пасля вайны, Куляшоў пачынаў пісаць такую аповесць. Яна павінна была мець назву «Зорка Канікула». У выніку атрымалася паэма «Толькі ўперад». На гэты раз новы зварот паэта да малой радзімы даў беларускай паэзіі аўтабіяграфічную паэму «Далёка да акіяна»:

Жыццё —

шляхоў і рэк

падабенства:

Рух падарожны

распачынае

Юнацтва наша

з крыніц маленства

І ў акіян небыцця

ўпадае...

Паэма «Далёка да акіяна» ўбачыла свет у 1971 годзе і сталася чарговай вехай куляшоўскай творчасці.

Твардоўскі ўжо не ўбачыў паэмы, да стварэння якой спрычыніўся. У снежні таго ж 1971 года яго не стала. Куляшоў пакутліва перажываў страту. Боль патрабаваў выхаду і выліўся ў паэму «Варшаўскі шлях». Асэнсоўваючы творчы шлях паэта, свайго сучасніка, Куляшоў не аднойчы абагульняе яго лёс з уласным:

Вайна ягоны век укараціла?..

Хвароба?.. Не!

Не падуладна ім

Любоў да працы прагнай, што
спаліла
Звышчалавечым высілкам сваім
Яго жыццё, нібы маланка лес,
Які ў агні самазнішчальным згінуў.

«Самазнішчальным агнём» Куляшоў называў напал у творчасці. Эмоцыі, на хвалі якой паэт напісаў «Варшаўскі шлях», яму хапіла, каб скончыць пачаты раней яшчэ адзін твор — драматычную паэму «Хамуціус», прысвечаную нацыянальнаму герою беларускага народа Кастусю Каліноўскаму.

Паэма — вяршыня і вянец творчасці Аркадзя Куляшова. Яна, між іншым, сведчанне таго, што ў сваёй творчасці ён не толькі ішоў упоравень з часам, але апырэджваў яго. Гэты, апошні яе віток, яшчэ чакае свайго засваення...

Неяк, у прыватнай размове, я пачула: «Літаратура з такімі імёнамі не можа пачувацца беднай, пакрыўджанай лёсам».

Валянціна Куляшова

МАЯ БЕСЯДЗЬ

* * *

Плыла, цалавалася хмара з зямлёй,
Аж жнеі сярпы пакідалі,
Бо ўгледзелі ўжо, як збягаюць па ёй
Маланкі
На жытнія далі.

Таму, што нясе яна мёд для пчалы
І робіць дарогу лягчэйшай,
Усе рэкі прыцягваць яе пачалі,
І хмара плыве да шырэйшай.

Сябе яна хоча ў тым люстры пазнаць,
Прыціхла,
На цыпачкі стала,
Глядзіць з вышыні ў пацямнеўшую гладзь,
Глядзіць,
Толькі плошчы ёй мала.

Зноў хмара злуецца, зноў, мусіць, з тугі
Кідае свае бліскавіцы,
Рассунуць хацела б яна берагі,
Хацела б
Краямі ўмясціцца.

І не ўпершыню з непакоем былым
Удаль адплывае без згадкі.
А следам за ёй,
Як за лесам сваім,
Спяшаюцца воблакаў статкі.

Глядзяцца — адбітыя ў завадзяў шкле —
З нябёс у люстраную плошчу,
Красу сваю бачаць, блакіт свой.
Але

Я воблакам тым не зайздросчу.

Хачу не спакойнаю хмарай грымець,
Маланкамі ўвесь апавіты,
Каб цяжка адразу было зразумець
Ці вокам акінуць, які ты.

Спакою не ведаць ні ноччу, ні днём
І не прыставаць у знямозе,
Вялікай любові дажджом
І агнём
Зямлю цалаваць па дарозе.
1940

Воблака

Уткнуўшы ў бераг вудзільню,
Я вуджу раніцою.
А воблака? Плыве яно
І небам і вадою.

Нарэшце клюнула разок
І рыбка немалая! —
З пяром гусіным паплавок
Пад воблака нырае.

Стаіў дыханне. Цішыня...
Убок рукой умелай
Я падсякаю галаўня,
Цягну з хмарынкi белай.

Вада ў кругах,
Вада ў кругах,
І неба ў ёй не тое...
А воблака? Яно ў руках
Трапечацца жывое.

1937-1939

Ельнік

У кожнага з нас
Ножык —
Адменнага ляза,
У кожнага з нас
Кошык —
Крынічная лаза.

Па ельніку мы кружым,
Ці ёсць баравікі?
Мы іх у печцы сушым
І ніжам на шнуркі.

Нясём удвух у свята
Да крамніка здаваць;
Насушана багата —
Рублёў на дваццаць пяць.

Рублі — дарослым.
Дробязь
Кладзём сабе ў кішэнь;
Сялом — усе так робяць! —
Красуем цэлы дзень.

Чаго захочам —
Купім.
Здаволены сабой.
Імчым між пнёў, між купін.
Куды? — у ельнік свой.

На мох пасеўшы ў засень,
У ельнічку густым
Цыгаркай
«Сценька Разін»,
Як сталья, дымім.

Над намі звісла вецце,
Пад намі —
Мураўі,

У неба дым віецца —
Два тонкіх ручаі.

За дымам думкі следам
Плывуць —
Мая, твая...
Ты марыш быць паэтам,
Быць трактарыстам — я.

Над ельнікам імглістым
Плыве за годам год.
Стаў друг мой трактарыстам,
А я? —
Наадварот.

Праз вёсны, леты, зімы
На роднай цаліне
Я чую гул любімы...
— Працуй там за мяне.

Паўз ельнік ён праедзе,
Па дружбаку ўздыхне...
Верш трапіцца ў газеце:
— Пішы там за мяне.

Мы вершы з ім напішам,
Зямлю дагледзім з ім,
Адным дымком падышам
І ельнікам адным.
Люты 1939 г.

На сотай вярсце

Ля поплава лазню
Таплю ад паўдня;
Ля поплава злазіць
Дзяўчынка з каня.

На вольхах даўгі
Кальхаецца цень.

Прысела. Шляхі
Затамілі за дзень.

Сто вёрст адскакала
Пякельных, як вар,
Сто вёрст загарала —
Нябёсы без хмар.

— Дазволіш, — смяецца, —
Папарыцца мне?..
Ты ж баншчык, здаецца?
Адказваю:
— Не.

Я так — летуценнік,
У бацькі ў гасцях,
Бярозавы венік
Трымаю у руках.

Пяю табе славу,
Духмяны лісток,
Ты жаркую паву
Прывабіў здалёк.

Яна маладая,
І я — малады.
Размова такая:
— Адкуль вы?
Куды?..

Кароткая стрэча
На сотай вярсце.
З маланкай пад вечар
Хмарынка расце,

Спяшае наехаць,
Нахлынуць на нас;
Развітвацца — нехаць,
А трэба, а час.

З трывогай на хмарку

Глядзім, а магі б
Ісці з ёй да парку —
Да школьных да ліп.

Конь пасвіўся б сыта
У лузе, а мы б
Пад самае жыта
Пабегчы магі б.

Пасеўшы ў зацішша,
Вязалі пражмо б,
А сонца ўсё ніжай
І ніжай ішло б.

У хвалі прымала б
Яго збажына...
Куды ж паскакала
Так рана адна?

Касынкай-зарой
З жытніх бліснула хваль.
Як сэрца за ёй
Парываецца ўдаль!

Эх, коні-стаеннікі,
Пыл за сялом...
Духмяныя венікі,
Чэрвеньскі гром!

Люты 1939 г.

Бывай...

Бывай, абуджаная сэрцам, дарагая.
Чаму так горка, не магу я зразумець.
Шкада заранкі мне, што ў небе дагарае
На ўсходзе дня майго, якому ружавець.

Ці помніш першае нясмелае прызнанне?..

Над нам і жаўранкам звінеў і плакаў май.
Назаўтра золкае, туманнае світанне,
Суровы позірк твой і мой нямы адчай.

Пайшла ты, любая, пад гоман жоўтых сосен
Пайшла, маўклівая, пад хваль жытнёвых
шум,

Туды, дзе гойдала зялёнае калоссе
На сцежках ростані мой адзінокі сум.

Пайшла за ціхія, далёкія прасторы
Світальнай зоркай ты, што гасне ў сіняве.
Душы пакрыўджанай гарачыя дакоры
Слязоў халоднаю застылі на траве.

Пайшла, пакінуўшы мне золкі і туманны,
Палынны жаль смугой ахутаных дарог,
Каб я хвілінны боль і горьч гэтай раны
Гадамі ў сэрцы заглушыць сваім не мог.

Пайшла, ніколі ўжо не вернешся, Алеся.
Бывай, смуглявая, каханая, бывай.
Стаю на ростанях былых, а з паднябесся
Самотным жаўранкам звініць і плача май.

Бывай, абуджаная ў сэрцы, дарагая.
Твой светлы вобраз панясу я па жыцці.
На ўсходзе дня майго заранка дагарае,
Каб позна вечарам на захадзе ўзысці.

1928

Млын

З дзеўчынай развітваўся юнак,
Аддаваў яе шляхам, далінам.
— Лепш бы млынам стаць...—
Падумаў так

І зрабіўся на тым месцы млынам.
Людзі жыта носяць дзень у дзень,
А драўляны млын слухмяна меле.
Замест сэрца — б'юцца жорны ў целе
А замест крыві —
Вады струмень..
Кажа нам паданне пра яго,
Што не можа ён з тых чараў выйсці,
Як не перамеле усяго,
Што яму належала калісьці.
Як належала яму не шмат,
Дык спадзе з яго палон драўляны,
Прыйдзе зноў ён вольны да дзяўчат,
Ні ў адну яшчэ не закаханы.
А як шмат?.. Але гадаць не след,
Бо адзін ён ведае пра тое,
Што яму належаў цэлы свет,
Як хадзіў з дзяўчынай у жытное.

1939

Карусель

Большаком, на край зямлі і неба,
Я ўсю ночку цёмную ішоў,
Даганяў і абганяў, дзе трэба,
З лубкамі і сітамі дзядзькоў.

.....

Ёсць на свеце роднае мястэчка,
Там штогод бываюць кірмашы;
Міма школы меленькая рэчка
Без мяне адна плыве ў цішы.

Мне дакор яе далёкі, звонкі
У забытым чуецца трысці.
Заўтра кірмашовы дзень.
У жонкі
На дзень адпрасіўся:

— Адпусці.

У сяброў па школе даўні звычай —
На кірмаш сысціся,
Пагуляць...
І на каруселі маляўнічай
Разам адкружыць хвілінак пяць.

Кожны мае дружбака такога,
Захавана у сэрцы да якога
Прыязні даўнейшай цеплыня.
Кірмашовы дзень,
Гарачыня.

Вось у кірмашовы б дзень выходны
З ім ці з ёй зайсці ў куток выгодны
(Есць такія на зямлі куткі) —
Раз у сем гадоў павіць вянкi.

Пачуццё былое да дзяўчынкі
Нёс і я.
І тут яе сустрэў.
Між густых аглобляў, як між дрэў,
Я іду на аганёк касынкі.

А дзяўчына лузганцы кусае
І таксама некага шукае,
І ў вачах блукае неспакой,
І крычу я радасна:
— Пастой!

Мы адны з ёй. З нашых — больш нікога.
Той жа рып гармоняў, бубнаў гром.
Тая ж з кірмашу пад гай дарога.
— Што ж, пайшлі?
— Пайшлі...
І мы ідзем.

Сем гадоў не бачыліся — раз,
Замуж выйшла,
Добра ладзіш з мужам;

Дзе ж ты, карусель? За ўсё адкружым,
Як усё кружылася за нас.

Добры дзень, знаёмыя мясціны,
Карусель,
Крылатая душа!..
Гай шумлівы, гоман кірмаша,
Печанага хлеба водар кмінны.

Люты 1939 г.

Шэршні

Мы хадзілі некалі сюды
Насыпаць у кайстры жалуды.
Потым ты сядзела пад дуплом
Гаспадынйяй,
Я — гаспадаром.
Жалудоў дзве кайстры —
Твой пасаг...
Гралі шэршні-майстры
На басах.
Пад равеснікам суровых
Продкаў
Чай пілі мы з жалудовых
Сподкаў.
А цяпер? Мінуўся гульняў час,
Сподкі замалыя ўжо для нас,
А дупло для нас зацесны дом:
Цёмна ў ім,
Не свеціць ён агнём.
Мы з табою хітрымі былі,
Раскідалі попел па зямлі,
Пахавалі сподачкі у траве,
Хто цяпер у доме тым жыве?
Мусіць, шэршні там звiлі гняздо
І гудуць, гудуць. Я знаю хто.
То гудзе мой сум. Ён сёння злосны,
Ён ляціць.

(Заходзіць сонца ў сосны.)
Злосны ён ад нашых стрэч, ад згадак.
Вечарэ.
Подем крочыць статак.
Сум ляціць. А па вачах яму
Б'е трава высокая, касая;
Ён бадаецца, кароў кусае.
Як і мне, і ім маркотна:
— Му...

Ліпень 1939 г.

* * *

Як дзень адыходзіць, прыходзіць нябыт
Начных заспакоеных сноў,
Ізноў я выходжу глядзець на блакіт,
На зоры далёкія зноў.

Як нам таямнічы іх шлях разгадаць?
Яны за арбітай зямлі
Праз дальнія далі, праз сінюю гладзь
Плывуць, як плывуць караблі.

Плывуць, і шляхоў іх праменная ніць
Загадкава мару кране:
І там у каго-небудзь сэрца гарыць,
Як сэрца гарыць у мяне!

Магчыма, і ён за пачаткамі схем
Сядзіць і не лічыць гадзін
Над безліччу гэткіх, як мы, тэарэм,
Над планам складаных машын.

Прымі прывітанне, бясконцы сусвет
Далёкіх Цэнтаўраў і Львоў,
Далёкі таварыш, далёкі паэт
З няходжаных Млечных Шляхоў.

А я на зямлі — малады астраном —
З нязнаным размовы вяду,
Наш вецер трывожыць траву за акном,
Наш вецер трывожыць вяду.

Далёкі таварыш і казак і сноў
І песень абуджаных гоць,
У жылах тваіх неспакойная кроў,
Няўрымслівая маладосць!

Мы творчаю прагай разбурым мяжу,
Працуй над складанасцю схем,
і я калі-небудзь табе раскажу
Урыўкі пачатых паэм.

Тады мы ў прасторы абжытых планет —
Да іх жыхароў і жылля —
Ад нашых хацін адашлём свой прывет:
«Увага!..
Гаворыць...
Зямля!»

1930

Мая Бесядзь

Кажуць, што рэкі птушкамі створаны,—
Такімі малымі на першы пагляд,—
Капалі і ў дзюбах адносілі ў бор яны
Мяшочкі з зямлёй
І ляцелі назад.
А каня гуляла ды мыла іх здэкамі,
І птушкі паслалі ёй вечны праклён,
Таму і лятае яна над рэкамі
і просіць піць
Аж да сённяшніх дзён.
Канаючы ўлетку штодня на спякоце,
Той рэдкаю кропляй яна існуе,
Што хмарка, дажджом працумеўшы

Ў лістоце,
З нябёсаў часамі пашле для яе.
Я ўпарты, не кіну пачатае справы,
Каменне крышу,
Разграбаю пяскі,
Пад кпіны аматараў лёгкае славы
Капаю рэчышча ўласнай ракі.
З надзеяй гляджу на крыніцу спатканую,
Хачу, каб яна разлілася ракой...
Не Вол гай магутнай,
Не нават Камаю,
Хоць Бесяддзю, што на радзіме маёй.
Бо прагай да працы ахоплены часта я,
І сэрца абпалена смагай радка,
Бо жыць не магу,
Як каня няшчасная,
Кропляй дажджу з лесавога лістка.

1940-1946

Ранак

Выходжу я ў разведку —
Рашучы заўтра бой.
Ты, ранак,
Будзь за сведку,
Услед ідзі за мной.
З табой у згодзе поўнай
Жылі мы з першых дзён.
У барацьбе няроўнай
Я трапіў у палон.

І рукі мне звязалі,
І ў плечы б'е прыклад.
«Вядзі! —
Мне загадалі.—
Паказвай шлях назад...»

Ты, ранак мой вялікі,

У час маіх няўдач
Пад ногі кідай пікі,
Дарогі перайнач.

Дзе рэчку помніў розум,
Там возера кладзі,
Дзе корч —
З карча бярозу
На месцы тым радзі.

Дупло зрабі з засечкі,
Хай птушка ў гэты дзень
Туды свае ячкі
Блакiтныя кладзе.

У родную краіну
Дарогі перайнач.
А я? А я загіну.
А ты?
А ты не плач.

1940

НА ПОЛІ БОЮ

Над брацкай магілай

Ёсць пад Стараю Русаю
руская вёска Лажыны.
Там, нібы ў Беларусі,
і вербы растуць і рабіны.
Там жаўцеюць
Прыгожыя
Краскі
За вёскай у лузе,
Там ржавеюць
Варожыя
Каскі,
Нібы ў Беларусі.
Там магіла ёсць брацкая ў лузе
за вёскай Лажыны,
Там хлопцы беларускія
чэсна галовы злажылі.
Мы без слёз іх хаваем,
Памятаем
Пра свой абавязак,
Нашы слёзы саромяцца
мужных вінтовак і касак.
Мы не плачам, хоць знаем,
не проста садцацкія косці
Засыпаем мы жвірам халодным,
а большае штосьці...
Засыпаем мы твары
з вачамі і вуснамі тымі,
На якіх пацалункі
дзяцей і жанок не астылі.
Жвірам сыплем на рукі,
якія дзяцей тых насілі,
Жвірам сыплем на ногі,
якія паўсвету схадзілі.
Ногі просяцца ўстаць,
яны стомы ў дарозе не чулі,

Ды ўвагналі ў магілу
Іх сілу
Варожыя кулі.
Рукі хочучь яшчэ
да грудзей прытуліць сваіх сірат,
Ды з варожае ласкі паганай
дол цесны ім вырыт.
Хоць прымае іх гэта зямля,
як сыноў сваіх, шчыра,
Але просяць іх вочы
хоць жменьку палескага жвіра.
Толькі дзе яго ўзяць?
Як яны Беларусь пакідалі,
У дарогу з сабою
Мяшэчкаў з зямлёю
Не бралі.
Што ім жменька зямлі той?
Ты ўся ім патрэбна, радзіма,
А ў дарожным мяшочку
ўмясціць цябе ўсю немагчыма.
Паспрабуй у дарогу забраць
тыя пожні, палі і крыніцы,
Тыя пушчы, што могуць
хіба толькі ў сэрцы ўмясціцца.
Беларусь мая родная,
як жа я рвуся яшчэ раз
Пеша ўсю цябе змераць,
увесь і чабор твой і верас!..
Сэрца просіць шляхоў,
Што цяжкім маім ботам пад сілу;
Наглытацца хачу туманоў,
Твайго ветру і пылу;
Наглытацца хачу за сябе і за тых,
Што не ўстануць з нябыту;
Вочы просяць нябёсаў тваіх,
Ім твайго не хапае блакіту.

Мы сяброў засыпаем зямлёй —
Ленінградцы, татары, узбекі,
Мы клянёмся варожай крывёй
Напаіць беларускія рэкі.

Мы салют аддаём,
памятаючы свой абавязак,
І не плачам, бо слёзы
суровых саромяцца касак.
1942

Ліст з палону

«Дарагі!
Не хаваю туті:
Невясёлы мой лес, невясёлы...
Пакідаю я родныя сёлы,
Па рэйках вязуць мяне колы
У Нямецчыну,
Нібы ў Турэччыну...
Не адна я, з дзяўчатамі, ўсіх нас вязуць
у няволю.
Пакідаюць дзяўчаты
Бацькоўскія хаты
І плачуць уволю.
Я пішу і не плачу, я стала скупой на
слёзы.
Толькі кінуць хачу свае косы
Цягнуку пад калёсы,
Але марныя гэтыя намеры —
Не пускаюць за дзверы.
Дарагі!..
Ліст даўгі
Я пішу на звычайнай паперы,
Не крывёю пішу, бо застыла
І ў сэрцы, і ў жылах,
А алоўка апошнім агрызкам,—
Чытай яго бліжэй.
Год, як выйшаў ты з дому,
І год не пісаў ты нікому,
І мне пошта твая Палявая яшчэ
невядома.
А куды я пішу.
Можа, свет я смяшу,

Хай мой вораг смяецца,—
Я пішу куды-небудзь мой ліст, як у песні пяецца.
Я пашлю яго ў неба, няхай ён вандруе
з вятрамі,
Можа, хмара табе яго выплесне разам з
дажджамі.
Дарагі!..

Мы мінаем Дняпра берагі
І дняпроўскія хвалі.
Як нам шкода ракі,
На якую вянкi
Мы заўчора кідалі;
І плылі васількі,
І танулі вянкi,
І дзяўчаты сядзелі,
А мой сiні вянок плыў удаль
Паміж хваль,
Покуль вочы глядзелі...
Мне здалося: стаіш ты
У новай
Кашулі вайсковай,
У зялёнай кашулі,
І кулі цябе не кранулі.
Можа, нават кранулі пракалятыя, ды не забілі,—
Быццам зноў мы з табою ідзём,
як калісьці хадзілі,
Быццам сон усё тое,
Што скончаны нашы гулянкi,
Што дарогі ў жытное
Затапталі варожыя танкі.
Быццам замуж я выйшла, ты — мой муж,
а я — твая жонка,
Узяліся за рукі, смяёмся вясёла і звонка.
Але што я пішу, дарагую мне трачу паперу,
Я, ты ж знаеш, гаданням не веру, не веру,
не веру.
Любы мой!..
Развіталася сонца з зямлёй.
Пацямнелі дубровы.
З-за дубоў узыходзіць мой страшны,
мой месяц мядовы.

Васількі за акном у расе — плачуць сінія вочы,
І няхай сабе плачуць, не бачаць мой сорам
дзявочы.
Давядзецца мне спаць, ды не так, як яны мне
хацелі,
У чужынца на правай руцэ,
ды ў магільнай пасцелі.
Я рабыня, рабыня,
Я чорная, чорная, чорная,
Любы мой, не з табой,
А з праклятай бядой
Заручоная...
Я пішу, я прашу:
ты прыйдзі, ты адпомсці, мой мілы
Не прашу за сябе —
за зямлю, што нас лёгка насіла.
Я ўжо буду не тая,
А след тваіх ботаў убачу —
Пацалую яго і, як баба старая,
Заплачу...
Родны мой!..
Час і мне развітацца з табой.
Шлях суровы, суровы...
Ці ён дойдзе,
Ці знойдзе
цябе, ліст звычайны мой, ліст папяровы
Як не знойдзе, чытай па дарозе ад Оршы,
ад Брэста
Ліст другі,
Ліст даўгі, што на шпалах пісала нявеста.
І калі не яна, не сама, то падругі пісалі, ныйначай,
Паліваючы кожную шпалу і рэйку слязою
гарачай.
Ліст ад сэрца ўсяго
Паланёная склала дзяўчына,
Ты чытай і адказ на яго
На штыку данясі да Берліна...»

Жнівень 1942 г.

Балада аб чатырох заложніках

Іх вядуць па жытняй сцяжынцы.
Чатырох.
Пад канвоем.
З дому.
Чатырнаццаць — старэйшай дзяўчынцы,
Тры гады хлапчуку малому.
Разам з імі ў падвал халодны
Гоняць цётку — сястру Міная,
А Мінай — гэта бацька іх родны,
Бацька родны,
Мсціўца народны.
Піша вораг аб ім у газетах,
Аб чырвонай
Брыгадзе ягонай,
Па усіх
Былых сельсаветах
Клеюць новы
Загад суровы.
Са слупоў, са сцен, аканіцаў
Пагражаюць Міная загадам:
Ён павінен скарыцца,
З'явіцца,
Здацца ў рукі фашысцкім уладам.
І вісіць той загад друкаваны
На Мінаевай хаце і клеці;
А не з'явіцца — расстраляны
Будуць заўтра заложнікі —
Дзеці...
У чаканні смяротнага часу
У падвале дзеці Міная.
З імі цётка іх родная разам,
Ёй таксама расстрэл пагражае.
— А чаму нас вартуюць салдаты? —
Знаць маленькаму хлопчыку трэба.—
А чаму не пускаюць з-за кратаў,
За якімі і сонца, і неба?
А ці скоро нас вызваліць татка?

— Скора,— цётка гаворыць малому,—
Татка прыйдзе і ўсім нам, дзіцятка,
Волю дасць, і мы пойдзем дадому...
— А чаму не прыходзіць ён?
Сыну
Цяжка ўсё растлумачыць адразу.
— Спі, засні,— сучышае жанчына
У чаканні смяротнага часу.
Цётка дзецям, уклаўшы малога,
Кажэ праўду пра лес іх суровы.
Не павінен ведаць нічога
Толькі меншы — сын трохгадовы.
— Вы нічога яму не кажыце,—
Навучае
Дзяцей Міная.
Сын у сне гаворыць аб жыцце,
Па якому
Пойдзе дадому.
У астражнай
Трывожнай
Цішы
Сняцца краты меншаму сыну:
— Тут і мокрыя сцены,
І мышы...
Татка, татка... забыў нас... пакінуў.
— Спі, засні,— сучышае кабета,—
Спі, сыноч, не твая гэта справа.
Спі, наш татка не прыйдзе,
На гэта
Ён не мае бацькоўскага права.
Ноч праходзіць,
Сонца ўзыходзіць,
Заспявалі жаўранкі ў полі.
Іх выводзяць салдаты
За краты.
Хлопчык рад і сонцу, і волі.
Іх салдат
Да сцяны прыстаўляе.
Цэліць кат
У льяняныя галовы,
Пачынае

З сына Міная.
Стрэл.
Упаў хлапчук трохгадовы...
Кат ізноў пісталет узнімае...
На сцяне — заложнікаў цені...

Вось і ўсё.
Перад бацькам Мінаем
Станьце, ўсе бацькі, на калені!

Чэрвень 1942 г.

Маці

Народная балада

На бітву крывавую сына праводзіўшы з хаты
На шчасце і ўдачу пасеяла маці зярняты.
Калі дачакаецца маці з тых зерняў усходу,
Сын прыйдзе з паходу,
Са славаю прыйдзе з паходу.

Дарэмна ўздыхала,
Чакала
І шчасця, і долі,—
Упалі зярняты
На камень шчарбаты
У полі.

Дарэмна здалёку
Паўнютка вядры цягала,
Той камень у спёку
Вадой і слязьмі палівала.

Да кроплі іх выпіў задымлены
Камень пякельны:
Два леты кіпелі на ім яны,
Як на патэльні.

Ля каменя упала

Цярплівая маці ў знямозе,
У распачы скардзіцца стала
Знаёмай дарозе:
«Пачуй мае словы,
Удашчы свой камень суровы,
За гэта вярбою
Гатова я стаць над табою.
Твайго пешахода
Я ў засень ад спёкі б хавала,
У час непагоды
Ад бур і дажджоў засланяла;
Старымі рукамі
Твой дол падмятала б штодня я.
Улашчы свой камень,
Дарога мая палявая».
Сказала дарога ёй:
«Скардзішся, маці,
Дарма ты,
Не ўзыдуць зярняты,
Бо ўпалі на камень шчарбаты.
Не першая ты
Каля камня заходзішся з жалю,
Не раз на ім сеялі, але ні разу не жалі.
На нашыя нівы
Яго закацілі чужынцы;
Чужы і маўклівы,
Даўно ён ляжыць пры гасцінцы.
З-за Буга яго
Закацілі і кінулі ў полі,
Каб сына свайго
Не даждалася маці ніколі.
Не ўзыдуць зярняты
Ні ўвосень на ім, ні вясною,
Пакуль ён не стане зямлёю,
Закляты табою».

З дарогі уставала
І каменю маці казала:
«Вады табе мала
І матчыных слёз табе мала,
Цяпер я крывёю

Сваёю
Цябе праклінаю:
Ты станеш зямлёю,
А каменем стану сама я».

І тройчы такою
Кляцьбою
Той камень пракляла.
Стаў камень зямлёю,
Сама ж яна каменем стала.

На камні былым пры дарозе
Узыходзяць зярняты.
Вяртаецца сын па дарозе
З паходу дахаты.

1943

Камсамольскі білет

Цвёрда трымаўся юнак на дапросе,
Тоячы словы і думкі свае.
Вораг-жандар дакурыў папяросу
І камсамольскі білет аддае.

— Вось і білет твой,— сказаў ён ласкава,—
І ад яго на вачах у людзей
Ты адцурайся; выгодная справа:
Жыць застанешся,— жыццё даражэй.

Што ў ім карыснага? Кніжка, не болей.
Кніжку спалі — і размовам канец!
— Не, не спалю! — адказаў камсамалец.—
Хай лепей сэрца мне спаліць свінец!

— Ты не згаджаешся? Вельмі шкадую.
Кінь свой білет у палонку тады.
— Не, я не кіну ў ваду ледзяную,
Сам лепш зайдуся ад лютай вады.

— Добра, хай будзе па-твойму.— На гэтым
Доўгі і нудны спыніўся дапрос.
І юнака з камсамольскім білетам
Босага гоняць на люты мароз.

Там ён, абліты вадой ледзяною,
К сэрцу рукою білет прыціскаў,
Быццам білет пад сцюдзёнай вадую
Сэрцу юнацкаму стыць не даваў.

Так і стаяў, смеючыся над катам,
Доўга па целу сцякала вада;
Так і застаўся стаяць каля хаты,
Быццам з чысцюткага літы ільда.

Так і стаіць, як жывы, перад намі,
Так і стаіць, прыціскае білет,
І не развітваецца з сябрамі,
І прастаіць яшчэ тысячы лет.

Ды не карой ледзяною пакрыты,
Ды не абліты вадой ледзяной,—
Выліты з бронзы і сонцам абліты
Будзе ён вечна стаяць над зямлёй

1943

Бярозка

Стаіць яна ў зрэбнай кашулі
Адна на пагосце.
Варожыя кулі
Пакінулі след на бяросце.
Стралялі чужынцы, ды цудам бярозка ўцалела.
Стаіць яна, нібы дзяўчына на месцы расстрэла.

Не плач жа, бярозка, не лі свае слёзы,
Красуня,

Над люстрам ракі запляці свае косы,
Красуня.
Цябе не застрэлілі і не пагналі ў няволю.
Расці ж ты на радасць і рэчцы, і людзям, і полю!

1944

Сцяг брыгады

1

Як ад роднай галінкі дубовы лісток адарваны,
Родны Мінск я пакінуў, нямецкай бамбёжкаю
гнаны.

Міма дрэў, міма дрэў
Усю ноч я ішоў,— за спіною
Родны горад гарэў,
І не ведала сэрца спакою.
Я здарожыўся, сеў каля хатак,
Чакаючы сонейка,
У блакнот свой заношу пачатак
Вандроўнага дзённіка,
Дзень учорашні, вечар,
Ноч і сённяшні досвітак шэры,
Усе ростані і сустрэчы
Пішу на паперы.

.....

Што сказалі мне рэчы, Калі я выходзіў з кватэры?

Рэчы хатнія ўсе
Аглядаў я з маўклівай тугою,
Бо прасілі мяне па чарзе,
Каб забраў іх з сабою.
Ані лыжкі, ні міскі
Застацца ў кватэры не хочуць,
Не згаджаюцца кніжкі,
Каб вораг паліў іх на плошчы.

Конь майстэрскай работы,
З кардону, на колах драўляных,
Мне сказаў: — На каго ты
Пакідаеш нас, занядбаных?
Забяры, гаспадар, бо я тут
Усё роўна загіну...
Хіба я не вазіў з кута ў кут,
З кута ў кут твайго сына?
Як вайна пачалася, ты быў, гаспадар, на раёне,
І адтуль да сям'і ў родны горад прыехаў ты сёння.
Гаспадыня ж учора
З малымі пайшла да вакзала,
А мяне яна з гора
На поезд з сабою не ўзяла.
Не хацеў адпусціць мяне сын,
Пакідаючы хату,
Не згаджаўся, каб жыў я адзін,
Каб я жыў без дагляду.
«Мы паедзем да бацькі ў раён,
Бацька новага купіць, другога»,—
Гаспадыня сказала.
І ён
Развітаўся са мной ля парога.
Не купляй, гаспадар, яму новага, пойдзем мы
разам
Па дарозе да сына з табою, а стомішся часам,
Хоць і цяжка, цябе
Пад вязу я ад шчырай спагады,
Верна сыну служыў і табе
Дагадзіць буду рады...

Лялька гэтак сказала:
— І я не пайшла да вакзала...
Цягам доўгіх начэй,
Не закрыўшы вачэй,
Хіба мала
Я дачкі тваёй сон пільнавала,
Калі яна спала?..
Гаспадар, ты падай мне руку,
І не стой на парозе,
І вядзі, як дачку,

У натоўпе людскім па дарозе.
Дзецям ногі баляць, іх дарога цяжкая стамляе,
Я ж слухмяна пайду за табою, бо я нежывая.
Дзеці просяць то есці, то піць,
Пыл сухі ім раты забівае,
Я ж не буду прасіць,
Бо я лялька, бо я нежывая.
Самалёты ляцяць адусюль,
Дзецям смерць пагражае,
Не баюся я куль,
Не баюся, бо я ж нежывая...
Адпачыць па дарозе захочаш,
Адыдземся ў пушчу,
Буду сон твой ахоўваць ахвоча,
Вачэй не заплюшчу.

Усе рэчы агледзеў патроху,
І ўзяў я ў дарогу
Толькі лыжку,
Па праву
Запіхнуўшы яе за халяву,
Хоць яна мне і муліца,
Ды неабходна ў паходзе...
Чым сустрэла мяне мая вуліца,
Як я выходзіў?

Мы жылі з ёй у згодзе, былі з ёй амаль што
сябрамі,
Шырыню, даўжыню яе ўласнымі змераў нагамі.
Крокі ўчуўшы мае, адгукалася рэхам знаёма,
Запрашаючы ў восьмы пад'езд камунальнага
дома.
Я глядзеў, як акно
Мне прыемным агеньчыкам свеціць,
І было мне відно,
Як лажыліся спаць мае дзеці.
А цяпер яна стала
Вузэйшай, даўжэйшай намнога,
Як у часе абвала
У горнай цясніне дарога.
Не кватэр аганькі

Мірна ў вокнах гараць, як калісьці,
А агню язькі
Ліжучь ліпы салодкае лісце.
І пазнаць я не мог
Роднай вуліцы, ліп і каштанаў;
Рэха тысячы ног
Аглушыла мяне нечакана,
Падхапіла мяне, маё гора,
Жаданні, трывогі
І панесла за горад
Па бітаму шклу мае ногі.

Як у час навальніцы
Ад дрэва лісток адарваны,
Пакідаў я сталіцу,
Пажарам бязлітасным гнаны.
Прывыкаць да паходаў я
Пачынаю, —
Іх будзе нямала.
Доўга вуліца родная
Шлях мне ўначы асвятляла.
І пры гэтым святле
Я запісваю з болем у сэрцы
Час дакладны, але,
Час яе незабыўнае смерці.
Людзям тым прысвячаю радкі,
Невядомым імёнам,
Што на бруку ляжаць без рукі,
Без жыцця пад каштанам і клёнам.

Я хачу, каб вякі
Чорных асаў спалілі праклёнам,
Каб спалілі забойцу таго,
Яго сына і ўнука,
Хто з-пад крыля свайго
Бомбу першую кінуў на брук наш.
Хай загіне ўвесь род
І таго, хто апошнюю кіне,
Хай загіне ўвесь род, увесь зброд,
У пакутах загіне!

Ад імя жыхароў,
Наша вуліца Нова-Маскоўская,
Гавару, што з усімі пайшоў
У чырвонае войска я.
Хоць і сцёрта ты, бачу,
Ды памяць твая не сатрэцца,
Бо грукоча твой попел гарачы
Усім нам у сэрца.
Я табе абяцаю і попелам родным клянуся,
Што з дарогі ўначы не саб'юся,
Вярнуся, вярнуся!..

2

Родны Мінск я пакінуў,
Пажарам і бомбамі гнаны.
Хто сказаў, што мой горад загінуў,
Што ён зруйнаваны?

Я не веру ні зарыву ўночы,
Ні воблакам дыму,
Бо чаму, як заплюшчу я вочы,
Стаіць прад вачыма

Мінск жывы, не нябожчык,—
І звоняць трамваі на плошчах,
Трупаў там я не бачу,
Не чую дзіцячага плачу?..

Што мяне палявыя дарогі
Вядуць,— я не веру,
Што па іх мае босыя ногі
Ідуць,— я не веру.

Я не веру нагам і дарогам
Бясконцым, бясконцым,
Што вядуць нас і полем, і логам
Пад чэрвеньскім сонцам.

Я не веру, што гэта мінчане,
Што гэта мінчанам
Малако прапануюць сяляне

І ў хатах частуюць іх чаем.

З самалётаў не зводжу вачэй
І не веру,— няўжо самалёты? —
Проста з неба ляцяць на дзяцей,
Сеюць смерць кулямёты.

Хіба можна паверыць, кал і
Сэрца рвецца на часці?
Хіба дзеці, што полем ішлі,—
Рэгулярныя часці?..

Што мяне ад раз'юшаных куль
Засланяе бяроза старая,—
Я не веру.

.....

Вайсковы патруль Дакументы мае правярае.

З жыта выйшаў патрульны:— Адкуль? —
У мяне ён пытае,—
З Мінска?
— З Мінска... застацца
І мне давялося без дома.
— А куды?
— Прызывацца.
— У гэта мястэчка?
— Вядома.
— А чаму табе, браце,
У Мінскім ваенкамаце
Не прызвацца было?..
— Разбамбілі.—
Мяне прапусцілі.
Мне акопы відны,
Бліндажы па чатыры накаты.
Я спяшаюся.
Вось і яны —
Местачковыя хаты.
Апусцелі двары,
Вокны насцеж, закрэслены шыбы,

З хат глядзяць жыхары,
Да дарог прывыкаючы нібы.
Шмат людзей на дарозе.
Глядзяць местачкоўцы ў трывозе.
Хата. Хата.
Яшчэ адна хата.
Ганак ваенкамата.

— Ваша прозвішча?
— Рыбка.
— Завуць як?
— Завуся Алесем я.

Не ўпраўляўся я — шывка
Запісваў таварыш...
— Прафесія?

Стаў я іншым, суровым,
Стаў новым ад ног да пілоткі,
Чалавекам вайсковым,—
Былой не пазнаеш паходкі.

Я з усіх сваіх рэчаў былых,
Асабістых, адзіных,
Для паходаў узяў баявых
Лыжку, боты, гадзіннік.

Лыжка трэба байцу на вайне
Для баршчу і для кашы,
Боты ўсюды спатрэбяцца мне —
І ў баях і на маршы.

А гадзіннік? Шчаслівы яго
Кіне так, без увагі,
Бо заўсёды ад шчасця свайго
Ён п'яны, як ад брагі.

Я ж гадзіннік з сабой захапіў,
Час па ім
Назіраю,
Бо шчасліўцам ніколі не быў,

Быць такім
Не жадаю.

Не хачу сабе долі такой
У часы, кал і гора
Разлілося слязьмі і крывёй
Скрозь ад мора да мора.

Я прайду з табой многа дарог,
Мой гадзіннік, мой браце,
І я ўбачу часы перамог
На тваім цыферблаце!

Нам гарматы ужо чутны.
І рэха іх ловіць гушчар.
Мы ідзем.
Высплікае Зарудны —
Палкавы камісар.

У той дзень ён паставіў мяне
Ля брыгаднага сцягу,
Каб ахоўваў той сцяг
На вайне
Я, не знаючы страху.

3

Фронт даўно ўжо праходзіць за намі
Далёка на ўсходзе,
Мы ж на месцы стаім на тым самым,
Стаім, ды і годзе.

Аніякай дарогі
На ўсход і на захад няма нам,
Мы ваюем адны, без падмогі,
Акружаным станам.

Нам няма як паветрам ці сушай
Падмогу падкінуць,
І павінны прабіцца мы мужа
Ці мужа загінуць.

Асядлала брыгада шашу
І засела ў мястэчку...
Хоць хацеў бы я, не апішу
Бой за ўзгорак, за рэчку.

Не апішаш, бо слоў будзе мала
Для гэткага бою,—
Як бамбіць налятала
Па сем самалётаў на хвою;

Як радзелі рады, роты нашы, палкі і атрады;
Як не стала начштаба, а з ім камандзіра брыгады;
Як салют над магілай
Над іхняй далі мы магутны;
Як пасля нашай сілай
Камандваў Зарудны;
Як ішлі, як касілі нас кулі,
А мы іх не чулі;
Як кальца нам прарваць не ўдалося,
Адступіць давялося.

.....

Усяго не апішаш, бо слоў
Для ўсяго будзе мала,
Як патронаў у нашых байцоў,
Як снарадаў не стала.

Вораг лезе, і лезе, і лезе —
У брані, у жалезе,
Перамогу ён чуе;
Каля сцяга стаю і гляджу я.

Чым фашыстаў стрымаць?
Людзі гінуць і гінуць.

Я не знаю, ці варта пісаць
У такую хвіліну?
Час прыйшоў...

**Трэба сцяг ратаваць,
Сцяг на глум і на здзек не пакіну.**

З дрэўка сцяг я зрываю,
На вуліцу выбягаю.
Ціха стала на вуліцы.
Ціха.
Што за ліха?
Кулямётчык забіты ляжыць
За сваім кулямётам.
Ён як быццам пытаецца: хто там
Па тратуары бяжыць?
Да яго падбягаю.
Ён чэсна стаяў, да канца:
Кулямётная лента... пустая,
Апошняя была у байца.
— Сцяг выносіш? Нясі...—
Кажа мне яго позірк упарты.—
Чэсць забітых усіх
Ты выносіш,
Мы гэтага варты,—
Я бягу. Скаланулася хата —
Гэта нашая ў садзе гармата.
Мае ногі нясуць мяне ў сад.
Не магу іх стрымаць я.
Чую стрэл: пасылае снарад
Танк нямецкі па нашай гармаце.
Кулі свішчуць. Снарад праляцеў.
Новы выбух мне чутны.
Падбягаю:
Ляжыць каля дрэў
У баку ад гарматы... Зарудны!
Ён ляжыць у крыві, нерухомы,
Пад ціхаю ліпаю.
Я крычу, як глухому,
Крычу яму, клікаю, клікаю,
Я крануў яго легка,—
Ускрыкнуў, варушыць рукою.
Ад яго недалёка
Наводчык засыпан зямлёю.
І яго я трывожу. Наводчык
Зямлю атрасае,
Устае, праціраючы вочы.

— Ты хто? — ён пытае.
— Свой, не бачыш?..
У пары
Лягчэйшай нам будзе дарога.
На маім шынялі камісара
Нясем палкавога.
Мы ідзем непрыкметныя —
Абступіла з бакоў канаплянне.
Доўга помніцца будзе мне гэтае
Чорнае ранне
І халодная сцежка мая.

Мы спыніліся ля ручая.
Ён праз поле бяжыць у лазе,
У кустах, у бярозах.
Што рабіць нам? Гляджу я ў тузе
На дарогі, абозы
І на войска, што едзе, ідзе
Па дарогах, і выйсця няма нам.
Поле нас не схвае ў бядзе,
Бо яно узарана...

Што ж, прымай нас, ручай,
І вядзі па вадзе нас далёка,
І кустамі з бакоў засланий
Ад нямецкага вока.

Камісара нясем мы, і ты
Так зрабі, каб ён выжыў,
Каб гусцейшымі сталі кусты,
Каб раслі яны вышай.

Мы нясем яго на шынялі.
Ты спрыяй нам, дзе можна,
Ты варожыя патрулі
Абмінай, абходзь асцярожна.

Сцяг брыгады нясу я, ручай,
Што памерла сягоння,—
Ты вядзі нас у путчу, хавай
Ад бяды, ад пагоні.

.....

Меле жвір і гаворку вядзе,
Не спыняе работы
Бесклапотны ручай.
Па вадзе
Ціха хлюпаюць боты.

Не відны за сцяною чаротаў,
За ранішняй парай
Дзве спіны, і дзве каскі, і ботаў
Дзве роўныя пары.
Горка ім, людзям тым!
І адзін з іх не верыць зусім,
Як не вераць дарослыя казкам,
Што яго гэта боты і каска,
Што ўцякае з мястэчка свайго
І не дасць сабе рады,
Што за пазухай у яго
Сцяг ягонай брыгады,
Што той сцяг ён з сям'ямі нясе
І што мала іх, мала,
Што забіты таварышы ўсе,
Што брыгады не стала.
Хто сказаў? Ён паверыць не хоча
У словы такія,
Бо чаму, як заплюшчыць ён вочы,
Стаяць, як жывыя,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя
Дзецюкі... баявая сям'я?

Чалавек гэты — я.
Так, не веру, не верыцца мне
Ні вадзе, ні чаротаў сцяне,
Ні таму, што ручай безназоўны
Да бору прывёў нас.

**Безназоўны ручай нас прывёў
У сасновую цішу.**

Мы выходзім з яго туманоў,
Узьходзім на ўзвышша.
Камісар у прытомнасць прыйшоў.
— Выжыў,— ціха сцвярджаю я,—
Выжыў...

Перавязваем рану яшчэ раз,
Паклаўшы на верас.
Каб пазбыўся ён смагі,
Піць даю яму з флягі.

Мы гадаць тут не будзем,
Быў рады ён нам ці не рады?
Ці пазнаў ён, што мы — гэта людзі
З ягонай брыгады?

У вачах не знайшоў я адказу,
Ён закрыў іх адразу,
Ён закрыў іх, як быццам
Зноў хацеў і заснуць, і забыцца.

У вячыстым спакоі
Шумелі і елкі, і хвой,
Не світалі варожыя кулі,
Мы таксама заснулі.

4

Жыў ляснік са сваёй леснічыхай
Каля завадзі ціхай,
Каля возера ў пушчы глыбокай
Ад вёсак далёка.

З пушчы гэтай, вядома,
З лесніковага дома,
Ёсць дарогі ў паселішчы тыя,
Дарогі лясныя.

Зараслі яны з часам імхамі,
Травой,
Грыбамі,—
Карыстаўся ляснік імі зрэдку

І ўзімку, і ўлетку.
Больш за ўсё ў кірмашовыя дні
Праязджаў ён па іх на кані,
А па справах службовых, прыватных,
Па неадкладных
Карыстаўся дарогай другою —
Азёрнай вадою.

Жыў ляснік са сваёй леснічыхай
Каля завадзі ціхай.
Камісара да іхняга ганку
Мы прынеслі на ранку.

Для яго папытаўся вады я,—
У нас яна выйшла,
І бярозавіку гаспадыня
Падала нам увішна:
— Піце, родныя, піце,
Таварыша ў хату нясіце.

Вострых кос восем штук
Леснікова хавае застрэшка.
Хіба ён для сваёй пары рук
Косы тья развешваў?

Мы траву каля возера косім
З лесніком, не пытаем...
Пяць сыноў альбо восем
Было ў лесніка — мы не знаем
І не станем пытацца ў яго,
Бо не бачым з іх ні аднаго,
Бо ці прыйдуць з вайны
Лесніковы сыны,
Мы не знаем,—
Таму не пытаем.

Бачыць нашы ляснік мазалі,
Твары нашыя ў поце,
І ён знае: на іншай былі
Увесь час мы рабоце.
Моўчкі ён за касою ідзе.

Свішчуць косы стальныя.

Працавалі мы дзе
І займалі пасады якія?..
Ад яго мы пытанняў такіх
Не пачуем,
Знае ён: на пасадах былых
Мы цяпер не працуем.

Нас азёрныя вабілі далі,
Зязюлі ўвесь час кукавалі,
Быццам дрэвы лічылі, лічылі,
Камісара лячылі.

З камісарам у нас
Пры сустрэчах маўклівая змова
Аб брыгадзе ўвесь час
Між сабой не гаворым ні слова.

Так змаўкае сям'я
Аб памершым ці сыне, ці браце,
Дарагое імя
Доўга не вымаўляецца ў хаце.

А навошта трывожыць ім боль,—
Родны іх пахаваны,—
Сыпаць горкую соль
Успамінаў на свежыя раны?

Гонім прэч мы ўспамін,
Нежаданы ўспамін, нечаканы,
Прэч, бо ў нас не адзін,
Не адзін чалавек пахаваны...

Толькі лішніх трывог
Не пазбылася наша сям'я ўся,—
Утрымацца Зарудны не мог
І пра сцяг запытаўся:

Сцяг я вынес ці не?
— Так, я вынес... яго берагу я.

— Пакажы.
Што рабіць было мне?
Паказаў яму сцяг... І шкадную.

Перад ім разгарнулі мы сцяг,
Яркі, горды, і ў горы
Патрымаў ён яго на руках,
Хоць слабы быў і хворы,
І заплакаць гатоў, ды ад слёз
Утрымаўся, прыўзняўся з пасцелі
І сказаў мне ледзь чутна:

— Вынось
Сцяг брыгады...—
Мы моўчкі сядзелі.
Ссунуў чорныя бровы,
Суровыя бліснулі вочы.
— Я на вецер,— адрэзаў ён,— словы
Кідаць не ахвочы...
У дарогу збірайцеся, строгі
Аддаю вам загад.

Усю хату падняў ён на ногі;
Гаспадыня з шуфляд
Дадае нам дарожныя рэчы,
Нібыта матуля.

Прымяраю, ці ўзлезуць на плечы
Ватоўка, кашуля.
Мусіць, сына гарнітур рабочы
Дае мне старая...
А куды мы ідзем сярод ночы,
Яна не пытае.

А чые гэты рэчы, чые,
Гаспадыня Праскоўя?
Хто насіў? Не спытаўся ў яе,
Не спытаў пра сыноў я.

Я спіною да лямпы стаю
Зноў у штацкім адзенні,
На падлозе не пазнаю

Свайго ўласнага ценю.
Дакументы былыя схаваны
У адзежы вясковай.
Сцяг брыгады зашыты старанна
У ватоўцы.
Ісці мы гатовы.
Чутны стогны Заруднага,
Яго кідае ў холад і ў жар.
«Як пакінеце тут яго? —
Ціха звініць самавар,—
Гэта вашыя зборы
Яго даканалі зусім...»
Раніцой яшчэ горай
Заруднаму стала.
Сядзім
Моўчкі мы за сталом.
Гаспадыня частуе нас чаем.
Дзень ужо за акном.
Ворчык рвецца пайсці.
— Пачакаем...

Дні міналі, мінулі.
Адкукавалі зязюлі.
Мы ў смаляныя лодкі сядалі,
Нас клікалі далі.
Сэрца вабіла возера
Далю ружовай і сіняй.
Вечар быў.
Перавозілі
Нас гаспадар з гаспадыняй.
Прапльвалі лясы, паплавы —
Берагоў панарама.
Камісар палкавы
З намі ехаў таксама.
Мы яго пачакалі.
Ён гэтаму рады.
Мы ў згодзе.
Вось і лодкі прысталі.
На бераг усе мы выходзім.
У суровай цішы
Абняла па чарзе нас Праскоўя:

— Праважаю вас, таварышы,
Нібы родных сыноў, я...

— Кінь ты плакаць, старая,—
Няёмка, відаць, лесніку,
А ў самога скупая
Выбягае сляза на шчаку.

Развіталіся з намі.
Пайшлі.
Селі ў лодкі пустыя.
Праз кусты і палі
Сцежкі нас павялі
Палявья.

5.

Месяц сцежку ў дубняк
Залівае халодным праменнем;
Не магу аніяк
Я з уласным асвойтацца ценем.
Недаверліва сам на сябе
Паглядаю я збоку.
Адвыкаць мне патрэбна цяпер
Ад вайсковага кроку.
Крокі полем і лесам
Друкую я пад псеўданімам.
Быў я Рыбкай Алесем,
А стаў — Палыном Нікадзімам.
Так, цяпер я — Палын,
А таварыш мой — Ворчык Мікіта,
А Зарудны — Смірноў. Не адзін
Я іду каля жыта.
Пакасілі яго кулямёты,
Усё пакасілі,
А тупыя фашысцкія боты
Яго малацілі.

Танкі гусеніц жорнамі
Жыта пасля памалолі,
Коні потныя, чорныя
Хлеб замясілі на полі.

Кроў была ім дражджамі,
Палілі агнём і жалезам,
І ляжыць камянямі
Хлеб з пякарань фашысцкіх за лесам.

На дарозе ляжыць каравай,
Як на белым абрусе,
Хлеб дармовы, бяры і кусай,—
Можа, з гора і ўкусіш.

Трох нас полем ішло,
Гурт рашучы, хаця невялікі.
Уваходзім мы смела ў сяло,
Чуем гоман і крыкі,
З вокнаў шлях залівае святло,
Чутны гукі музыкі.
Дакументы ў кішэні ляжаць,
Не баімся нічога,
Сведчыць подпіс і сведчыць пячаць,
Што ідзем мы з астрога.
А захочуць арыштаваць,—
Немалыя мы, дзякуй Богу...
Мы распытваем каля ганку
Аб вяселлі сялянку.
Ладзіць гэта вяселле Мядзведзкі —
Прыслугач нямецкі.
Ён судзіўся калісь за падпал
Птушкаводчае фермы.
Стаў ён старастам, хату прыдбаў,
І балое цяпер ён...
За Мядзведзкага замуж ідзе
Пад пагрозай дзяўчына,
Бо бацькі яе ў лютай бядзе,
Сын — бядзе той прычына.
Камуніст ён.
Мядзведзкі бацькам
Пагражае даносам.
Замуж мусіць пайсці іх дачка
Пад смяротнай пагрозай.
Б'ецца з ворагам сын-камуніст —

Што ў чырвоным войску.

На вяселлі іграць гарманіст
Не згадзіўся, і вёска
Аб'явіла таксама байкот —
Пуста ў хаце,
Ад бацькоў адварнуўся народ,
Ад сватоў і ад сваццяў.
— Мы,— гаворыць кабета,— стаім
І глядзім, бо цікава
Нам даведацца, чым
Гэта скончыцца справа.

Мы заходзім у хату. Гасцей
Мы вітаем з парога.
Сам Мядзведзкі ідзе да дзвярэй.
— Што за людзі?
— З астрога.
— Калі ласка,— крычыць нам,— сюды,—
Да стала запрашае,—
За здароўе,— крычыць,— маладых! —
Чаркі нам налівае.
— Будзем піць па парадку
За здароўе нявесты тваёй,
За здароўе спачатку...
— Маладой!..
— Маладой!..

Мы на твар маладое глядзім:
Не відно ні крывінкі,
Быццам тут не вяселле зусім,
А памінкі...

Тут па струнах скрыпач
Водзіць светлым смычком пад прымусам,
Не «Лявоніха» сцелецца — плач
Над вясельным абрусам.

Гэта што за музыка такі,
Што за скрыпка такая?
Для гасцей на вяселлі дачкі

Родны бацька іграе.

Што ж, музыка, твой смык
Ходзіць сёння няўдала і вяла?
Ці іграць ты, музыка, адвык,
А ці выпіў ты мала?

Ці хаваеш дачку —
Ад галошанняў струны аглохлі,
Ці на светлым смычку
Твае слёзы яшчэ не засохлі?

Кінь ты, браце,
Пілікаць у хаце
Нямецкага зяця,
Павядзі смычком басавіта,—
Скача Ворчык Мікіта!
Ён скідае ватоўку, зірні,
Скача, як на вяселі,
Скача так, як у лепшыя дні
Па ўсіх вёсках умелі.
Скача, можа, за сотню ног,
Плешча гулка ў далоні.
Людзі з ганка ідуць на парог —
Шкода, што без гармоні!
І дзяўчаты становяцца ў кут,
Падпяваючы шчыра,
Нібы ўсе яны тут
На вяселі свайго брыгадзіра.
Нібы ботаў фашысцкіх сяло
Аніколі не чула,
Быццам сонца ўзышло,
Ноч мінула, мінула...
Кліча ранак і жней і сярпы
На прастор свой бясконцы
Жаць прастор залаты —
Жыта колеру сонца.
Зноў вясёла звіняць ручаі;
Глушыць радасным крыкам
Перапёлка лугі і гаі,
Ці ты чуеш, музыка?

Рад Мядзведзкі,
Хоць п'яны,
Але ўсхваляваны —
Весялосці паўноткая хата,
Мы ва ўсім вінаваты.
— Так і быць! — абяцае ён нам
Паліцэйскіх пасады.
— Па рукамі? — ён крыгчыць.
— Па рукамі.
— Рады службе? — пытаецца.
— Рады.

І выходзіць на хату ён:

— П'ю
Я за жонку сваю!
А другую чарку
За сваю гаспадарку,
За гасцей застоле,
За ўласнае поле,
Каб грэчка цвіла,
Каб рэчка цякла,
Каб жыта над ёю
Вілося трубою...

І сціскае ён кулакі,
І малоціць у грудзі:
— Салаўкі, — ён крыгчыць, — Салаўкі
Мяне вывелі ў людзі!
Ферму я падпаліў? Падпаліў.
Прызнаюся вам, людзі.
Пеўні тыя, што з дымам пусціў,
Мяне вывелі ў людзі!

І выходзіць на хату Смірноў,
Наш таварыш Зарудны:
— Ты, — гаворыць, — не ў людзі пайшоў,
А ў Іуды...
Табе ўродзіць зямля камяні,
А не жыта — у жніўныя дні.
П'ю я чарку за маладую
І не шкадую,

П'ю другую чарку ізноў я
За яе здароўе,
За здароўе бацькоў,
За іх сына, што ў войска пайшоў,
П'ю і трэцюю чарку
За кулю для твайго карку!

Грымнуў стрэл па Іудзе,
Якога і мы не чакалі.
Не Зарудны страляў
Што за людзі
З натоўпу стралялі?
Што за людзі?
Мы з хаты выходзім,
Не бачым нікога.
Мы спяшаемся. Неба на ўсходзе
Ружавее. Дарога
Выйшла з вёскі.
Хапіўся Мікіта:
На вяселі ватоўка забыта.
— Добра,— кажа ён,— што нічога
У ватоўцы маёй не зашыта.

Мы ідзем.
Пачынаецца жыта.

6.

Нас прывыклі перадаваць,
Пад дзятлоў перастукі,
Паплавы з топкай гаці на гаць
І дубам з рук у рукі.

Я спіною да сонца стаю,
Дзень канчаецца ясны.
Я таксама прывык: пазнаю
Цень даўгі, цень уласны.

Не адзін я, прывыклі мы ўсе
Па вадзе хадзіць, па расе,
Да даўгіх і кароткіх ценяў
І да розных здарэнняў.

**Так мы трапілі да Лізаветы —
Вясёлай кабеты.**

Сярод поля стаіць, у баку
Ад бальшаку,
Лізаветіна хата.
Уваходзім.
Гасцям яна рада.
Лізавета ўсміхаецца міла.
Да стала запрасіла:
— Калі ласка!

Мы пілі і елі.
Пасцяліла ўсім нам пасцелі:
Спіць у хаце Смірноў — на пярыне,
Сплю я ў пуні — на канюшыне,
А Мікіта Ворчык — у клеці.
Колькі клопатаў Лізавете!
Па драбінах на сена лезу,
Трапіў нібы на дачу.
Узыходзіць месяц з-за лесу,—
Я праз шчыліну бачу.
Спаць уклаўся,
Ватоўкай накрыты.
Сцяг брыгады ў яе зашыты.
Я яго берагу, хаваю!..
Засынаю...
Ці пачуў, ці здалося мне:
Зарыпелі вароты.
Ці пачуў, ці здалося ў сне,
Што шуміць канюшына? Хто тут?..
Прачынаюся: — Хто гэта?
— Гэта...
Ты не спіш? Гэта я, Лізавета.
Я і ў хаце была — не спіцца,
Я і ў клець зайшла — не ляжыцца,
І сюды я прыйшла — удавіца,
Дазволь прымасціцца.
— Калі ласка,— кажу Лізавете.
— А чаго вам бадзяцца па свеце? —

Лізавета ў мяне пытае.—
Ты зірні, раскоша якая:
Я жыву асобна,
Аднаасобна,
Ці не любя, не міла?
Луг сама пакасіла.
Ці працую я мала?
Сёння жыта дажала.
Заставайся ў мяне,— гаворыць,—
Будзе любя нам жыць і ў горы,
Будуць ціха свяціць нам зоры,
Залатыя месяца рожкі...
Ні вайны табе, ні бамбёжкі.
Застанешся?
— Пайду.
— Да Урала
Дакацілася немцаў навала.
Ты падумай...
— Што ты сказала?
— Немцы ўжо дайшлі да Урала,—
Так іх радыё перадавала.
Шлях далёкі, ці хопіць сілы
Папялішчы лічыць, магілы
Па дарозе, а іх нямала?
Ну?..
— Пайду.
Лізавета устала.
— Душна тут,— сказала,— не спіцца,
Зноў у клець спаць пайшла ўдавіца.
.....

Знік у ранішнім пыле,
Што ветрам з іржышчаў узняты,
У хмарах на небасхіле
Дымок Лізаветцінай хаты.
Сцежкі — тонкія змеі
Знікаюць у жытніа далі.

**На дажынках прыгонных жнеі
Нам песню спявалі.**

Сялянская хата
Стаяла над светлай ракою.
І жьў там араты
З Агатай сваёй і дачкою.

Яны дажылі да нядолі
І чорнага гора:
Па роднаму полю
Варожыя ходзяць мінё ры.

Зямля там намарна ўзарана —
І жыта ўрадзіла,
Бо немцамі ў ёй закапана
Нячыстая сіла.

— Жаць жыта не трэба,—
Жняю папярэдзіў араты.
Дачушку без хлеба
Не можа пакінуць Агата.

На поле з сярпом раніцою
Пайшла яна ўпотай
І там занялася сваёю
Работай да поту.

Прачнуўся араты:
Багата
Пажатага жыта.
Ляжыць яго жонка Агата
На полі забіта.

Аднеслі жанчыну
На могілкі з роднае хаты,
Дачушку пакінуць
Без хлеба не можа араты.

Устала дачушка:
Пажата
Ўсё жыта за домам.
Ляжыць на снапах яе тата,
Як сноп, нерухома.

На полі малая
Стаіць і разводзіць рукамі,
Стаіць і не знае,
А што ёй рабіць са снапамі?

Капу, як магла,
З іх злажыла, ўздыхнула глыбока,
Пайшла да сяла,
Што за рэчкаю недалёка.

Дае яна з гора
Суседзям капу залатую.
— За гэта,— гаворыць,—
Зрабіце мне ласку такую:
Зрубіце сасну
І труну майму бацьку змайстрыце,
А ў тую труну
Разам з ім і мяне палажыце.

.....

Знік у ранішнім пыле,
Што ветрам з іржышчаў узняты,
У хмарах на небасхіле
Дымок Лізаветцінай хаты.
Мы ідзем і далінам
Пачутую песню спяваем.
А ці доўга ісці нам? —
Мы гэтага самі не знаем.
Гаварыць мы аб гэтым не хочам.
Таму заспявалі
І ідзем, куды вочы
Глядзяць, у жытнёвыя далі.
— І куды, і куды мы ідзем?—
Крыкнуў Ворчык ад злосці,—
У якую магілу нясем
Непатрэбныя косці?
Можа, войска няма,
Можа, праўду ўдава мнеказала,
Што карычневая чума
Дапаўзла да Урала.

Можна, марна ідзем праз чуму —
Не патрэбны нікому?
Што маўчыце?
Крычу я каму,
Мо сабе самаму?
Ці на вецер крычу,
А ці хмару заву на параду я?
Я на ўласныя вушы хачу
Слухаць радыё.
Чуеце? Радыё!..
.....

7.

Тут хлапцы і дзяўчаты
Гавораць употай з Масквою.
Лес. Закінуты провад антэны
Высока на хвою.
І вартуюць вавёркі
Шалаш і прыёмнік старанна.
Праз лясы, праз узгоркі
Да нас даляцеў нечакана
З-пад крамлёўскае зоркі
Голас дыктара Левітана.

Ля прыёмніка мы трэці дзень,
З ім расстаца павінны;
Перад ім я саджуся на пень,
Каб паслухаць навіны.

Да яго мае рукі
Прывыклі, нібы да штурвала,
Спаць кладземся пад гукі
«Інтэрнацыянала».

Б'е гадзіннік. Прыгадваю я,
Што мы ў лесе, не дома.
Дзе вандруе мая сям'я,
Жонка, дзеці мае?
Невядома.
Ці ўцяклі ад навалы яны,
Ад ваеннай навалы?

Зводкі слухаем мы дзень пры дні,
Зводкі радуюць мала.
Чуем: горад пакінуты наш,
Стане крыўдна і горка.
Выйдзеш моўчкі адзін, за шалаш:
Што ты скажаш, вавёрка?..
Хіба я не прайшоў
Край з маленства мне любы.
І не бачыў я жлобінскі роў —
Закапаныя трупы?..
Там дзяцей, там бацькоў і жанок
Закапалі жывымі.
Доўга жоўты пясок
Варушыўся над імі.
Можа, ён і цяпер
Там варушыцца?
Чуеш, вавёрка,
Я пытаю ў цябе,
Хіба гэта не горка?
Хіба слухаць фашысцкія трубы,
Лязгат гусеніц не абрыдла,—
І як гаўкае у радыёрупар
Праклятае быдла?
Хіба слухаць чужацкія маршы
І песні не горка?
Ці па любай зямлі, ці па Марсе
Ідзем мы, вавёрка?
— Што сядзім, камісар палкавы?—
Крыкнуў Ворчык.— Даволі!
Будзем гэтак сядзець, то Масквы
Не пабачым ніколі...
Мы пайшлі.

**Зноў лясы, папавы,
Сцежкі росныя ў полі.**

Толькі дзіўна, чаму
Не спяшаецца Ворчык Мікіта:
То захочацца раптам яму
Адпачыць каля жыта,
То на камень ён сядзе пры лесе

У новай турбоце
І рукой у халяву палезе —
Рэжа цвік яму ў боце.
То пясчынку кляне,
Што яму зацярушыла вока.
Не яна зацярушыла, не —
Дом, які недалёка, —
Дом бацькоў застаецца ўбаку
На паўночным усходзе.
Мы на ростанях у ляску,
Праз якія праходзіць
Дарога ў раён,
Дзе жыве яго жонка.
Садзімся,
А ён
Адшоўся ў старонку:
Дарогі, трывогі,
Хвіліны, гадзіны...
Чапляюцца ногі
За хварасціны.
На гразкую гаць
Не звяртае увагі,
Хацеў бы прыстаць —
Не хапае адвагі.

**Мы здагадваемся, чаму
Занудзіўся Мікіта.**

Ноч халодная сёння, — таму
Мы адной з ім ватоўкай накрыты.
Ад мяне адварнуўся спіной,
Спіць Мікіта. І я засынаю.
Ноч.
Шумела над ім, нада мной
Доўга хвоя старая.

**Я прагнуўся паўночнай парой.
Зуб на зуб не трапляе.**

Ворчык знік. І агонь пад сасной
Гасне, намі забыты.

Не знаходжу ватоўкі сваёй —
Знёс Мікіта.
Што з ватоўкай? Дзе Ворчык?
Дзе сцяг?
Што здарылася? Не разумею.
Ахапіў мяне холад і жах,
Сэрца раптам нямею.
Што рабіць мне? Сказаць мне каму
Пабудзіў я Смірнова.
— Сцяг! — кажу я яму.
— Сцяг! — адно толькі слова.

Доўга з ім
У начныя крычалі мы далі.
Лес застаўся глухім.
Лес маўчаў.
Мы дарэмна гукалі.
Не адказвала гаць,
Не адказваў Мікіта,
Нямала
Ён прайшоў... Да яго ўжо, відаць,
Рэха не далятала.
Мы сядзім ля агню, ля сасны.
Колькі пройдзена шляху?
Сцяг быў з намі.
Цяпер мы адны...
Засталіся без сцягу.
Часта марылі мы між сабой,
Калі сцяг гэты неслі,
Што пад ім яшчэ пойдзем у бой
І спяваць будзем песні.
Сцяг мы вынесем, думаў Смірноў,
І даб'емся загаду,
Каб загінуўшую наноў
Аднавілі брыгаду.
А цяпер? Горкі дым
Вочы нам выядае шчэ горай.
Што сядзім? Што маўчым?
Нас, як громам, ударыла гора.
Не знаходзіцца слоў
У маўчанні пакутным.

Ён успомніў, што ён не Смірноў,
А Зарудны...
Не, не выеў яшчэ сінявы
Горкі дым, загарэліся вочы,
Ён успомніў, што ён палкавы
Камісар наш,
Што Ворчык — наводчык.

Не для радасці і весялосці
Мы ідзем да Мікіты ў госці.

8.

Знёс ватоўку маю чаму?
Не дадзім сабе рады.
А навошта яму
Сцяг брыгады?
Можа, ён, пачынаючы шлях
Да бацькоўскага дома,
Захапіў і ватоўку і сцяг
У дарогу свядома?

Можа, ён на усход панясе
Сцяг брыгады?
А як вынесе, будуць усе
Сцяганосцу рады.

Немалую мець будзе там
Ён павагу
І за тое, што выйшаў сам,
І за вынас сцягу.
Пра яго нічога благога
Мы не скажам тады,
Хоць і крыўдна, але нічога,—
Нейк жа сцерпім,
Такой бяды...

.....

Лічыць час у сухой траве,
Нібы конік, гадзіннік.
Зноў прывал.

Плыве ў сіняве
Павуцінне...

Можа, ўцёк ён дахаты,
Развітваючыся з вайною,
Захацеў араты
Цішыні і спакою?

Жыць пайшоў да сярпоў і да кос,
Як жыве Лізавета?
Але сцяг наш, пытаемся, знёс
Для якое мэты?

Можа, пойдзе ён з ім на паклон
Да нямецкае ўлады,
Прадаваць будзе ворагу ён
Сцяг брыгады?

— Вам,— ён скажа,— прынёс я яго
З пекла бою.
А за гэта працу аднаго —
Цішыні і спакою.

Не закончыў гадзіннік свае
Нам адлічваць хвіліны,
Камісар палкавы ўстае:
Мы ісці павінны.

.....

Мы багата прайшлі зямлі,
Гоняў, пушч багата,
Мы да вёскі ўначы прыйшлі,
Мы пастукалі ў хату.
Мы стаім пад акном.
Да шкла
Чалавек прыпадае...
Гэта ён!
У бацькоўскі дом
Дзверы нам адчыняе.

...Тут стаялі месяц назад

На кватэры
Паны-афіцэры,
Па маліну хадзілі у сад,
Абтрасалі бэры.

А адзін з іх упадабаў
Яго жонку Марыну,
Ён да шлюбу яе схіляў
Да салдацкага,
На гадзіну.

Не скарылася пану яна,
Шлюбу не адбылося,
Удавілася рана яна
Пад акном на бярозе.
Ёй з бярозаю шлюб, з пятлёй,
Хоць халодны,
Ды больш выгодны.
Вось запіска. Сваёй рукой
Жонка піша:
«Адпомсці, родны!..
Не хачу нявольніцай жыць,
Лепш загіну...»

Ён расказвае, голас дрыжыць.
Мы маўчым.
Запаліў лучыну
І пры цьмяным яе святле
Да стала запрасіў нас сесці,—
Можа, есці мы хочам?..

Але
Не хацелі мы есці.
Мо стаміліся мы? Хацеў
Ён паслаць нам пасцелі.
Чуўся пеўняў далёкі спеў
На сяле.
Мы спаць не хацелі.
Ён спытаўся: — Чаго ж прыйшлі?
Вас не голад прывёў, не стома...
— Мы,— кажу я,— сюды прыйшлі

За ватоўкай, вядома...
Ты, здаецца, забраў яе? —
Ён пайшоў у бакоўку
І выносіць і аддае
Мне маю ватоўку:
— Холад быў... вы ж маглі адной,
Камісаравай, акрывацца...
А ці след з драбязы такой
На мяне злавацца?
— Сцяг, — кажу я, — ў ватоўцы маёй.
— Сцяг? — збалеў ён,
З твару змяніўся, —
Сцяг брыгады зашыты ў ёй...
Я... зусім забыўся...
Лізавета сказала мне,
Нібы немец дайшоў да Урала, —
Ціха ён гаварыў, як у сне. —
Я падумаў:
Усё прапала...
Думка мне увесь час, як ішлі,
Не давала спакою...
Я зусім разгубіўся, калі
Слухаў радыё лясное.
Там і вырашыў уначы
Я пад дахам зялёным,
Што з палону нам не ўцячы,
Што сваіх не дагонім.
Мне абрыдла сонца, жыццё,
Засталася надзея —
Можа, з жонкай знайду забыццё
У бядзе я?
Я не думаў больш ні аб чым...
З вамі не развітаўся.
Сцяг? Аб ім я забыў зусім...
Я спяшаўся... спяшаўся.
Як я бег дамоў
Да бацькоў,
Як лічыў я хвіліны...
Не знайшоў забыцця, не знайшоў
Сваёй жонкі Марыны.
Стаў не люб мне і родны парог,

І куты роднай хаты...
Сцяг? Хіба яго ўспомніць я мог,
Ачуняць ад страты?..

Гэта праўда. На сцяг зусім
Ён забыўся.
Чаго яшчэ болей?
Не прыйшлі б мы, ён бы аб ім
І не ўспомніў ніколі.
Ён забыў, разумеем без слоў,
Кроў сяброў,
Іх адвагу,
Чэсць забітых байцоў,
Што кляліся гэтаму сцягу.
І сказаў камісар:
— Пайшлі!
Бацька ўстаў, прачнулася маці,
За парог нас бацькі правялі.
Што магі мы сказаць ім?
Хай не знаюць яны ў бядзе
Аб злачынстве сына.
Няхай думаюць, што ідзе
Помсціць ён за іх,
За Марыну...
І за родны дом, і за сад,
І за бэры, і за маліну,
Хай жадаюць звароту назад
І жадаюць ордэна сыну.
Ён нічога ім не сказаў,
Пакідаючы хату,
А праз двор праходзіў — узяў
Пад павеццю лапату.
Ён магілу капае сам,
Сам сабе, на лясной паляне,
Мы чакаем.
Здаецца нам
Вельмі доўгім чаканне.
Пішам мы смяротны прысуд
Ад імя брыгады.
Ён і сам не чакае тут
Аніякай спагады.

Сам сабе ён капае дол
На світанні...
Нам здаецца: не лес вакол
Тут стаіць у суровым маўчанні,
А байцы з батальёнаў і рот...
Мы іх бачым перад сабою,
На іх тварах і кроў, і пот,
І зямля — пасля бою.
Асудзіць патрабуюць яны
Чалавека без веры,
Уцякаўшага ад вайны,
Да вышэйшае меры...

9.

Доўгі след палявых каляін
Вывеў нас да родных мясцін,
Да мясцін, дзе з маленства я рос,
Да сяброў
Дубоў,
Да сябровак бяроз.
Тут навузнік вісеў на сасне,—
А чаго
Яго
Не відно больш мне?
Дуб стагодні стаяў на лугу,—
А чаму
Яму
«Добры дзень» сказаць не магу?
Я пазнаць не магу аніяк
Стрэчнай вёскі... Дзе школа? Вятрак?
Дзе знаёмья хаты?.. Адны
Сярод поля тырчаць каміны.

Лета бабіна цёплыя дні.
Дзённік свой пішу я на пні.
Я пішу. Не знаходжу слоў,
Сэрца б'ецца, рвецца дамоў,
Рвецца глянуць на сына, дачку,—
Дом бацькоў застаецца ўбаку.
Мне адгэтуль мястэчка відно,
Недалёка ад нас яно,

Калі пойдзеш полем, напрост,—
Да мястэчка дванаццаць вёрст,
А як пойдзеш шляхам —
Дванаццаць з гакам...

Лёгка бегчы да родных сёл,
Цяжка сесці за родны стол.
У мяне спытае дачка:
— Тата, ты прынёс малака?
А ад сына пачую я:
— Ты прывёў мне з Мінска каня? —
На пяньковай
Вяроўцы дамоў
Ні каровы
Я,
Ні каня
Не прывёў.
Ні гасцінца я для дзяцей
Не прынёс, як прыносіў даўней.
Я ад кожнага вока прынёс
Родным дзецям па жмені слёз.
Толькі слёз ніхто з іх не просіць,
Ім і матчыных досыць.
Госця плачам сустрэнуць у хаце,
Бо няма чым
Яго частаваці.
Скажуць дзеці:
— Пі, бацька шчыры,
Жмені нашых слёз — іх чатыры.

Не, не гэтак прыйду я ў дом,
З новай каскай прыйду, са штыком.
Не нікчэмным, слабым жабраком,
А як бацька прыйду я ў дом,
Сонца ў дом
Прынясу на штыку,
Малаком
Напаю дачку,
Пасаджу свайго сына я
На жывога,
На баявога

Каня...

Будзе час дзіцячых уцех,
Будзе смех,— я прывёз ім смех,
Будуць слёзы,—
І іх я прывёз,—
Каску поўную радасных слёз.

...Бачыць я не магу, не хачу
Местачковую каланчу,
І знаёмыя мне палі,
І знаёмыя стрэхі...
— Пайшлі.
Лістамі, дубровы,
Мой след замятайце!..

**Бывайце здаровы,
Звароту чакайце!..**

Тут ніхто мяне не пазнае.
Я гляджуся ў крыніцы свае.
— Гэта хто? — пытаюць яны.
Я гляджуся ў ручай лясны,
І ў здзіўленні
Ручай звініць:
— Хто ў адзенні
Драным стаіць?
— Ваш я, свой,
Я прыйшоў сюды...
Ад рачной,
Ад азёрнай вады
Чую ўсюды адказ адзін:
— Ты не Рыбка... Палын
З барадой
Даўгой...

Хоць я з барадою
І ў гэткім адзенні,
А толькі былое
Не умёрла сумленне,
Хоць пальцы грубымі

І сталі,— не ўмёрла,
Душыць буду імі
Варожае горла.
Лістамі, дубровы,
Мой след замятайце!
Бывайце здаровы,
Звароту чакайце!

У шумлівай завеі лістоў,
Да лясное палянкі,
Па карэннях дубоў
Нам насустрач грукочуць фурманкі.
Лісцяў роем стракатым
Іх след замятаюць мяцелі.
— Гэй, куды вы?
— Дахаты...
— Ад немца ўцячы не паспелі.
І тлумачыць народ:
— Мы ўцякалі на ўсход...
— Нас чужацкія кулі
Назад вярнулі.

Шмат каго пазнаю:
З бліжніх вёсак,
Знаёмыя твары...
Хтось пытае пра вёску сваю:
— Ці не бачыў, таварыш?
І ніхто мяне не пазнае,
Я зарос барадою.
Можа, едуць тут дзеці мае,
Можа, стрэнуся тут я з сям'ёю?
Едуць сем'і, а вецер
Іх след замятае і свішча,
Едуць маткі і дзеці,
Вяртаюцца на папялішчы.

Мы з Зарудным ляжым за дубамі
Ізноў на паляне.
Мы чакаем,
Бо перад намі
Дарог скрыжаванне.

Нам чакаць болей недзе —
Фашысцкае войска едзе
Па дарогах на гукіх машынах,
У шынелях мышыных.
Нам відаць:
Дзве фурманкі
Спыніліся каля дубровы,
Іх сагналі з дарогі танкі,
Крык чужы, крык вайсковы.
Людзі коней сваіх распрагаюць,
Агонь раскладаюць.

.....

Хлопчык босы бяжыць да дубровы
Па дровы,
Хлопчык светлагаловы,
Пяцігадовы...
Свецяць сінія вочы здалёк.
Я паклікаў яго:
— Васілёк!

Ён стаіць у здзіўленні
Перада мною:
Што за дзядзька ў адзенні
Абшарпаным, з даўгой барадою?
Залатая
Нас засыпае
Пурга
Лісцяў шумам і звонам.
— Жыў у Мінску ты, хлопчык?
— Ага.
— Дзе ж твой бацька?
— У войску чырвоным.
— Як выходзіў з мінскае хаты,
Там пакінуў каня ты...
Ты катаўся на тым кані
З кута ў кут заўсёды.
Конь згарэў, Васілёк, у агні...
— Мне каня не шкода
І не трэба...
— Чаго ж табе трэба?

— Кавалачак хлеба.
Хлеб? Зарудны яго нясе
У мяшэчку дарожным:
Паўбуханкі, НЗ,
На дваіх, на ўсё падарожжа.
Хлеб з мяшэчка дастаў я:
— Бяры!..
Гэта хлеб для цябе і сястры,
Еш яго на здароўе.
І бліжэй падышоў ён,
І глядзіць на чужых людзей,—
Яны добрыя, хоць і чужыя,
І не верыць, і самі з вачэй
Не скупыя, як боб, буйныя
Слёзы сыплюцца... пацяклі,
Пакаціліся самі
Па сухой траве, па зямлі
І па сэрцы маім
Таксама.
Я аддаў яму хлеб
І вось
Стаў за дуб шумлівы
І гляджу, як бяжыць да калёс
Хлопчык з хлебам.
Шчаслівы...
Поўны радасці, поўны прыгод,
Ён бяжыць да фурманкі,
Быццам хопіць на цэлы год
Ім тае паўбуханкі.
Мне здаваўся даўгім яго шлях.
Босы, бег ён праз ямы,
Па халоднай зямлі, па лістах
І па сэрцы маім
Таксама.
Ці дарога мяне змагла,
Што глядзець я не змог,
Не знаю.
Толькі вочы заслала імгла...
І пайшлі мы, і след замяла
У дуброве мяцель залатая.

10.

Вылез месяца срэбны рог,
Асвяціў балота з-за хмары.
Мы паўзем.
Нашых сэрцаў удары
Чуюць купіны, мёрзлы мох.
Праклінаем першы лядок,
Што хрусціць пад лакцямі.
Перад намі сена стажок,
Вартавы перад намі.
Вораг дрэмле...
Паўзем смялей.
Нам яго абмінуць няможна.
Падпаўзілі. Задушылі.
Далей
Папаўзілі асцярожна.

Мы — на волі.
Блуканням канец.
Перад намі — чырвоны баец.
Дарагая зямля.
Радзіма!
Слова вымавіць немагчыма.
Моўчкі я цалую лядок,
Журавіны, парошу...
Я не проста свой дзённік пішу,
А прысуд выношу,
Каб над ворагам здзейсніць пасля,
Бо чакае ратунку
Заняволеная зямля,
Нашых прагнучы пацалункаў.
Адрываўся ад спраў,
Слёзы, кроў, дым і попел пажараў
Не ў радкі я старанна збіраў,
А ў магутную хмару.
Дышуць полымнай сілай радкі.

Судны дзень набліжаецца.
З хмары
Хутка грозных маланак штыкі
Па варожых галовах удараць.

Няхай слёзы з вачэй — ручаём,
З сэрца — кроў, а з варожае хаты
Льецца польмя ноччу і днём
У часы расплаты!..

Сёння свята. Па радыё
Я лаўлю Маскву.
Я чакаю...
Сёмы дзень лістапада
Я ў бліндажы сустракаю.
Звон курантаў я чую зноў —
Подых часу
Святочны, свежы...
Я гадзіннік уласны завёў
Па гадзінніку Спаскай вежы.

Я прайшоў з табой многа дарог,
Мой гадзіннік, мой браце,
І я ўбачу часы перамог
На тваім цыферблаце!

Эпілог

Больш чым год мінуў з тае даты,—
І са сцягам былым да сяла,
Франтавыя прысады
Абудзіўшы,
Брыгада ішла.
Шчокі веце р снежаньскі ліжа.
Заінелі вушанкі,
Маскхалаты, і лыжы,
І санкі, і танкі.
Іх палкоўнік Зарудны вёў —
Камандзір брыгады.
Белай парай дыханне байцоў
Сагравала прысады.
Іх сяло сустраісала
У зімовай красе.
Хто сказаў, што брыгады не стала,
Што забіты таварышы ўсе?

Хто паверыць захоча
У словы такія?
Бачыць кожны
На ўласныя вочы:
Вось яны — дарагія,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя,—
Да акупаў белаю хмарай
Набліжаюцца дзецюкі;

Хутка,
Хутка па ворагу ўдараць
Гартаваныя іх штыкі.

Верасень — кастрычнік 1942 г.

МАЁ СЭРЦЫ Ё БАРЫ

Дом

Некалі дом красаваўся
На месцы на гэтым.
Пасля бамбёжак стаяць ён застаўся
Шкілетам.
Міма яго прамчаліся з громам
Падзеі.
Зноўку назвацца ён домам
Не траціць надзеі.
Колькі ягоных сяброў
Уздымаецца ў славе,
Дойдзе чарга да ягоных муроў
Неўзабаве.
Плотам драўляным яго на світанні
Абнеслі,
На рыштаванні
Пачуліся першыя песні.
Хай яшчэ вокны ягоныя
Небам зашклёны,
А ўжо здаецца,
Што выгляд змяніўся ягоны.
Гэткім зрабіўся ён, што нават хмарка
І тая
Стала над домам
І далей плысці не жадае.
Стала над ім нерухома,
А людзям здаецца,
Што гэта з коміна, з дома
Дым першы віецца.
1946

Чмель

Тут гуді гарматы,
Рваліся снарады,

Дрэвы на кавалкі трушчылі, ламалі;
Тут свісцелі кулі,
А цяпер зязюлі
У маўклівым лесе зноў закукавалі.

Чмель расправіў крылы лёгкія, шклянныя,
Паляцеў на кветкі ў закуткі лясныя,
Гудзе таямніча,
Тыя кветкі ліча,
У траве памятай ліча кветкі тыя.

Колькі іх смяротным спалена пажарам,
Колькі палягло іх пад цяжкім ударам.
Ведаць ён жадае,
Весткі ён збірае,
Каб расказаць сонцу, каб расказаць хмарам.

Хай змываюць хмары чыстымі дажджамі
След вайны нядаўняй, што прайшла лясамі,
Хай жа тое сонца, што ўстае з усходу,
Дасць зацвіўшым кветкам ясную пагоду,
Каб з тых самых кветак
Ён сабраў для дзетак
Мёду залатога,
Хлеба маладога.
1946

Колас

*Коласу — вырасціць жменю зярнят.
Максім Танк*

Шуміць авёс, звiнiць ячмень,
І верыш ты ахвотна,
Што каласы цялiюткi дзень
Красуюць бесклапотна.

Ты працай дзень распачынаў,
Пацеў пад сонцам летам,
А коласу як быццам спраў

Няма. Няпраўда гэта.

Ты, з працы ідучы, прыкмець
Ягоную работу,—
Вусамі ён варушыць ледзь,
Ён мокры ўвесь ад поту.

Не проста ён глядзіць увысь
На светлыя аблокi,
А знізу ўверх, а зверху ўніз
Свае ганяе сокi.

Ён з глебы гоніць кропляў шмат,
іх грэе на праменні,
Бо трэба вырасціць зярнят
Яму не меней жмені.

Ён ловіць сонечны прамень,
Нябеснай рад вадзе ён,
Так напрацуецца за дзень,
Што ночку ўсю пацее.

Ні днём, ні ноччу ад турбот
Спакою ён не мае.
А раніцою з твару пот
Ён сонцам выцірае.
1946

Сланечнік

Сланечнік нам у твары дыхаў цветам,
Мы прыкмячалі летняю парой,
Што ён штодня за сонцам водзіць следам
Сваёй агністай, жаркай галавой.

Што першым ён прыход яго вітае,
І апаўдні стаіць з ім твар у твар,
І першым долу галаву схіляе,
Як коціцца за лес агністы шар.

Ён так стамляўся, наш сланечнік мілы,
Так пчыра сустракаў ён ночы цень,
Як быццам два крутыя небасхілы
Ён разам з сонцам абышоў за дзень.

У сіль нябёсаў просіцца нямала
Сланечнікаў. І верыць я гатоў,
Што гэта сонца так параскідала
Па ўсёй зямлі малых сваіх братоў.
1946

Вяселле

Шчасця ўсе па дарозе вам зычылі,
Пад дугою звінелі званкі,
Млынары, па даўнейшаму звычаю,
Прыпынялі знарок ветракі.

Каб вяселле вясёла кацілася
Па зямлі, покуль воку відно,
Каб жыццё, як вятрак, не круцілася,
Каб на радасць было вам яно.

Сціх і вецер, у крылах лапачучы,
Пасыпаючы цвеченню пуць,
Разам з жытнімі хвалямі хочучы
У шчаслівыя твары зірнуць.

Нат на момант зямля прыпынілася
І на ўласнай застыла асі,
Каб запомніць: і як вам любілася,
І як лёгка вас коні вязлі.

Ўсё найлепшыя фарбы знаходзіла,
Перайначвалася на вачах.
Як раней толькі сонца ўзыходзіла,
Заліваючы промнямі шлях.
1946

На полі бою

Калі, ідучы, завітаеш
На поле бою старое,
Па надпісу адшукаеш
На ім ты магілу героя.

Каб новай набрацца сілы —
Стаміла цябе дарога,—
Прыляж ля яго магілы,
Нібы жывы ля жывога.

Прылёгшы, ты ўбачыш неба,
І ў травяным закутку
Скруці з газеты, як трэба,
Любімую ім самакрутку.

Бо з часу, як лёг ён пры шляху,
А ўсе праімчаліся міма,
Не чуў ён так блізка паху
Тытунёвага дыма.

І не здзіўляйся вельмі,
Не думай, што гэта здаецца,
Калі ў глухім падзямеллі
Ягонае
Сэрца
Заб'ецца.

І не здзіўляйся бясконца,
Калі ён адтуль спытае,
Якое на небе сонца
І сінява якая.

Бо ён і раней таксама
Любіў задаваць пытанні,
Курыць любіў самакруткі,
Выслухваць апавяданні.

Хаця ён і быў пахаваны

Пад музыку, песні, вершы,
Але назваць яго можна
Хутчэй жывым, чым памершым.

Перад палком выклікаюць
Яго і цяпер на паверцы,
Калі трапечуцца сцягі
І салдацкія сэрцы.

І кожны раз называюць
Пры гэтым і поле бою,
Дзе лёг ён на сталь кулямёта,
Сяброў засланіўшы сабою.
1946

Аб любові

Да нябёс уздымае зямля
Каласы сваіх ніў,
Каб сагрэла іх сонца,
Каб вецер іх там апыліў.

Я не знаю, калі
Палюбілася сонцу зямля,
А зямлі палюбілася сонца,—
Не ведаю я...

Толькі знаю — не меней
Налічвае год іх любоў,
Чымся сонца праменняў,
Зямля — залатых каласоў.

Маладая зямля,
Як нявеста, а сонца — жаніх.
Лета — час іх абдымкаў,
А восень — час ростані іх.

Час чаканняў — зіма,
А вясна — час чаканых сустрэч,

Час шчаслівай любві:
Слёзы — прэч, крыўды — прэч,
хмары — прэч.
1950

Аб рэўнасці

Як увосень знікае
Маркотнае сонца за свет,
То зямля сваё сонца
Раўнуе да іншых планет.

Сонца дзе прападае
Так доўга? Знікае куды?
Як дазволіць магло,
Каб зямлю закавалі ільды?

Май прыходзіць пасля —
Крыўд пазбыцца не можа зямля:
Цёмнай хусткаю хмар
Ад святла закрывае свой твар.

Сонца хмары зганяе,
Зямля наганяе іх зноў —
За махры сваю хустку
Трывае рукамі дубоў.

Але сонцу вясноваму
З неба ўсё чыста відно —
Пасылае на тья дубы
Бліскавіцы яно.

За ударам удар,
Дуб за дубам ляціць на раллю.
Для жыцця, для любві
Сонца зноў адмыкае зямлю.
1950

Ты і я

Я сустрэўся з табой маладою,
як быў маладым.
Ты была маёй любай зямлёю,
я — морам тваім.

Ты імкнулася ў далеч прастораў
бясконцых марскіх,
Я ж — да сэрца твайго,
дзе сь схаванага ў нетрах лясных.

Ды па хвалях бурлівых марскіх
ты не знала дарог,
Цераз пушчы прабіца
да сэрца твайго я не мог.

Адчаго не была ты ў юнацтве
імклівай ракой?
Я б аддаў табе ўсе свае хвалі,
каб зліцца з табой.

Адчаго я не польымем быў,
калі быў юнаком?
Я б прайшоў праз усе твае пушчы
кіпучым агнём.

Дні юнацтва, як хуткія ветразі,
зніклі з вачэй.
Не, не тыя ўжо хвалі
і мора, што год, то цішэй.

Што ні год, то цішэй...
і ярчэй у ім з цягам гадоў
Выступаюць абрысы
жаданых даўно берагоў.

Зноў — зямля ты, я — мора,
і час разлучыць нас не змог:
Я на вольным прасторы,

шчаслівы, ля ног тваіх лёг.

Вечна я ў тваёй памяці,
вечна ты ў сэрцы маім,
І ляжу прад табою
я светлым люстэркам тваім.
1950

Крылы

Я пакідаў маленства край,
Дзе жыву жыццём вясёлым,
Прышла і мне чарга бывай
Сказаць лясам і долам.

Глядзелі зоры на мяне
Здалёк, як на другога,
Нібы за жорава мяне
Лічылі маладога.

Глядзелі з вокнаў аганькі
Мне ўслед з трывогай шчырай,
Нібы ў далёкі і цяжкі
Я падымаўся вырай.

Зямля шаптала мне — ляці,
Спяшайся, жораў ранні,
Цябе чакаюць у жыцці
Усе выпрабаванні.

Яны стаяць за радам рад:
З крыві, агню, з жалеза.
Ляці!
Няма шляхоў назад
Да салаўёў і бэза.

Адчуў я прагу вышыні,
Зямля дала мне сілы,
Мяне ўзнялі юнацтва дні —

Майго адлёту крылы.

Свіст кулі чуў я на вайне,
Штык не здымаў з вінтоўкі.
Там, нібы з жорава, з мяне
Ляцела пер'е толькі.

Дзе ні праехаць, ні прайсці —
Я поўз, я лез, упарты.
Я не шкадую! Дзесяці
Не бітых біты варты.

Каб нават я забіты лёг
На дно сырой магілы,
Скарыцца б і тады не змог,
Свае не склаў бы крылы.

Я б зажадаў яшчэ зазнаць
Адно выпрабаванне —
З магілы ўстаць, хоць цяжка ўстаць,
Каб зноў убачыць ранне.

Адмыў бы я імглу з вачэй
У ручаі самохаць,
Зямлю атрос бы, каб людзей
Зямлёю не палохаць.

Рвануўся б з месца, каб набраць
Паветра ў грудзі й жылы.
...Няхай ляцяць, ляцяць, ляцяць
Майго юнацтва крылы!

1945

Мае сэрца ў бары

Кожны мае свой бор,
родны бор на зямлі,
Бор, дзе мары,

як гордыя сосны, раслі.

Дзе пугалі яны
ўпершыню над зямлёй
Пры начлежным агні
на паляне лясной,

Дзе будзіла зязюля іх
рана, ледзь свет,
Дзе ў далёкі, за рэхам,
плылі яны свет.

Кукаванне ў бары
ад зары да зары,
Ад зары да зары
мае сэрца ў бары.

Не паспець мне,
не ўгнацца сягоння за ім,
Нешта дзіўнае робіцца
з сэрцам мам.

Ці яно кукавання
не чула даўно?
Ці слядоў маладосці
шукае яно?

Толькі як іх знайсці?
Пастарэлі сляды,
Ды і сам я даўно
не юнак малады.

Не паробіш нічога,
мінуўся той час,
Лішніх дзён у запасе
не меў ён для нас.

Час ляцеў, як віхор,
і па гэтым бары
Бур жалезных сляды
пакідаў на кары.

Родным соснам, з якімі
тут некалі рос,
Я не скаргу прынёс
на агульны наш лес.

Я — салдат свайго часу.
З ягоных дарог
Я без метак суровых
вярнуцца не мог.

Не бяда, што не толькі
на соснах сляды,
Не бяда, не затым
я вярнуўся сюды.

Я вярнуўся затым,
каб засведчыць усім
Вернасць марам сваім,
як жыццё, маладым.

Вернасць марам, якія,
закутыя ў бронь,
Неслі юную праўду
сваю праз агонь;

Вернасць марам, што там,
дзе канчаецца бор,
Караблямі плывуць
у жытнёвы прастор.

Я вярнуўся ў свой бор,
што ад бур не палёг,
Каб набрацца ў ім сілы
для новых дарог.

Каб шугала далей
мая палкая кроў
Тым жа буйным агнём
маіх першых кастоў.

Каб па ўсіх акіянах
наперад плылі
Мар маіх караблі,
мар маіх караблі.

Думы, мары мае!..
Ганаруся я тым,
Што навек заўладалі
вы сэрцам маім,

Што мяне, як і ўсіх
неспакойных людзей,
Вы ўзялі ў падарожжа
вялікіх надзей,

Што ў дарозе няспынай
з юнацкай пары
Мне ваш гол ас чуваць,
як сягоння ў бары.

1954

НА ПАЎМІЛЬЯРДНЫМ КІЛАМЕТРЫ

Пра вечнае пяро

Мне вечную ручку з пяром залатым
Прыслалі з усходняй краіны,
Каб мір бараніла служэннем сваім
Яна да апошняй хвіліны.

Пяро навастрыў я, саджуся за стол,
За зброю такую не сорам,
А толькі ўжо чую: капаецца дол
Яшчэ не напісаным творам.

Нянавісць з рыдлёўкаю, зайздрасць
з дубцом,

Варожасць з крывою сякерай
Застылі ў маўчанні над вечным пяром,
Што думку злучае з паперай.

Чакаюць, каб час загадаў ім хаваць,
Пяском засыпаць бессардэчным
Надзённыя вершы, якія пісаць
Пяром я адважыўся вечным.

Хто ўздумаў прыслаць далакопную знаць,
З якой знакамітай дзяржавы?
Што так непакоіць, хацеў бы я знаць,
Майстроў далікатнае справы?

Чаму іх намерам, чарнейшым ад хмар,
Далася пяро маё ў знакі?
Яно мне — японскіх таварышаў дар
У памяць ахвяр Нагасакі.

Пішу я, нянавісці злоснай назло,
На гібель варожасці лютай,
Каб іх нелюдское злачынства было

Апошняя людскою пакутай.

Злачынцаў ліхіх — далакопаў старых
Я сам адспяваю спачатку,
І хай тады вечнасць на песнях маіх
Нявечнасці ставіць пячатку.
1961

* * *

Падлетак я — ад пят і да валос,
Таварышка мая — лясная сцежка.

Аднойчы з ёй нас разлучыла ўсмяшка
Сяброўкі новай, што паслаў мне ляс.
Я не чакаў раптоўнага з'яўлення
Трывог жаданых, прадчуваных мук,—
Упаў да ног дзяўчынкі кошык з рук,
Рассыпаўшы суніцы ад здзіўлення.

Разгублены, я шкадаваў не іх,
Не сцежку, што вілася за сасною,—
Шкада, што адыходзіў разам з ёю
Час бесклапотных пошукаў лясных.
З парой турбот наладзіўшы спатканне,
Сцяжынка знікла ў ельніку густым.

З усмяшкаю над кошыкам пустым
Схілілася жывое прадчуванне.
1963

* * *

Ужо з другім заручана дзяўчынка,
А я — юнак — хаджу халасцяком.

Вярнулася ў мой апусцелы дом
Дзіцячых мар таварышка — сцяжынка.

Я расказаў ёй пра сваю бяду,
Зарок даваў ёй, што з мяне даволі
Дзясвочых стужак і што я ніколі
З яе пясчанай стужкі не сыду.
Я прысягаў ёй, а яна маўчала,
Наперад бег я, а яна — назад.

Тым дням, адкуль яна пачатак брала,
Прыйшоў канец у рэчышчы прысад,
Дзе, як ручай, сцяжынка палявая
Пералілася хвалямі пяску
У сталасці шырокую раку —
Гасцінец-шлях... А ён куды ўпадае?
1963

* * *

Спакойнага шчасця
не зычу нікому:
Навошта грывотам
маланка без гому,
Навошта ручай
без пякучае смагі,
Халодная ўвага,
не вартая ўвагі,
Жаданні, што прагныя
крылы згарнулі,
Зязюля без лесу
і лес без зязюлі?
1961

* * *

Чужой любові я не зайздросчу,
Тут са сваёю нелады:
Я ў сэрцы ёй даю жылплошчу,
Ды ў ім утульна не заўжды.

Няўжо мой дар не пажаданы
І не прызнаны, сапраўды?
Тады бывай, бывай тады!
Любоў — не райскія сады,
Любоў — не дом падараваны,
Любоў — бяздомнік, прапісаны
У верным сэрцы назаўжды.
1961

* * *

На абшарпаную халупу
Стопавярховы небаскроб
Глядзіць праз вокны, як праз лупу,
За хмарай хмурыць змрочны лоб.

Жабрачку з панам, з ботам лапаць
Звялі на вуліцы адной.
Яму — дзвярыма гучна ляпаць,
Старцоўскай торбай трэсці — ёй.

Ён — дабрабыту ўвасабленне,
Ён — незлічоная казна.
Стаіць насупраць, як сумленне,
З рукой прасцёртаю яна.

Яму той лес не перайначыць,
Лягчэй сумленне падмануць —
Заплюшчыць вокны і не бачыць,
Закутаць дзверы і не чуць.
1963

Перад падарожжам

Агонь начлежны смаліць вецце,
Скубе мурог падбіты конь,
А я апошняга трохлеця
Дзень кожны кідаю ў агонь.

Я быў шуканнем ашуканы,
Дарогай у палон узят.
Не я — мой конь непаслухмяны,
Непадкаваны вінават.

Лясы б маіх блуканняў высеч,
Распяцца б на крыжы хваін
За сотні дзён, за сотні тысяч
На вецер пушчаных хвілін.

Адзін здабытак мой — пакуты,
Што сівізной ляглі на скронь.
Не лёд душы, а боль пякучы
Я ў прагны кідаю агонь.

Палю я рэшту дзён мізэрных,
Але не за цяжкія іх
Шуканні вернасці ў няверных,
Святой любові ў несвятых.

І не за тое іх палю я,
Што абпаліўся жорстка сам,
Што больш за марай не палюю,
Гадоў на марнасць не аддам —

Палю з рашучасцю суровай,
Каб сталь з іх выплавіць да дня,
Загартаванаю падковай
Надзейна падкаваць каня.

Палае горан мой у соснах,
Куюцца ў ім дарожны дух
Для горных круч, для хваль высозных,
Для самых грозных завірух.

1961

Да паэзіі

Я — вязень твой, а ты — мая турма,
Асуджан я любоўю пажыццёва.
Зняволенне мае датэрмінова
Ты скараціць спяшаешся дарма.

Дарэмна, заняволіўшы другога,
Ты варту памяншаеш мне ўдвая —
Не мае сэнсу гэта засцярога
І гэтая прадбачлівасць твая.

Я не збягу, пазбаўлены нагляду,
Не перастану ланцугом грымець,
Штодзень хадзіць на шпацыр па
раскладу,
Галадаваць і ў карцэры калець.

Не можаш ты мяне пазбавіць мовы,
Змяніць мой лес уладаю сваёй,
Не ты мяне абрала — вязень твой
Абраў цябе на тэрмін пажыццёвы.
1960

Пра восень

Замаўкаюць птушыныя звонкія спевы,
Калі восень прыходзіць у край наш лясны,
І, як свечкі, вакол ярка ўспыхваюць дрэвы
На праводзінах лета, на памінках вясны.

Там, дзе восень ідзе, лес шумлівы радзее,
Вецер гоніць хмарыны з-за цёмных ялін.
Грозны чуючы сівер, лісты, як надзеі,
Аблятаюць на дол з пачарнелых галін.

Я, ўлюбёны ў жыццё, не скаруся пагрозе
На праводзінах тых, на памінках старых.
Выйду з лесу і стану ў зімы на парозе

Дрэвам я, што лістоў не губляе сваіх.

Я трымаў іх з вясны, да вясны датрымаю,
Не развею па свеце, не кіну ў бяду,
Дружным пошумам іх новы май прывітаю
І з адзінаю просьбай на дол упаду:

— Адгукніся, вясна, мне зязюляй з-за рэчкі,
Дай яшчэ раз прыпасці да любай зямлі
І каштанаў сваіх незгасальныя свечкі
Над маёй адшумеўшай вясной запал і!
1956

На паўмільярдным кіламетры

Жыццё мае на хуткасць гуку
Памнож і множанне правер.
Вось ты і адкажы, навука,
Адкуль вяртаецца цяпер

Лясной вяшчунні кукаванне,
Што, абудзіўшы першы сон,
Калісь назвала ў вандраванне
Мяне на многа тысяч дзён?

Зайшоўшы ў векавыя нетры,
Стаю, зачараваны ім,
На паўмільярдным кіламетры,
Паміж наступным і былым.

Пакліч — былое адгукнецца
Жалейкаю за хваіной;
Скраніся — і важкой хадой
Наступнае ў паход кранецца.

Пяройдзе шлях у новы шлях,
Расстанне — ў новае спатканне,
Напеў жалейкі — ў труб гучанне,
Выток жыцця — ў жыцця працяг.
1961

* * *

Ёсць у паэта свой аблог цалінны,
Некрануты прастор для баразён,
Дзе ён працуе з першае хвіліны
І да апошніх вечаровых дзён;

Ёсць думак прагавітае насенне,
У жменю назбіранае з дарог,
Што спелага чакае ўвасаблення,
Заліўшы хваляй жытняю аблог;

Ёсць сэрца маладое, без якога —
Без палкага, жывога пачуцця —
Няма ў яго нічога: ні аблога,
Ні пленных дум, ні самага жыцця;

І ёсць адказнасць перад строгім вершам,
Перад яго пачаткам і канцом —
Каб баразну, радком пачаўшы першым,
У сноп звязаць шаснаццатым радком.
1962

* * *

Мы славу параўноўваем з віном,
А забыццё глухое — з палыном.

Пакуль не лёг твой цень, твой дзень кароткі
З табою ў ложка вечнасці — труну,
П'ючы шумлівай славы хмель салодкі,
Не забывай пра горыч палыну.
1963

СНАПЫ

* * *

Ад шчасця сэрца скача, як дзіця,
Ад бед яно, як млын, шуміць начамі,
Варочае цяжкімі камянямі,
Падлічваючы горычы жыцця.

Ды сэрцу быць гадзіннікам не гожа:
Спынілася — і ўжо не завяду,
Яно секунды адбіваць не зможа,
Калі падкосіць смерць маю хаду.

Яго ў рамонт, як здарыцца патрэба,
Я не аддам дасведчаным майстрам
І, як стары гадзіннік, не прадам
У дні нястач і бед за лусту хлеба.

Затое з ім далей у свой паход
Я крок у крок датуль ісці гатовы,
Пакуль не скончыцца яго жыццёвы,
На ўвесь мой шлях разлічаны, завод.
1962

* * *

Гадзіннік мой — не сонца, што ў зеніце,
Гадзіннік мой — не сэрца, што ў грудзях.
Сваім дакладным часам на арбіце
Сама зямля мой вьмярае шлях.

Начы і дні адбіўшы чаргаванне,
На месцы не стаяць мацерыкі —
Па іх жывым і сонечным экране
Бягуць дарог і рэчак ручнікі.

Дыван вясны перацвітае у лета,

Завея лісцяў — у сняжынак пух;
Я не хачу, каб некалі ўсё гэта,
Хаця б на момант, свой спыніла рух.

Хай сэрца стане, сонца ў хмарах згіне,
А ты, Зямля, няспынным крокам кроч,
Не дай на той мне ўпасці палавіне,
Дзе дня не будзе, будзе толькі ноч.
1962

* * *

За годам год ляцяць дзесяцігоддзі,
Як дождж, як пыл, як снег на галаву,
На той зямлі, дзе змалку я жыву,
Дзе аддаю, з календаром у згодзе,
Свой час сяўбе гарачай і жніву.

Стаіць ужо, з цапамі і мятлою,
Час малацьбы каля маіх дзвярэй...
І, што ні дзень, да той пары бліжэй,
Калі зямля, як сказана не мною,

Мяне ў свой змрочны прыме маўзалеі,
Дзе прагных дрэў старукае карэнне
Абмацвае сляпое сутарэнне,
Шукаючы вады сваім ствалам.

Там буду я, і плён мой будзе там,
Калі не ператворыцца ў насенне,
А пойдзе на спажыву ветракам.
1962

* * *

Калі з зямлі на белаі хмары ў неба
Падымецца магутны карабель,
Мы, людзі, будзем думаць: а ці трэба

Шукаць пілотам для Зямлі зямель?

Ці варта крут рабіць ім развітальны,
З тую за кантынентамі сачыць,
Як быццам бачыць кадр дакументальны,
Дзе ім ужо статыстамі не быць?

Няхай, па невядомай нам прычыне,
Не вернуцца яны на касмадром,
Заснуўшы сном касмічным у кабiне
Ці недзе новы адшукаўшы дом...

Аднак зацвердзяць поспеху бяспрэчнасць
Наш век дваццаты і наступны век,
І будзе фільм Зямлі глядзець не вечнасць
Вачыма зор сваіх, а чалавек.
1962

* * *

Нябёсы — акіян, я знаў даўно —
Блакітны, неабсяжны, першародны,
А ўсё, што зорам на зямлі відно,
Ні больш ні менш як свет яго пад водны.

Тут — водарасці пушчы векавой,
Бялявых хмар, вятроў бясконцых плыні,
Спрадвечных гор застыўшыя вяршыні,
Усё яго — да хваль, што пада мной,

Дзе акіян разлэгся Атлантычны...
Тут свет другі: і глыбіня, і мель,
І ёсць прастор, не меншы за касмічны,
Для хваль салёных ростам з карабель.

Я — трэці свет, я кропелька малая
Тых светаў двух — звычайны чалавек,
Што неба і зямлю ў сабе змяшчае
І ў свет адзін злучае іх навек.
1962

* * *

Сышлося неба з акіянам блізка:
На горы хваль кладзецца хмар туман.
Мне хораша! Не грозны акіян
Мяне гайдае, а вякоў калыска.

Я слухаю — ужо не чалавек —
З маўклівым, невыразным захапленнем
Да болю блізкі шум водазмяшчэннем
У міліярды міліярдаў рэк.

Я адчуваю, як насустрач сушам
Нясуць мяне ўспаміны, а не сны,
І там мяне перадаюць яны
Другім шляхам, другім вятрам і сцюжам.

Дзіця вады, паўзу я ў глыб лясоў,
Развітваюся з берагам пясчаным,
Каб чалавекам, з глыбіні вякоў,
Устаць і зноў сустрэцца з акіянам.
1962

* * *

Стаю і з пачуццём неўтаймаваным
Гляджу на след блакітны за кармой,
Як быццам я пыву не акіянам,
А Бесяддзю — жаданаю ракой.

Пыву па ёй! Як хлопчыку малому,
Паслаў мне лес блакітную раку —
Праз цёмны акіян яна дадому
Мяне вядзе, як маці, за руку.

Праз буру, ахвяруючы сабою,
Вядзе і на сабе ўжо — колькі дзён! —
Магутны карабель нясе, вагою
У восемдзсят з нечым тысяч тон.

Што для яе натоўпы хваляў шэрых
І карабля стотысячны цяжар,
Калі на даляглядзе родны бераг
Абдымкамі выглядвае з-за хмар?
1962

* * *

Ты згасіш сонца, час, але не згіне
Наш род людскі — каманда карабля,—
Ён мачтавыя сосны не пакіне,
Пакуль ім будзе палубай зямля.

Ні сковыт сцюж, ні жах абледзянення
Не знішчыць іх, не замяце іх след —
Забраўшы у тлум памершых дрэў насенне,
Мы пад зямлёй надземны створым свет.

Зямлю з арбіты зрушыць наша сіла
У паядынку з чорным небыццём —
Мы паляцім, натхнёныя жыццём,
На пошукі нябеснага свяціла.

Яго святлом растопім вечны лёд
І разняволім рэкі на планеце,
Зямлю засеем, сцвердзіўшы ў сусвецце
Зноў розум свой на міліярды год.
1962

* * *

Сама Зямля не вечна — час даводзіць.
Хай будзе так! А хіба маладых
Планет няма? Хто людзям перашкодзіць
На схіле дзён сваіх наведаць іх?

Напэўна, там з пячораў жыхарамі

Спатканне новы лес наладзіць нам —
Не грознымі багамі дзікунам
Мы будзем, а старэйшымі братамі.

Сівых вякоў пазбыўшы час ліхі,
Пячор уласных не забыўшы мову,
Скароцім мы на добрую палову
Пакуты, што рыхтуюць ім шляхі.

Каб смерць Зямлі была для іх працягам
Жыцця без войнаў, рабства і багоў...
Жыць будзе ў жылах іхніх наша кроў —
Ты не спяшайся, час, з жалобным сцягам!
1962

* * *

Сцвярджае час: заўжды жыццю на змену
Прыходзіць смерць, для ўсіх — адзін закон
І некалі жыццёвую арэну
Пакіне род людскі на схіле дзён.

Ты клічнік ставіш, час! А я — пыталнік:
А што, калі і закон парушыць той
Мой слаўны род і вынайдзе — стваральнік
Жывы бялок, што злучыцца з вадой

І дзікаватым племенем неўміручым
Расселіцца па ўсіх мацерыках?
А што, калі мы жыць яго навучым,
Свет разумець, хадзіць на дзвюх нагах,
Перададзім сякеру — з рук у рукі,
Перададзім падручнік, а затым
Усе здабыткі працы і навукі?
...Час, паспрабуй тады спрацацца з ім!
1962

* * *

Парушыўшы законы прыцягнення,
Планетамі сярод другіх планет
Існуем мы з табой як выключэнне,
Мая любоў,— як свет і антысвет.

Ніколі мы адной не ходзім сцежкай,
Не дзелім хлеб і дзелім толькі соль,
Ты сустракаеш смутак мой усмешкай
І смуцішся, калі міне мой боль.

Адказваеш на мой сардэчны захад
Нязгодай, самай крыўднаю з нязгод.
Здаецца, павярніся я на захад,
Як тут жа ты павернешся на ўсход.

Аднак зямля б мая асірацела
І ўвесь сусвет ахутала б імгла,
Каб, выбухнуўшы раптам, адляцела
Ты ў невядомасць з хуткасю святла.
1962

* * *

Мне сніўся сон: ты адляцела ў вечнасць
І зоркай там зрабілася між зор.
А я, душы і цела супярэчнасць,
Жыву — не звар'яцеў і не памёр.

Штовечар сэрца ходзіць на спатканні,
Насунуўшы на вочы капялюш.
Прызнацца хоча некаму ў каханні,
Ратуючыся ад пакутных сцюж.

Але ні косам, ні сукенцы белай
Не аддае сардэчнай цеплыні,
А ўсё глядзіць з тужою незразумелай
На зорныя халодныя агні.

І ўсё яму сустрэч таемных мала,
І не хапае для вачэй святла.
Чаму, калі зямлю ты пакідала,
Яго ў свае ўладанні не ўзяла?
1962

* * *

Праз дзесяць год ты з'явішся з-за хмары,
Закончыўшы касмічны свой палёт,
А на зямлі, па вылічэнню мары,
Гадоў міне не менш як восемсот.

Не знаю я, што, прыляцеўшы з неба,
Вачыма новых дзён убачыш ты,
А толькі не шукай, шукаць не трэба,
Сярод магільных пліт маёй пліты.

Лепш завяжы любімую хусцінку,
Сатканую з праменняў і нябёс,
І хай нясе цябе, сваю дзяўчынку,
На лёгкіх крыльцах неўміручы лес.

Нясе на месца тое, дзе спатканне
У нас з табой апошняе было —
Там будзе спачываць мае каханне,
Што без кахання век свой пражыло.
1962

* * *

Я ў лузе кветкі не сарваў ніводнай,
Ніводнай зоркі з неба не схапіў
І, па жаданню прымаўкі народнай,
Ні разу іх каханню не дарыў.

Хай цешаць вока кветкі на палянцы,

Каб мы з табой гулялі сярод іх,—
Яны змарнеюць у гранёнай шклянцы,
Як мы без сонца сярод сцен нямых.

Да зор далёка: шляхам ехаць конным —
Не век, не два, а сто вякоў міне,—
Каб іх здабыць, на караблі фатонным
Ужо ляцець не давядзецца мне.

Не вытрымае сэрца падарожжа —
Заглухне бездакорны мой матор,
Што пыл глытаў, вычыхваў
бездарожжа...
Прымі яго без кветак і без зор!
1962

* * *

Маёй рукой пасаджанай бярозе
Гадоў якіх праз сорок, сорок пяць
Не пры глухой дарозе красаваць,
А ў будучага веку на парозе.

Каля яе патомак малады,
Старым гасцінцам едучы здалёку,
Прыпыніцца, перачакае спёку,
З ракі матору прынясе вады.

Не ўспомніць ён тады ні пра дамоўку
Забытую маю, ні пра мяне,
Але у цяньку згадаць не праміне
З удзячнасцю пра рукі і рыдлёўку,

Што гэта дрэва не вятрам на здзек
Тут пасадзілі, не для ўцехі ўласнай —
Пераняслі яго, для долі яснай,
Не з лесу ў поле — з веку ў новы век.
1962

* * *

Палын не трэба ні млынам, ні зводкам.
Нядолі дар, ён быў адвечным сродкам
Гаротных жней, якія ад грудзей
Гаркотаю адваджвалі дзяцей,—
Каб стаць хутчэй маглі яны на ногі,
Каб адкрывалі, з дапамогай рук,
Хат курадымных бітыя парогі...

Я з ім жыццё прайшоў — былы хлапчук —
Ад першых крокаў пад бацькоўскай лавай
Да баявых сцягоў, што мы са славай,
Не падаючы, неслі праз вайну,—
За гэта ўсё мы ўдзячны пальну!

Палын — і клопат матчын, і дарога,
І слёзы, і ўспамін сіроцкіх меж,
І горыч малака таго, якога
Ніякай смагай з вуснаў не сатрэш.
1963

* * *

Я гіну ад бяздзейнасці не месяц,
Не два, не тры. Як быццам хто закляў!
Я сам сябе гатоў хутчэй павесіць,
Чым існаваць для непатрэбных спраў.

Запал прапаў — я сэрцам разумею,
Яго мне не пазычаць лекары.
Я вар'яцею, трацячы надзею,
І не чакаю лепшае пары.

Яна сама прыходзіць, як здароўе.
З крыніц сваіх і жыватворчых рэк
Прыносіць мне шаснаццацірадкоўе,
Шаснаццаць кропель цудадзейных лек:

Шаснаццаць сцежак на лістку паперы,
Як спраў працяг, якія я люблю,
Шаснаццаць крокаў, каб ісці наперад,
Шаснаццаць рук, каб абдымаць зямлю.
1962

* * *

Мне кожны год, нібы жыццём другім,
Жыць у дваццаты век наш давялося...
Я — акіяну жытняга калоссе:
Мільёны лёсаў змешчаны ў маім,
Яшчэ да дна не вычарпаным, лесе.

Не золатаздабытчык і не бос —
Дваццатым векам вызвалены атам,
Жылплошчу пазычаю я ў нябёс,
Каб быць для іх таварышам і братам.

Але і гэта не апошні лёс,
Які мне векам суджаны дваццатым.

Ператварацца буду зноў і зноў
З ідэі ў плоць, з жыцця ў жыццё другое.
Жыву, і пачуццё ў мяне такое,
Як быццам мне не пяцьдзесят гадоў,
А пяць стагоддзяў — самае малое.
1962

* * *

Я музу параўнаў бы з роднай маці,
Ды слоў для параўнання не стае.
Адна ёсць маці, што як сонца ў хаце.
Хто можа быць радней нам за яе?

Я б музу параўнаў са сцежкай першай,
Што песню абвяла вакол сяла,

Калі б мяне, з маёю песняй пешай,
Дарогам сцежка не перадала.

Калі б дарогі гэту эстафету
З рук палявых не аддалі шляхам,
Шляхі — чыгунцы, а чыгунка — свету.
Якое музе параўнанне дам?

Яна не маці, не дарога ў свеце,
А доля, з вечнай прагаю ў вачах.
Сцяжынкi ўслед за ёй бягуць, як дзедзі.
Насустрач ёй ляціць за шляхам шлях.
1963

* * *

Завяя лісцяў у сняжынак пух
Перацвітае пад маім наглядам,—
Як быццам я камандую парадам,
Спатканнем дзвюх варожых завірух,
Змаганнем снегападу з лістападам.

Як быццам я ўладар дарог і рэк,
Рэгуліроўшчык каруселі гэтай,
Як быццам не праносіў над планетай
Мяне лістком, сняжынкаю, ракетай
Праз атмасферны ціск суровы век.

Быў пылам я ў імклівым карагодзе
Гадоў, трухой і зернем на таку,
Хацеў бы век, які ўжо на зыходзе,
Забраць мяне з сабой, а я руку
Гарачую працягваю прыродзе —
З дваццатага ў трыццатае стагоддзе.
1963

* * *

Сябры, каго вайна скасіла кулямі,
Дыханне ваша чую за спіной.
Зноў грозна, разварушанымі вулямі,
Гудуць франты... Не ціхне вечны бой.

Зноў прыпадае з жалем Бесядзь родная
Да каранёў дуброў, да ног сяліб —
Хвалюецца, што нечысьць вадародная
Даверлівых яе атруціць рыб.

Дубы глядзяцца ў глыб ракі, і кволя
Спяшаюцца да завадзяў сады,
Каб стрэсці з плеч напалмавае полымя,
Што прагне перакінуцца сюды.

Вам цяжка дыхаць, вы ў адчаі просіце
Зямлю, каб адпусціла вас назад
На вольны свет. Я знаю, вы зайздросціце
Жывым. А ім хіба лягчэй нашмат?
1964

* * *

Бег цень мой на тару, каціўся з кручаў,
Ніяк не мог угнацца я за ім,
Калі ён ранак дня майго раскручваў
На палатне дарогі суравым.

А ў поўдзень мой спякотны, незваротны
Ужо кароткім крокам мераў цень
Шляхоў шыракатканья палотны,
Жадаючы нібы прадоўжыць дзень.

Парой вячэрняй з хуткасцю абознай
Ён цягнецца так доўга ад таго,
Што не жадае на вярсце апошняй
Гаспадара паісінуць аднаго.

Мае сяброўства — цень мой пажыццёвы,
З якім прайшоў праз дым, агонь, ваду,
Якому не здраджаў, які гатовы
Са мною ўпасці там, дзе я упаду.
1964

МАНАЛОГ

*Памяці паэтаў
З. Астапенкі і Ю. Таўбіна*

* * *

Калі і дзе, я ўдакладняць не стану
Таго, што больш не выклікае прэк,
Бесчалавечнасць выпаліла рану
На часе тым, што адышоў навек.

А забыццё, каб сцерці з нешматслоўнай
Зямлі бесчалавечную віну,
Схавала месца смерці безназоўнай
Пад дываном, сатканым з дзірвану.

І хоць дзірван, што рану ўкрыў старанна,
Стаў палыном на мёртвай глебе той,
Не зарасла зямлі жывая рана,
А зарасла зямля яе травой.

Дзе б я ні быў, дзе б мне ні давялося
Убачыць дол, сівы ад палыну,
Пякуча сэрца сціснецца, і лес я
Загінуўшых без весткі памяну.

* * *

Сябры мае! Пад пустак дыванамі
Ці не абрыдла безназоўнасць вам?
Дзе дзверы, што замкнуліся за вамі?
Як вас знайсці? Якіх пытацца брам?

Маўчыць нябыт каменных пліт паважных,
Дзе з надпісаў дажджы змываюць пыл,
Там я блукаў, але імёнаў вашых
Не адшукаў на вокладках магіл.

Няма куды сваю жалобу ўскласці
Ні жонкам, ні знаёмым, ні бацькам.
Сябры мае, хіба аб гэтым шчасці
У маладосці марылася нам?

Вяло нас музы строгай блаславенне
На шлях цяжкі, ды што казаць аб тым...
Я — ваша памяць, вы — мае сумленне,
Я — дрэўка, вы — трывалы сцяг на ім.

* * *

*Устоіць той, хто варт,
На старт, сябры, на старт!
Юлі Таўбін*

Быў кожны з вас ад важных стартаў варты,
Шкада, што фініш быў не вартым вас.
Па-рознаму адлегласць паміж стартам
І фінішам нам адмярае час.

Адным, хто доўга жыў, зрабіўшы мала,—
Кароткім падарожжам за труной;
Другім, хто шмат зрабіў, пражыўшы мала,—
Адлегласцю ў бясмерце даўжынёй.

Нядоўгім быў ваш век, як век падзёнак,
Мае сябры!.. Суровы сівер змеў
Са старту вас. Вы — кнігі без старонак,
Лісты без дрэў, дарогі без слядоў.

Нялёгка мне працягам быць тых самых
Няходжаных шляхоў, быць вартым тых
Спраў абарваных, кніг недапісаных,
Якім не ўзняцца з фінішаў сваіх.

* * *

Не бачыўся я ўсё жыццё амаль
З сябрамі незабыўнымі маімі.
Зноў выклікае на размову з імі
Навекі разлучыўшая нас даль.

Каня свайго сядлаю і ў дарогу,
Цяжэйшую з усіх былых дарог,
Кіруюся адзін,— як маналог
На пошукі жывога дыялогу.

Але ці след спяшацца мне, калі
Цень падаўжэў конь пакалечыў ногі
І там, куды я еду, дыялогі
Спяць вечным сном, набраўшы ў рот зямлі?

Не прыпыняйся, не жахайся, слова!..
Хай адвячорак доўгім ценем лёг —
Магчыма немагчымая размова
Датуль, пакуль магчымы маналог.

* * *

Як мне сябрам паклон адважыць нізкі,
Дзе адшукаць іх захавання дол?
Ляглі маўклівым сведчаннем на стол
Адзіныя іх помнікі — дзве кніжкі.

Друкарняю адціснуты як след
На вокладках два прозвішчы і даты
Іх нараджэння новага на свет.
Два томікі, як два чырвоных святы!

Смяротнага спаборніцтва з пяром
Не вытрымаў ні штык, ні сталь рыдлёўкі,
І не змагла імгла нямой дамоўкі
Верш задушыць халодным забыццём.

Два томікі — два помнікі. З партрэтаў
Глядзяць сябры. Мы дружбе служым зноў.
Інакшых служб не трэба для паэтаў —
Ні ладану, ні жаласных прамоў.

* * *

Глядзіце без дакору і пагарды
Вы на мяне з экранаў вапшых кніг,
Як кінастужак спынення кадры,
Гатовыя крануцца кожны міг.

На старце вы. Ад быстрае пагоні
Мне не ўцячы, а вам не перагнаць
Мае маршчыны і сівыя скроні,
Якім рукой да фінішу падаць.

Для тых, хто вас не бачыў вы — партрэты
Адстартавалі год. А для мяне —
Вы назаўжды майго юнацтва леты,
Што не падставяць скроняў сівізне.

Для іншых вы — ахвяры радавця
Крутых гадоў, бязлітасных судоў.
А для мяне — вы маршалы, якія
Камандавалі б арміямі слоў.

* * *

Так, мы — сябры па сэрцу і па зброі,
Вядомы арсенал байцоўскі наш:
Чарніла і чарніліца, пяро і
Хімічны альбо прасты карандаш.

Мне нечым перад вам! ганарыцца,
Сябры!.. Адны ў нас пушчы і палі,
Засмаглымі радкамі з іх крыніц мы
Адзін і той жа халадок пілі.

Мне на жыццёвых шляях перавагі
Лес не адважыў Толькі ў тым яна,
Што доўгі шлях маёй няўтольнай смагі
Не абарвала ранняя труна,

Што я далей друкую крок, нібыта
Па бітым шкле — па муках, па вайне...
А ўсё, што мною знойдзена, набыта,
Належыць дружбе нашай, а не мне.

* * *

Адзіным дрэвам дружбы мы раслі.
З трох два сукі сякера смерці ссекла.
Не трапілі яны ні ў рай, ні ў пекла,
Працяг іх існавання — на зямлі.

Дагэтуль іх, нібы руку — бязрукі,
Нагу — бязногі, адчувае ствол,
Жывая верхавіна помніць мукі,
Рукой гвалтоўнай кінутых на дол.

Асуджаныя лёсам на знішчэнне,
Яны не падуладны сілам зла:
Карэнні ў дрэва ёсць апроч ствала,
Апроч карэнняў прагных ёсць насенне.

Праходзячы кругазваротны шлях,
Яно і іх вяртае ў схоў глыбокі,
Адкуль для новых дрэў карэнне сокі
Бярэ, зямлю трымаючы ў руках.

* * *

Адзін памёр ад тыфусу брушнаго
За кратамі, сярод муроў сырых.
Без стужак, без вялкоў, без некралога,

З кляймом абвінавачання цяжкога,

Згубіўся ён сярод магіл глухіх.
Другі на фронт з таежнага барака
Шчасліва ўцёк. За валам агнявым
Яго салдацкі штук вяла атака,

Там ён на смерць пад прозвішчам сваім
Хадзіў і пахаваны разам з ім.
Хай згублены сляды іх захавання,
Не страчаны іх сувязі з зямлёй.

Яна для іх — не вечны супакой,
А месца пасмяротнага спаткання,
Прызначанага ў памяці маёй.
Пакуль жыву, яны жывуць са мной.

* * *

Яны ў мае наведваліся сны,
Праходзілі дарогамі былога
Адлегасць ад калыскі да труны.
Яны ў мяне на ўсё жыццё адны,
А ў іх, апроч майго радка скупого,
На ўсёй зямлі не знойдзеш больш нікога.

Як без мяне ім быць, а мне без іх?
Адна ў нас засталася на траіх
Мая дамоўка. Не хачу, каб з ёю
Засыпалі халоднаю зямлёю
Жывую памяць аб сябрах маіх.

Пакрыўджаную выракам суровым,
Яе не зацярушыць змрок сляпы,
Пакуль над захаваннем палыновым
Да іх, жывых, з непахаваным словам
Звяртацца будзе мой радок скупы.

* * *

Датуль мне ў снах з'яўляліся яны,
Пакуль не сталі вершамі маімі.
Час надышоў мне развітацца з імі —
Нібы застолае, апусцелі сны.

Згубіліся абліччы, змоўклі словы,
Зноў я адзін. У розныя бакі
Краіны той, дзе вечныя іх сховы,
Раз'ехаліся моўчкі дружбакі.

Няўжо даволі з іх той сціплай меры —
Трох метраў непрытульнае зямлі?
Той памяці, шматка тае паперы,
З якой яны радкамі прараслі?

А можа, гэта — самазахаванне,
Катораму без сноў такіх лягчэй?
А можа — абавязку выкананне?
Дазвол сумлення — рухацца далей?

* * *

Хваробу, што здароўе падкасіла,
Нібы быка, за рогі мы бяром,
Пакуль жыве ў нядужым целе сіла
З уладай таямнічай над пяром.

Лепш цяжка жыць,
чым быць бадзёрым трупам
Гарэць агнём, якога ўжо нямаш,
Былой уладай пахавальны марш
Забараняць іграць крытычным трупам.

Лепш вечны сон, чым гэткай явы сны.
Хай на парозе небыцця такога
Мяне ў калыску з труннае сасны
Кладуць жывога так, як нежывога.

Нашто мне зрок, навошта гучны крок,
Хвілін імклівасць, цішыні хвіліны,
Турботы дня, апошнія навіны,
Крывёй не перагнанья ў радок?

* * *

Мой маналог, як палымяны конь,
Пачуўшы подых бур, стрыжэ вушамі,
Спяшаецца, паразмаўляўшы з вамі,
Ад вечнага агню ў жыцця агонь.

Між намі лёс правёў размежаванне:
Вы — скрыжаванне рук, я — крокаў рух.
Аднак саюз мужчынскі — не каханне,
Дзе трэці лішні пакідае двух.

Наш брацкі вузел не парве, я знаю,
Ні адгрымеўшы, ні наступны бой.
Я, ваша памяць, вас не пакідаю,
Бяру з сабой, як клятву, як набой.

Злучыліся: з дарогамі дарога,
З лістамі дрэва, са слязою пыл,
І ў сэрцы тым, дзе ўсёй зямлі трывога,
У тры разы прыбавілася сіл.
1964-1965

* * *

Салдатаў веку, што па грозных цэлях
Вядуць агонь з траншэй перадавых,
Ужо не забіваюць на дуэлях
Забойцы каранаванья іх.

Аб паядынку не папераджае
Іх, як калісьці, секунданта маны,

Ланцуг — яго вялікасць — іх знішчае,
Душу ад цела вее бог вайны.

Хваробай вокамгненнаю — інфарктам
Расстрэльваюць кароткае жыццё
І незлічоных страт агульным актам
Спяшаюцца спісаць у небыццё.

Але, сярод ахвяраў незлічоных
Не спісаныя памяццю жывых,
Яны агонь вядуць па цэлях чорных
З магіл сваіх! З траншэй перадавых!

1963

САСНА І БЯРОЗА

Пра асіны

Развесіўшы з самай зары на вятры
Сушыць павучыныя сеці,
Аблытала бабіна лета бары
Маной аб нягаснучым леце.

Аблытала дот, што зарос бур'яном,
Бліндаж, што не вытрымаў буры,
Асіны, што лісцяў гарачым агнём
Закрылі агонь амбразуры.

Асіны, асіны! Між цёмных ялін
З нізін прабіваюцца ўгору
Іх яркія вогнішчы!.. Хто на ўспамін
Пакінуў іх змрочнаму бору?

Хто іх запаліў тут? Бязлітасны шквал
Пякельнае артпадрахтоўкі?
А можа, пяхоты апошні прывал,
Каманд пахавальных рыдлёўкі?

«Хіба ўжо, — трывожыцца полымя іх, —
Не кружыцца смерць над дамамі,
Братэрства і згода пакуты жывых
З калючых драгоў паздымалі?..»

Глытаючы вецер аюпны і пыл,
Суровымі сведкамі часу,
Яны — нібы ўдовы на варце магіл —
Застылі ў чаканні адказу.

Як камень халодны нямых курганоў,
Гняце іх цяжкое чаканне.
І полымем вечным жалобных кастоў
Над светам палае пытанне.
1965

Зіма ўцякае начамі...

Светлых дзён баючыся,—
Мутнымі ручаямі,
На пачарнелай крызе,
Зіма ўцякае начамі.

Ёй на шляхах світалых
Не ваяваць з туманамі,—
Ад іх абдымкаў знішчальных
Зіма ўцякае начамі.

Цёмных завей заслонай
Ёй не звісаць над палямі,—
Ад першай руні зялёнай
Зіма ўцякае начамі.

Ужо ёй здрадзілі хмары
І праліліся дажджамі,—
Ад перуновай кары
Зіма ўцякае начамі.

Кожнай вясною гэтак,—
З сэрца — цяжкімі снамі,
Нечай крывёй — з планеты,—
Зіма ўцякае начамі.
1966

* * *

Я з юнацкіх дзён лічуся вязнем,
Бо зарок з мяне зямля ўзяла —
Я за лес яе прыкуты ўласным
Ланцугом пакуты да стала.

Я на ўсё жыццё абраў дарогу,
На якой калючак больш, чым руж.
Сэрца — як набат, што б'е трывогу
За мільёны падгарматных душ.

А калі ў смяротным грозным гуле
Упаду я, кінуты на дол
Ранню хваробай альбо куляй,
І асірачу пісьмовы стол,—

Аб такім не пашкадую лесе,
Бо, юнацкі помнячы зарок,
Паўтарыў бы зноў, каб давялося,
Я жыццё сваё — за крокам крок.
1967

* * *

Пасля хваробы доўгай і цяжкой
Сябе я адчуваю як на фронце —
Не ў медсанбаце, не ў трафейнай роце,
А пехацінцам на перадавой.

Там дзень як век, світанне як вітанне,
Апроч атак, няма там іншых дат.
А баявое выканаў заданне —
Лічы, вярнуўся з вечнасці, салдат.

Мяне знішчаюць там агонь і сцюжа,
Хістае ледзьве чутны земляўздрыг,
І снайперская куля крывадушша
На мушку сэрца ловіць кожны міг.

Аб іншым я цяпер не мару шчасці,
Калі з імглы калючы бачу дрот:
Лаз для сяброў зрабіць у ім і ўпасці
Грудзямі на варожы кулямёт.
1967

Пра боль

Дзе пачалося болю ўтаймаванне,

Ніхто з жывых не ведае, на жаль.
Час — лекар болю, а яго шпіталь —
Без краю, без пачатку памяшканне.

Не ведае ніхто, дзе недарод
Пачаў перадавацца полем полю,
Дзе, кленучы сваю цяжкую долю,
Пачаў людзей трывожыць з роду ў род

Спакой, што выбухае раптам боем,
Бой, што нясе ад вечны супакой,
Дзіцяці боль, што парадзіхі болем
Народжаны, каб стаць пасля зямлёй.

Час — лекар болю, боль — жывая рана,
Дзіця, не ўтаймаванае нічым:
Ні вечнай калыханкай акіяна,
Ні вечнасці надвор'ем штармавым.
1967

* * *

Пашанцавала тройчы мне,
Я тройчы, выпрастаўшы рукі,
Ляжаў не ў ложку, а ў труне...
Я знаю, што такое мукі.

Пад сэрца ледзь улоўны стук
За хвіляй хвілю адзначала
Хвароба крыжыкамі мук —
І страшным могільнікам стала.
А я, між яваю і сном
Час перабыўшы, ставіў коску —
Цярпліва, як за косткай костку,
Нябыту кідаў дзень за днём.
Адбыўшы восень і зіму,
Я ўстаў, вясны пачуўшы гукі.
Яны гучней чуваць таму,
Хто знае, што такое мукі.

Не горка мне было ў труне
Ляжаць відовішчам маркотным,
А горка, калі свет засне
У хатнім ложку сном смяротным.

Навокал сонца я лячу
Зямлі кругазваротным шляхам,
Лячу, бо я яшчэ хачу
Быць самага сябе працягам.
Яшчэ адзін, другі віток
Рабі па правілах навукі,
Зямля — жыцця майго выток...
Я звездаў, што такое мукі.

Я нарадзіўся зноў на свет...
Як свет пасля цяжкой хваробы —
Кійком, абмацваючы тропы,
Пішу трывожны запавет.
Пішу: я ўстаў не для таго,
Каб дыхаць пыльным тлом
магільным,
А каб, мінаючы яго,
Сачыць за смерцю вокам пільным.
Пішу: я, сведка ўсіх падзей,
Сіročых слёз, вайны, разлукі,
Жадаю шчасця для людзей...
Я знаю, што такое мукі.
1967

* * *

Сноп апошні залатога жыта
Застаецца ў памяці палос...
Гэтак і цябе не скасіць лес —
Мною ты не можаш быць забыта.

Нават і тады, калі б імгла
Вочы мне засыпала зямлёю,

Кал і б я забыты быў табою,
Мною б ты забыта не была.
1967

* * *

Глыбокі лістапад
у Белавежы.
Шуміць лістота
пушчы векавой,
Пытаецца пчымліва,
быццам вершы,
За ўсё жыццё
напісанья мной:
— Скажы,
хіба нас не паліла смага,
Не абдаваў
дажджоў лагодны душ?
Няўжо навек
нас замяце няўвага
Сляпых завей,
бесчалавечных душ?
Няўжо шыпамі вострымі
падкова
Праб'е далоні нам?..
Хіба памром,
Гвалтоўнай смерці
трапіўшы пад кола?
Няўжо мы станем
снегам, пылам, тлом?
А я маўчу.
А я маўчу, як дрэва
Асенняе,
згубіўшае свой дах.
Вакол мяне —
направа і налева —
Лісты, лісты, лісты
заслалі шлях.
Пакуль яшчэ
не замялі іх сцюжы,

Пакуль ляжаць
духмянаю капой,
Хачу я, нібы ў вір,
заткнуўшы вушы,
У скаргу іх
зарыцца з галавой.
1968

Сасна і бяроза

Трымаюць Зямлю без падважнікаў тых,
Без мудрага троса,
Жывымі рукамі карэнняў сваіх
Сасна і бяроза.

Ад дыму да пары ў пякельных катлах
Судна, паравоза
Прайшлі яны поруч гарачы свой шлях —
Сасна і бяроза.

Лягла на іх плечы цяжарам вайны
Акопная проза:
Служыла салдатам сасна — для труны,
Для крыжа — бяроза.

Знікала з тузоў, гандляваўшых крывёй,
Пыхлівая поза,
Калі перад імі ўставалі з пятлёй
Сасна і бяроза.

Ад явы крывавай не вынайшлі лек...
І ўзнікла пагроза,
Што могуць пад крыжам закончыць свой век
Сасна і бяроза.

Ужо на насенне, якое у раллі,
Паглядваюць коса
Аратыя смерці, каб больш не раслі
Сасна і бяроза.

Над імі ракетны ўзрываецца гук
І гул бамбавоза...
А што, як Зямлю нашу выпускаць з рук
Сасна і бяроза?
1968

* * *

Не сустракацца
    мне больш ніколі
З маім маленствам
    у чыстым полі,
З маім юнацтвам
    у лесе цёмным,
З маім ваенным
    жыццём бяздомным.
Па ціхіх вулках,
    па трактах гулкіх
Прайшлі маленства,
    юнацтва леты
І,
    перакулення у рачулках,
Сплылі з вадою
    на край планеты.
Яны ужо —
    кропля святла ў сусвеце.
А я, не вечны
    і нецярплівы,
Чакаць не згодны,
    што нехта недзе
Праявіць некалі
    іх негатывы.
Мне б хуткасць думкі,
    бляск уяўлення,
Каб мог я словам
    дагнаць праменне
І нечаканым
    спыніць экранам

Гады былыя
на вокамгненне.
Я б галавою
прыпаў ссівелай
Тады б да ног іх,
ад шчасця плакаў
У чыстым полі
паперы белай,
У цёмным лесе
чарнільных знакаў.
1969

Над спаленай вёскай

Над спаленай вёскай,
адзетай жалобным гранітам,
Званы абзываюцца
рэхам вайны незабытым.
Хай вечны агонь,
што запалены ў памяць Хатыні,
Як рунь і як неба,
палае — зялёны і сіні,
Няхай яго полымя
жытам спякотным і спельм
Схіляецца ў ногі
Хатыні дварам скамянелым,
Парогу халоднаму,
прызбе маўклівай пры хаце,
Хай гора, заснуўшае ў камні,
прачнецца ў набаце.
1970

* * *

Я хаце абавязаны прапіскаю —
Кальскаю, падвешанай пад столь.
Я маці абавязан кожнай рыскаю,
Драўлянай лыжкаю, глінянай міскаю —

Усім, чым працы абавязан стол.

Я — матчын спеў я — матчыны трывогі,
Я — матчын гнеў які ўставаў на ногі,
Гнаў смерць на Захад — у нару з нары —
Трацілаваю пугай перамогі.
Дыміліся сямі франтоў дарогі
За мной, як дынамітныя шнуры.

Пазбавіўшы ад грознага відовішча
Свет, не дазволю я, каб дым і пыл
Зямлю ператварылі ў бамбасховішча,
Мільярд прапісак — у маўклівы прысак,
Мільярд калысак — у мільярд магіл.

1963

ХУТКАСЦЬ

Хуткасць

Ёсць хуткасць гуку, ёсць — звышгукавая,
Ёсць хуткасць зор, прыкметная для ўсіх.
Яшчэ ёсць хуткасць думкі, хуткасць тая,
Што, як святло, стагоддзе абганяе,
З тысячагоддзем размаўляе ўслых.
О, таямніца кніг, скажы, з якіх
Людскіх глыбінь ты цуды здабывала?

Твой зачынальнік слоў не знаў і мала
Свет разумеў, не меў матык і сох,
Маўчаў, як сом, пакуль бяда не брала
За шчэлепы яго і на пясок
Не кідала, пакуль, сярод начы,
Яго душы нямой, сканаць гатовай,
Не гаварыла: — Дыхай, плач, крычы,
Нябыт цяжкі пазбудзь не рыб'яй мовай.

Свет будзе пець, смяяцца, слёзы ліць
Датуль, пакуль на свеце людзям жыць.
Сабрат мой па пяру, на суд іх смела
Вынось усё, што ў сэрцы набалела.
Слёз не стрымаеш — плач, але не тою,
Пад пачуццё падробленай, слязою,
А той, што смех вяртае з небыцця.
Смяяцца хочаш — смейся, як дзіця.
Перад сабой і светам будзь праўдзівы,
Прымай як дар жыццём пасланы дзень.
І, можа, кніга гэта,

як прамень,
Дагоніць і абгоніць век імклівы.
1974

Слова пра вала

Хоць я працую ноччу, днём
І адвячоркам зорным,
Ды не магу сябе валом
Назваць, тым болей — чорным.

А вось адвыкнуць ад стала
Пяро, папера, слова —
То я падобным на вала
Раблюся паступова.

Спачатку я здзіўляю ўсіх
Тым, што з паперай белай
Даўно не размаўляю ўслых
На мове зразумелай.

Пасля, на нейкай там вярсце,
Змрачнець я пачынаю —
Тугой, што ўсё расце, расце,
Як шэрсцю, абрастаю.

Пасля ў ярме ўжо шью гну,
Ад пашы адвыкаю,
Як чорны вол, цягну труну
Суцэльнага адчаю.

За мной ідуць — за радам рад —
Ахутанья горам
Гады мае, і ўжо назад
Ім азірнуцца сорам...
А як працую за сталом
Я днём і часам зорным,
То не магу сябе валом
Назваць, тым болей — чорным.
1973

Пра славу

Здавалася мне слава явай блізкай
Тады, калі схілялася ў цішы
Паэзія, як маці над калыскай,
Над сненнем недасведчанай душы.

Каб рос хлапчук, не дбаючы аб цудзе,
Каб не лічылі людзі сысунком,
Яна да болю матчыных грудзі
Пякучым націрала пальном.

Пасля, малыя выверыўшы крокі
На бітым шкле і на жарстве дарог,
Рукою паказала свет шырокі
І босага пусціла за парог.

З тых дзён, калі падносяць кубак славы,
Я лішняе спакусы не глыну,
Бо ўсё яшчэ мне помніца гаркавы
На смаглых вуснах прысмак палыну.
1973

Пастух

Нехта крывіцца, быццам не рады,
Што я вершаў даўно не пішу.
Мне і твораў чужых пераклады
Саграваюць работай душу.

Калі думкі не ладзяць з радкамі,
Ці не лепш, чым гібець ад туті,
Чым зайздросціць другім і лакцямі
Іх расштурхваць,—
пайсці ў пастухі?

Як належыць, у зрэбную кайстру
Хлеба чорны акраец кладу,
Лясну пугай, даверанай майстру,

І ганю на папас чараду.

Днём хаджу па лугах ды па стромах,
Што акрэслены плошчай стала,
Ноччу, пэўна, хадзіў бы, каб стома,
Разам з кайстрай, дазволіць магла.

І з надзеяй, яшчэ не выразнай,
Прыхаванай у сэрцы маім,
Дагаджаю я музай уласнай
Строгім музам, вядомым усім.

Рады я, калі думка чужая,
Стаўшы словам жывым пад пяром,
Раптам думку маю абуджае,
Што, забытая, спіць пад кустом.

Я тады падбіваю рахункі
Дням і тыдням, пачуўшы здалёк,
Як на голас абуджанай думкі
Адгукаецца першы радок.

І, шчаслівы, не верачы цуду,
Строгім музам кажу я тады:
Большай платы не браў і не буду
Браць з дагледжанай мной чарады.

Дзякуй, лес мой, і луг мой зялёны,
І агонь, што на ім не патух.
Дзякуй! Скончыўся тэрмін сезонны.
Спаганяй свае гарцы, пастух!
1973

Парада сабе само му

Нясу, як ранец за спіной, здалёку я
Аж шэсць дзесяткаў спакаваных зім.
Важкая гэта ноша альбо лёгкая,
Хто знае? Справа не ў гадах зусім.

І плённы дзень заважыць пяцігодкаю,
І пяць гадоў бясплённых — марным днём.

Не падсумоўвай паквартальнай зводкаю
Таго, што вымяраецца радком.
1973

* * *

Не з горшых той сусед, якога
Спрадвеку трунаром завуць.
Твой конь прапаў — што тут такога?
Але яму прыемна чуць.

Ляжыш ты ў ложку, нездаровы,
Ён рад наведаць твой катух.
Чакае ўжо, калі гатовы
Ты будзеш да яго паслуг.

А як не ўстанеш, то змайструе
Табе па мерцы ён труну,
Прамову скажа, хоць якую,
А як папрсяць — не адну,—

Аб бессардэчнасці той страты,
Што час прадухіліць не змог,
Аб даўгавечнасці той хаты,
Што з дошак збіў не ён, а Бог:

Пасля прыляжа, смерці лёкай,
З рыдлёўкай разам на траву...
«Ну вось — і гэты ўжо далека,
А я працую. Я жыву!»
1973

З далёкага

Калі вясною закукуе

Зязюля ў лесе раніцой,
Ты прыгадай вясну другую,
Сустрэчы нашыя з табой.

Згадай усё, што сэрцу міла,
Што сэрцу дорага было,
Забудзь, што ўсё адгаманіла,
Аджукавала, адышло.

Згадай усё, што нам жадала
Зязюля ў гучным гушчары,
Забудзь, што ў хованкі гуляла
Жаданне з намі да зары.

Забудзь, што рэчу не вярнуцца
Ні да цябе, ні да мяне.
Забудзь!..
Хай сэрцы адгукнуцца
Адно другому па вясне.
1959-1973

Слова

невядомага салдата

Ты кожнаму слову, патамак,
Што я гавару табе, вер.
Спачатку,
                  салдат невядомы,
Ляжаў я не тут, дзе цяпер.
Забіты я быў пад Масквою,
І там, не пазнаны нікім,
Засьпананы роднай зямлёю,
Быў з імем забытым маім.
Па воінскаму абавязку
На могілку каска лягла.
Ах, вечны грудок мой ды каска,
Пясчаны грудок ды імгла!
Не проста салдату падняцца
З апошніх пазіцый сваіх...

А толькі са мной не згаджацца
Ёсць права такое ў жывых.

Сягонняшні schoў мой не знае
Нябыту ў глухім бур'яне,
І той, хто ў сталіцы бывае,
Цяпер не мінае мяне.
Праходзіць сівая жанчына,
Што недзе далёка жыве,
І ціха, як роднага сына,
Мяне да сябе пазаве.
Лютуе на вуліцы сцюжа,
А нехта — адкуль жа мне знаць
Прыпыніцца, іменем мужа
Пакліча з-пад каменя ўстаць.
Я рос сіратою, прызнацца,
Ні жонкі не меў, ні малых...

А толькі са мной не згаджацца
Ёсць права такое у жывых.
Вякі праляцяць за вякамі,
Пазбыўшы вайну назаўжды,
І, можа, гранёны мой камень
Грудку пазайздросціць тады,—
Калі ўжо ні сына, ні мужа
Ніхто не пакліча ў бядзе
І памяці колкая ружа
На зорку яго не ўпадзе;
Калі з безназоўных пазіцый
Скрозь каскі праб'ецца імгла,
А лес ёй насення пазычыць,
А сонца агню і святла.
Я мог бы сасной ці вярбою
Шумець паміж дрэў дарагіх...

Але не згаджацца са мною
Ёсць права такое ў жывых.
1973

Запісная кніжка

Кайсыну Куліеву

1

Галоўнае ўжо сказана. Што можна
Да сказанага некалі дадаць?
Я кніжку запісную асцярожна
Кладу на стол. Гартаць ці не гартаць?

Тут запісы хвіліны непаўторнай,
Сабраныя пад вокладкі страхой.
Я давяраў іх памяці маторнай
І зрокавай, не верачы другой.

Ты, кніжка запісная,— дом, дзе свішча
Скразняк гадоў, віхор няспелых дум,
Кладоўка для зярнят і папялішча
Пачуццяў марных, пушчаных на глум.

Ты — клінапіс з неразгаданай вяззю,
На турмы не падобная турма,
Дзе вобразам маім, забытым вязням,
Прызначанага тэрміну няма.

Наглядчык строгі іх пазбавіў руху,
Фантазія ім хлеба не дае.
Як рэактыўны лайнер хуткасць гуку,
Час абганяе запісы мае.

Заслона хмар над імі ходзіць нізка,
Спускаецца імгла, нібы на дол,
На іх страху...

Ах, запісная кніжка,
Навошта я кладу цябе на стол!

2

Маім радкам ты некалі была
Затокаю сярод лясоў зялёных:
Нямала лодак, і мастоў пантонных,

І караблёў ты мору аддала.

Цяпер з табой мы не дамо ім рады.
Як і раней, іх глушыць часу гул.
Як і раней, цікаюць іх піраты,
Тарпеды, што падобны на акул.

З гадоў мінулых да гадоў наступных
Яны прабіцца прагнуць на прастор.
Бацькоў сваіх суровых, але рупных
Так пакідаюць дзеці з даўніх пор.

Што ім да нас?.. Хоць гэта мы з табою
Іх выпраўлялі. Гэта наш гарыць
Агонь у топках іхніх, а з прабоін,
З цяжкіх прабоін наша кроў цурчыць.

Нядоўга слава балявала з намі,
Калі трубіла ім у гучны рог,
Затое пахаванкі груганамі
Ляцелі і ляцяць на наш парог.

А тыя, хто ўдалеў, што іх чакае?
Яны вінтамі за бядой бяду
Пераграбуюць?..
Ах, кніжка запісная,
Я сёння зноў цябе на стол кладу!

3

Стань студняю бяздоннай на дарозе!
Перада мною мірная зямля...
Я словы напаю пры дапамозе
Драўлянага вядра і жураўля.

Хай цьмяны вобраз, што зіхціць намёкам
На дарагі для сэрца самацвет,
Дыхне паветрам і па лузе мокрым
Ідзе і пакідае дымны след.

Няўтульна спаць байцам вайны Айчыннай
Пад трыццацігадовым дзірваном —

Сагрэй іх канюшынавай аўчынай
І затулі бярозавым крылом.

Я даў зарок не пашыраць смяротнасць,
У ліку тым — і на свае радкі,—
Хай кліча іх не слава, а спякотнасць
Град, дзе ад смагі млеюць агуркі.

Для мёртвай глебы, што звініць, як камень,
Для губ, што гінуць без вады глытка,
Гатоў цябе я вычарпаць рукамі
Ад верхняга да ніжняга вянка.

Ты мне патрэбна,
як вада жывая
Гадамі абцяжаранай вярбе...
Але другім (ах, кніжка запісная!)
Я аддаваў і аддаю цябе!

4

За спекай — лівень, за бядой — бяда...
Стань сонцам над палеглай збажыною!
Ты падьмі яе і пяцярнёю
Падай у шасцярню малацьбіта.

Ён вымярае час па іншай мерцы,
Не па начным гадзінніку свяціл —
Па зорцы пяцікутнай, сцёршы з дзверцы
Рабочае кабіны жніўны пыл.

І загаворыць зорка польнай працы
З далёкай зоркай той, якую ў бой
Нёс бацька, дзед яго, а можа, прадзед
Па цаліне, тады яшчэ пустой.

Вагой крыві тут вымяралі страты
З адвечнай марай аб вазе зярнят.
Іх бой — твой бой,
хоць жне не аўтамат,
А косяць і малоцяць не гарматы.

Цяжкі наш хлеб. Ад лесу не прасі ты
Лягчэйшага. Лягчэйшага — няма.
Бязмежны стэп прасеяўшы праз сіта
Душы, ты хлебам можаш стаць сама.

Хай хмары ходзяць нізка, вечар блізка,
А восень лісце гоніць з краю ў край,
Як пахне хлеб!..

Ах, запісная кніжка,
Кладу цябе на стол, як каравай!

5

Магчыма, ты жадаеш быць ракетай,
Бязважкай стаць?.. Я знаю, караблю
Не церпіцца з касмічнай кропкі гэтай
Зірнуць староннім вокам на зямлю.

Але навошта нам ляцець з табою
На пошукі бязважкасці, калі
Мы перад непрытульнасцю зямною
Сваю бязважкасць чуем на зямлі.

О, колькі бед — галодных, босых, голых —
Па свеце ходзіць! Як пакінуць іх?
Яны яшчэ не адяцелі з кола
Нямых і неабжытых гнёзд маіх.

Я не жадаю ім галечы чорнай,
Я так скажу, калі настане час:
«Ляціце, дзеці памяці маторнай
І зрокавай! Я адпускаю вас.
Я хлебам вас сустрэў каля парога
І не кішэннай дробяззю манет
Правёў за свой парог. Каля другога —
Я ўжо не гаспадар. Ляціце ў свет!»

Ляціце ў свет!

Ах, кніжка запісная,
Пакуль жыву, жыві і ты са мной.
Чым будзеш заўтра — сам яшчэ не знаю...
Адно прашу: будзь кніжкай запісной!
1973

Мой Новы год

1

Як не зайздросціць тым, хто нараджаецца
Пад Новы год? Для іх пячэ пірог
Сама Зямля. Чарговы свой парог,
Каб іх вітаць, пераступіць стараецца.

Яна ім першым адчыняе весніцы
І, каб магла, спыніла б час для іх.
А толькі ён і кружыцца, і свеціцца,
І запрашае ў карагод другіх.

Няспынным рухам каляндарны век яго
Узгоднены з Зямлі календаром.
І кожны новы дзень яе для некага
У дом прыходзіць навагоднім днём.

Хай гэты дзень не значыцца ў даведніку
Для тэлеграм, але ён дораг нам.
Ён дораг нам, як чорны хлеб галетніку,
Што не са свят вядзе адлік гадам.

І я не ў крыўдзе, што пачаўся з лютага
Мой Новы год, якому шэсцьдзесят.
Хто ты, мой год? Завеі лютай брат
Ці ручая, сакавіком раскутага?

2

Хто ты? Абраннік лесу выпадковага?
Ці, можа, ты — пад лічбай шэсцьдзесят —
Ад пакалення нашага вайсковага
На пік стагоддзя кінуты дэсант?

Ты кручамі і берагамі стромкімі
Дайшоў да ўнукаў і да іх сяліб.
Ты продкам іхнім быць, яны — патомкамі
Тваімі быць маглі б. Але, маглі б...

Нам не аспрэчыць права іх законнага,

Мой год. Хіба не лічацца яны
Нашчадкамі злучэння незлічонага,
Якое не вярнулася з вайны?

Наступным дням, па абавязку ўзводнага,
Ты аддаеш байцоў, якіх хаваў.
А я гатоў засведчыць, што ніводнага
Ты забыццю сляпому не аддаў.

Ім ваяваць датуль, пакуль іх ворага
Не ўсмерціў мір. Ты людзям кажаш так:
Над словам, што было не дагаворана
Пад кулямі, не стаўце смерці знак.

3

Мой год, нам трэба даражыць хвілінамі.
Для нас гадзіна — тэрмін не малы.
Ужо не абрусамі, а ўспамінамі
Сталы засланы. Доўгія сталы.

Склікай гасцей. Стаў крэслы і віно
Па звычаю, для ўсіх абавязковаму:
Па правы бок — свайму сяброўству новаму,
Па левы тым, каго няма даўно.

Хай госці, пагудзец з табой гатовыя,
Пакуль не парадзеў застоля круг,
П'юць першую — за ручаі вясновыя,
Другую — за маўчанне завірух.

Няхай усе, тваім жыллом сагрэтыя,
З табою ў ім сустрэнуць сонца ўсход.
Ты знаеш сам: узнагарода гэтая —
Найбольшая з усіх узнагарод.

Яшчэ лічы сваёй узнагародаю,
Што ты жывеш, хоць і хрыпіш грудзьмі.
Дай справу ім, хай дыхаюць работаю:
Не можаш камень — трэску падьмі...

4

Не можаш трэску — кроч паціху сцэжкамі
Да ўнукаў ты. Туды, дзе снег, дзе сад.
Апошні раз цябе аблепіць снежкамі
Твой, войнам не навучаны, дэсант.

Перад табой маленства пройдзе нанава,
А перад тым як знікнуць назусім,
Сябе самога, год мой, з рэшткаў савана
Зімовага ты вылепі малым.

З прыкмет вайны, далёкай для дзяцей,
Снегавіку пакінь адну — вугольчыкі
Замест вачэй. Няхай, як ты даўней,
Вакол яго павесяляцца хлопчыкі.

Хай не атруціць светлыя іх сны
Пахмуры век, не зробіць іх калекамі...
Ты памаўчы. Ты быў такім жа некалі
Рухавым і шчаслівым, як яны.

Заплача снежны дзед... Яны ж, сардэчныя,
Не будуць знаць, што гэта па табе
Лье слёзы снег твой, чорныя, не вечныя,
Убачыўшы пупышку на вярбе.

5

Лепш падаць і ўставаць з нялёгкай ношаю,
Чым злёгка папіхаць яе рукой.
Мой год! Цяжар, які вала падкошвае,
Ты датрымаў. Не ўпаў, не стаў зямлёй.

Ты адыходзіш, год мой! Ношу важкую
Ты скінуў з плеч. На верхавіны дрэў
Зірнуў, як быццам навіну ім важную
Хацеў сказаць.

Хацеў ды не паспеў

Зямля, якая кружыцца і свеціцца,
Цябе ў сваю захутала пургу.
Даруй мне,

я спыняцца не магу.
Чарговы год мне адчыняе весніцы...

Што ты не мог сказаць
раскутай моваю —
Травою, рунню, гучным ручаём,—
Ён дагаворыць за мяжой умоўнаю,
Адкуль мы лік наступным дням вядзём.

Звіняць пад сонцам ручаі, гатовыя
Твае трылогі несці па жыцці,
Каб з імі век агораць наш і ў новае
Тысячагоддзе рэкамі плысці.
1974

* * *

Зайздросчу я мастам, не іх канструктарам,
Дарогам, па якіх да нашых дзён
Імчаць саставы з посвістам і грукатам,
Не помнячы праслаўленых імён.

Хачу, каб так і слова —
не жалезнае,
Знаёмае з пакутай і слязьмі,—
Ад славы і імёнаў незалежнае,
Трымала сувязь з часам і людзьмі.

Хачу, каб слёзы, што ў душы радзіліся,
Жыццём сваім асобным зажылі,
Каб так, як дождж па шкле, яны каціліся
І па шчацэ, і па шляхах зямлі.

Хачу, каб не прылізаным і чысценькім
Быў сэрца боль, каб пёк ён і смялеў,
Каб не прыкрыт быў грэх прыстойным лісцікам,
Смех — гулкім рэхам быў, абвалам — гнеў.

А аўтар хто? Дзе рос? Як празываецца?

Ёсць весткі альбо там яны ляжаць,
Дзе ўжо нічога ўслых не вымаўляецца? —
Знаць важна, але можна і не знаць.

Вы мне даруйце сёння, судзі строгія,
Што мой і смех і гнеў не быў такім
І што, на жаль, пад імі, як і многія,
Я прозвішчам падпісваўся сваім.
1973

ПАЭМЫ

Цунамі

1

Гатова самаробная пірога —
Дзіця іх мар, таемны дар зямлі.
Ён і яна нарэшце адплылі
Ад кантынента люднага парога.

Яму — за трыццаць, ёй — за дваццаць год.
Ды хіба ў гэтым рэч?.. Для раўнавагі
Яны ўзнялі два ветразі, як сцягі
Адзінства перад тварам перашкод.

Услед пірозе пазіраў сурова
Лясісты бераг з-пад густых брывей
І, стаўшы рыскай, знік адначасова
З бінокляў іх. Яны — з яго вачэй.

Які прастор! Іх лодкі незалежнай
Цяпер ніхто не будзе ўладаром.
Наперадзе — далечыні бязмежнай
Нязнаны край.

Былое — за бартом.

2

Так пачалося не падсумаванне
Дзён, множаных на колькасць міль марскіх,
Не вандраванне — а выпрабаванне
Кахання, волі і адвагі іх.

Выпрабаванне — быць усюды разам,
Пакінуўшы шумлівы свет людскі,
Не шкадаваць аб ім. На маякі
Не спадзявацца. Не лічыцца з часам.

Аддаць пірогу прыхамаці хваль
Па прыхамаці сэрцаў закаханых,

Паласаваць не акіяна даль —
Абшары небяспек неспадзяваных.

Прыйшла, прыйшла мяцежная пара!
Прачнудася жаданне сіл нядрэмных
Прайсці самім адлегласць ад таемных
Пячорных знакаў да лемантара.

3

Які спакой!.. Дарэмна нейкі цынік,
Каб папярэдзіць здзейснены намер,
Прапанаваў ім Гейгера лічыльнік
Узяць з сабой.

Як смешна ім цяпер!

Ён гаварыў ім:

«Ваша падарожжа

Такое — для Зямлі не навіна.
Яна вярнуць вас нечакана можа
На той жа бераг — круглая яна.

Вам хочацца быць вольнымі, як рыба
Між акіянскіх хваль,— смяяўся ён.—
Вы ў гэтым шчасце бачыце, а хіба
Дасягнутае шчасце — не палон?

Няўжо не так? Няўжо вам нехвота
Прыслухацца да ісціны старой,
Што неспакой не лечыць адзінота,
Што адзіноту лечыць неспакой?

4

Вы не адны,— іх папярэджваў цынік,—
Няўжо не будзе вас палохаць час?
Вы на Зямлі пакінулі гадзіннік,
Але гадзіннік не пакінуў вас.

Ён свой няўмольны лік вядзе вясне
І летнім дням — па сонечных гадзінах,
Дням восені глыбокай — па маршчынах,
Зімы суровым дням — па сівізне.

Яшчэ ніхто з яго дакладных рук
Хвіліны лішняе для вандраванняў
Не атрымаў. Не толькі для спатканняў
Ён існуе, але і для разлук.

Гадзіннік той нячутнаю хадою
Час адлічае ўсім, хто на зямлі.
Каго ж вы ашукалі —
што з сабою
Гадзінніка ў дарогу не ўзялі?

5

Адкіньце неразумныя намеры!
Як можна жыць разцу без разьбьяра,
Нявыказаным думкам — без паперы,
Паперы — без чарніла і пяра?

Хто ў людным свеце жыў ад нараджэння,
Без страт няўхільных не пакіне свет,—
Яму ад кніжак, фільмаў і газет,
Як трэсцы ад агню, няма збавення.

Дум не заменіць вам пасцель з травы,
Якой вы ўсё жытло сваё заслалі.
Калі яе салонай зробіць хвалі,
Аб чым тады падумаеце вы?

Свет пад пагрозай. Гейгера лічальнік
Я прапаную вам узяць з сабой...»
Пакінута Зямля. Забыты цынік.
Як добра ім адным!..
Які спакой!

6

На даляглядзе —
вечная дарога,
Бясконцых хваль расплаўленае шкло.
Яны і далеч. Іншага нічога
Няма, не можа быць і не было.

На невядомым ім мерыдыяне,

На нейкай непрадбачанай вярсце,
Сустрэць ім давялося ў акіяне
Адкрытым —

чалавека на пляшце.

Хто ён такі — патомак іх ці продак?..
Ён за вады крынічнае глыток
Прыёмнік аддаваў — надзейны сродак,
Каб дапамогу выклікаць здалёк,
Альбо, калі таго жадаюць самі,
Стаць радыёгадзіннікам для іх,
Альбо ад пільных служб берагавых
Прыняць паведамленне аб цунамі.

7

Хай п'е ваду крынічную нябога!
Яны з ягоных рэчаў не ўзялі
Нічога.

Ім не трэба дапамога
Забутых імі вырабаў зямлі.
Сышліся твар у твар — яны і вечнасць,
Тут кожны быць павінен сам сабой,
Як смага — смагай, як вада — вадой.
Шукаць выратавання — недарэчнасць.

Жадаў ім шчасця ў падарожжы светлым
Плытаўладальнік. А яны яму
Як сябру па шаленству аднаму —
Удачы ў вандраванні кругасветным.
На грані небасхілу і вады
Знік чалавек, свой плыт аддаўшы далям.
Хвілінным сэрцы сціснуліся жалем —
Марацкі лес,
пазбаў яго бяды!

8

Пад ветразяў сваіх лагодным ценем
Яны плылі. Лілася сінява
З нябёс у лодку, дзе даўно трава,
Як на лугу, духмяным стала сенам.

Ён для яе — матрос і капітан.

Ім іншае кампаніі не трэба.
Штодня ў вачах яе ён бачыў неба,
Яна ў ягоных зрэнках — акіян.

Палярны сівер ім не здаўся змрочным.
Іх калыхаў экватар, як малых,
Дарыў адно ім сонца на дваіх —
На небе то паўднёвым, то паўночным.

Зямля зачараваная планета,—
Тут можна бесклапотным маракам
На лодцы пераехаць з лета ў лета,
З вясны ў зіму —
і лік згубіць гадам.

9

Так і яны. Хто адказаць ім можа,
Хто, па якіх прыкметах адгадаць —
Прайшло паўгода, цэлы год ці пяць
Гадоў прайшло з пачатку падарожжа?

Што ім гады наступныя, калі
Яны, сваё пакінуўшы стагоддзе,
Па добрай вол і і сумеснай згодзе,
Да часу першабытнага плылі.

Яны плылі пад хмар пагрозным ценем,
Шторм закіпаў. Палундра, маракі!
Калі штурвал не слухае рукі,
Нялёгка кіравацца летуценнем.

На грэбнях чорных хваль зіма раве,
Завей і слепіць лодку-недарэку...
А ветразі дванаццатага веку
Сустрэчным ветрам век дваццаты рве.

10

Мінулі шторм.
Выратавання святам
Мог ціхі момант стаць для іх, калі б
Не ўскінуў век, ахрышчаны Дваццатым,

На даляглядзе выбуховы грыб.
На трыццаць міль вакол, на мілі ўглыб
Смерць выпраменьваў вызвалены атам —
Навекі вокамгненне стала катам
Для шхун рыбацкіх, рыбакоў і рыб.

Назад, марак!

Ганіся ўслед за штормам,
Ратуйся ў родных сховах буры той
Ад буры гэтай, што махае чорным
Нябачным сцягам за тваёй спіной.
Назад, назад, марак, пакуль з лічынак
Рашучасці тваёй не выпаўз жах,
Які па хвалях і мацерыках
Праносіць крыле свой —
Гейгера лічыльнік!

11

Яны дагналі шторм. Зноў хмары цень
Ахутаў іх, як коўдрай, з галавою.
За грыву хвалі ўчэпістай рукою
Трымаліся два дні.

На трэці дзень
Утаймаваўся акіян. І хвалі,
Прыкмеццёўшы бязлюдны астравок,
Як трэску, лодку іхнюю прыгналі
І выплеснулі ціха на пясок.

Яны яе на бераг усцягнулі,
Пасля перакулілі ўтору дном,
Пасцель паслалі з сена і заснулі
На ім, як дзеці, неабудным сном.

Ну вось, ну вось і здзейснены намеры,
Сам лес пераступіць ім дапамог —
Без ветразяў, без думак, без паперы —
Забытай эры знойдзены парог.

12

Сон цуды з чалавекам робіць сонным.
Жанчына стала Пятніцай. А ён —

Быў мараком, прачнуўся Рабінзонам.
Як свет змяніўся за кароткі сон!

Зноў іх жыццё заведзена з пачатку.
З мінулай явы ў гэтую ўзялі
Яны сякеру, простую апаратку,
Зярнят чатыры жмені — для раллі.

Яшчэ з сабою захапілі памяць,
Што можа скласці зруб — пад бокам бор,
Агонь здабыць, азначыць плотам двор —
Аседлы кут, які даўно пара мець.

Даўно пара! Пасля трывожных дзён,
Шаленства бур, злучыўшага іх лёсы,
Ім неабходна засяваць палосы.
Так думала яна.
А Рабінзон?

13

А Рабінзон, увесь ад сонца чорны,
Вёў з незнаёмкай дзіўны дыялог:
— Як ты пасмела наш парог пячорны
Пераступіць?
— А ён і мой парог.

— Дарма прыйшла. Да спраў былых не проста
Мяне вярнуць.
— Прывыкнеш за сталом.
— Няма паперы.
— Знойдзецца бяроза.
— А карандаш?

— Абыдзешся вуглём...
Па свеце ты павандраваў нямала.
Ты сустракаўся з тысячамі шхун...
— Яны ўжо сталі тысячамі трун,
Іх знішчыў выбух, бездань пахавала.

— Ты думаеш, што можна вольна жыць
Пасля таго відовішча?

— Не знаю.
— Што ў лесе робіш?
— Памяць аднаўляю,
Каб зноў у лук яе ператварыць.

14

— Што можа лук — гаротнае дзіця,
Зрабіць, хаця б для самазахавання,
У час ліхі ўзаемапалявання
Ракетадромаў смерці і жыцця?
Як можаш ты забыцца ў лесе гэным
На выбух той, што ўсе лясы наскрозь
Прасвечвае, трымае пад рэнтгенам
Лук і паляну, дзе пасецца лось?
— Чаго прыйшла?
— Каб ты не знаў спакою.
— А праганю?
— З'яўляцца буду ў сне,
Зязюляй стану, ценем за спіною
Тваёй! Прагнаць не зможаш ты мяне!

Задумлівы, ён з лесу векавога
Нёс памяць, перайначаную ў лук...
Ку-ку! Ку-ку!
Ляцеў шчымлівы гук
Настойлівым працягам дыялога.

15

Ку-ку! Ку-ку! —
гучыць перасцярога.
Шторм наляцеў. Каціўся вал вады
І хмар адтуль якраз, адкуль сюды
Калісьці іх прыбілася пірога.
Але цяпер ужо не ў акіяне
Згусціўся змрок, і на яго экране
За мугнаю заслонай эўкаліпт
Высвечваўся, як вадародны грыб.
Дажджу мятлой навала па лагчынах
Мяла, сляпіла змрок, глушыла слых
Разрадамі.

Як Гейгера лічальнік,

Лавіла сэрца трэск злавесны іх.

Шторм адшумеў і адгрымеў пагрозай
І выкінуў на бераг гэты гул,
Як дзве пірогі, тушы дзвюх акул,
Прасвечаньх яго смяротнай дозай.

16

Абсмаленая лодка — на вадзе.
Заслана сенам. Зноў над ёй узняты
Два ветразі.

Марак з лясное хаты
Сваю сяброўку верную вядзе.

Адчаліўшы ад берага, з адчаем
Яна глядзела на глухі куток.
Маўчаў марак. А ёй здаваўся раем
Бязлюдны двор, бязлюдны астравок.
— Што гоніць нас? —
Яна ў яго пытала,—
Чья рука? Чый злосны нагавор?

— Навала тая, што страху сарвала,
Плот паваліла, загнусіла двор.
— Я плот магу падняць і двор падмесці,
Сарваную страху на кроквы ўзнесці,
Я ўсё зраблю, не пашкадую рук...
Ку-ку! Ку-ку! —
ляцеў услед ім гук.

17

— Цяпер ты чуеш? Тут няма спакою.
Ад дум цяжкіх пазбавіўся я сну.
Яна нас гоніць! Толькі перад ёю
Я ветразяў шумлівых не згарну!
Я адшукаю месца, дзе б ні хмары,
Ні цёмныя трывогі не змагі
Парушыць мар былых.
— А што, калі
Палонам нашым стануць нашы мары?
— Няхай палон! А хіба для насення

Пласт чарназёму — не такі ж палон,
Засек — не маўзалеі? — пытаўся ён.
Яна маўчала, лежачы на сене.

Бязмежны акіян — вячысты млын,
Малоў, як мелюць жыта, самавіта
Трывогі іх. Забыты напамін
Лясной вяшчункі. А за ім —
забыта

18

Усё.

І толькі ў памяці пустой
Варушыцца бясконцасць хваль кіпучых
Злівайся зноў з сям'ёю рыб лятучых,
З хмар навальнічных дажджавой вадой

Плыві і падначальвайся парадку
Спрадвечнасці —
пірогі без грабца,—
Дзе ўжо, здаецца, і табе пачатку
Няма і не прадбачыцца канца.

Сцяблінкі жуючы, яна адчула
Не водар сена — водарасці пах
І далі той, што зноў іх паглынула,—
Чужы, салёны прысмак на губах.

Яе не цешыць болей існаванне
Бяздумнае на ўлонні хваль сівых.
А на душы —
цяжкое прадчуванне
Няўхільных змен. Няшчасцяў. Бед ліхіх.

19

Шэсць дзён маўчала.
На абрыдлым сене
Бед прадчуванне непакоіць сны.
На сёмы дзень нарэшце як збавенне —
Зямля!
Зямлю прыкмецілі яны.

Яна плыла на іх абрубкам сушы,
З дрэў і металу збітым астраўком,
Іх адзінокай лодцы голас дужы
Сігнальным пасылаючы гудком.
Зямля!..

Ваду ўзбіваючы вінтамі,
Плыў, і спяваў, і весяліўся свет,
Навінаў поўны, кніжак і газет,
Людзеі, якія з палуб іх віталі.

І, зычачы бадзёрага настрою,
На памяць аб сабе знаёмы свет
Ім пакідаў за карабля кармою,
Як за гумном, зялёнай сцежкі след.

20

Зямля, зямля!

Глядзіць жанчына з лодкі,
Гатовая змяніць тугу на смех,
Вандровак горкі хлеб — на хлеб салодкі
Шумлівых палуб і гасцінных стрэх.

Прасцерла рукі, позіркам трывогі
Праводзіць пенны след, што за кармой,
Чакаючы, а можа, ім пад ногі
Лес кіне крут выратавальны свой.

І кінуў лес, злавіўшы адвітальны
Самотны крык яе вачэй нямых,
Ім з палубы не крут выратавальны —
Транзістарны прыёмнік на дваіх.

Судно знікала павай з далягляду,
Па хвалях метучы хвостом даўгім...
Грымеў транзістар.

Яблыкам разладу
Зямля ляжала паміж ёй і ім.

21

Навіны дня перадае прыёмнік
Яму і ёй. Ад клопатаў сваіх

Той свет, які нядаўна караблём знік
За далягляд, не пазбаўляе іх.

Калі на вусны доўгая дарога
Кладзе цяжкой маўклівасці пячаць,
Размоваю пустой перапыняць
Не варта субяседніка такога.

Ён — цішыня іх. Слухай цішыню!
Лаві трывожны міг паведамлення!
Як тым запалкам ад свайго агню,
Ім ад саміх сябе няма збавення.

На лодцы, дзе раней яна і ён
Жылі спакойна, звіў гнездо трохкутнік.
Парушаны няпісаны закон.
Хто трэці лішні?
Прэч з вачэй, пакутнік!

22

Была ўжо ноч. Плылі салодка гукі
З прыёмніка. Глядзеў у сіняву
Маўкліва ён, паклаўшы галаву
Цяжкую на сашчэпленыя рукі.

Не так даўно рабіў ён спробу з ёю
Пагаварыць. Ды горкая туга
Скавала вусны ёй. Цяпер тугою
Скаваны ён.

Прыйшла яе чарга
Яго сучешыць. Як пазбыцца ліха?
Дзе слова — неабходнае яму?
Яна транзістар выключыла ціха
І кінула нячутна за карму.

Ну вось, ну вось і скончаны нягоды,
Адна і ноч і лодка на дваіх.
Забыліся яны ў абдымках згоды.
Агульнай коўдрай неба ўкрыла іх.

23

Да астраўка скалістага не хвалі
Прыгналі іх. Няўхільны рух жыцця
Сюды накіраваў: яны чакалі,
Што хутка ў іх народзіцца дзіця.
Падрыхтаваў бацькам пясчанік буры
Пячору-дом між прыбярэжных скал,
Рагаціна —

пасцель з мядзведжай шкуры,
А лес —

агонь і дровы на апал.

Калыску памяць вострая змайстрыла.
Хіба магла наперад памяць знаць,
Што суджана труной калысцы стаць,
Што першай нянькай будзе ёй магіла,
А полагаю — той самы чорны сон
Людскі, якому шхун рыбацкіх мала?
— Чаму не я сырой зямлёю стала? —
Няўцешна маці плакала. —

А ён?

24

Перад магілкай сына, над якой
Скала ўзнялася помнікам жалобным,
Застыў марак, нібы на месцы лобным.

Маўклівым ценом за яго спіной
Стаяла незнаёмка. Для размовы
Не месца тут, дзе вечнасці парог,
Дзе толькі што закончыўся суровы
Паміж жыццём і смерцю дыялог.

Скала на дол глядзела мутным вокам.
Маўчала незнаёмка, як скала.

Пайшоў марак. Яна за ім пайшла
Нямога ценю асцярожным крокам.
Пасля нячутна правяла бацькоў
Яна да лодкі. Іх цяпер у мора
Адгэтуль гнала не яна, а гора...

Яна —
глядзела ім услед без слоў.

25

Няхай не адбылося дыялога
На гэты раз. Але і без яго
Чуў бацька ў крыках хлопчыка свайго
Крык рыбакоў, не ўстаўшых з дна марскога.

Спіць сын, руку паклаўшы на руку.
Той выбух, ад каторага ўцякалі
Бацькі, той смерці атамныя хвалі
Яго дагналі. Тут. На астраўку.

Не гаварыў апошніх слоў над ім
Ягоны бацька, знаючы, што сына
Не ён адзін, а ўся зямля павінна
Хаваць шматлюдным зборышчам сваім.
Яшчэ ён знаў: непахаваным людзям,
Прапаўшым ад злачыннага святла,
Магілай брацкай гэты востраў будзе,
А надмагільным помнікам — скала.

26

Няма шляхоў да самазахавання,
Няма дарог да светазабыцця
У час ліхі ўзаемапалявання
Сіл супрацьлеглых: смерці і жыцця.

Адзінства гартаваць людзей павінна,
Каб раз'яднанаць не магла ў бацькоў
Бацькоўства адабраць, пазбавіць сына
На хлеб і сонца спадчынных правоў.

Ты — бацька. Пагаджацца з цёмным
словам

Загубленага хлопчыка не след
Датуль, пакуль яго пагібель свет
Тваім апошнім не аплакаў словам.

Хай не плітой чыгуннага ліцця
Яно гучыць. Хай ляжа, як насенне,
У грунт, з якога ўзыдзе абурэнне —
Тваё непахаванае дзіця.

27

Зямля — не процілегласць акіяна,
Яна — яго каменная пасцель.
Пільнуецца марак, каб нечакана
Не трапіць ім на рыф альбо на мель.

Ад хваляў не хаваючы імкнення
Хутчэй на сушу трапіць,
трапіў ён
З пірогай адзінокай у раён
Цунамі — у палон землетрасення.
Цунамі — гнеў зямлі. Яго штуршкамі
Падхоплены, як бурай, капітан.

Мацерыку вяртаў іх акіян
На рэактыўным лайнеры цунамі...
Ён бартавыя выключыў агні,
Маторы, што да мэты даляцелі,
І кінуў іх на бераг,
як з купелі,
З пятнаццаціметровай вышыні.

28

Цунамі — гнеў дарослых. Людзі — дзеці.
Што значыць хвалям — іх угаманіць?
Разбілі лодку. Ветразі, як сеці
Дзіравыя, павесілі сушыць.

Расхрыстаны, адзін сядзеў пад імі
Былы марак. З ім побач не відно
Нікога больш. Даўно ці не даўно
Ён так сядзіць і зрэнкамі пустымі
На свет глядзіць?
Яшчэ сваёй бяды
Ён цёмнай думкай ахапіць не можа...

Хіба ўжо скончылася падарожжа?..
Што азначаюць на пяску сляды?
Адбітак поўны жорсткага значэння:
Няўжо яна пакінула яго?..
Пакінула вось так, без тлумачэння,
У непрытомным стане, аднаго?

29

Куды пайшла? Чаму яе няма?
Які ўчыніла гвалт над ёй навала?
Хто дасць адказ?

Забытае ляжала
Люстэрка перад ім. Замест пісьма.
Ён у люстэрка цьмянае яе
Сам на сябе глядзіць, як на чужога,
Староннім вокам. Толькі рыс былога
Свайго аблічча не распознае.
Глядзіць і, як па сонечных гадзінах,
Вядзе падлік нялічаным гадам:
Дням восені глыбокай — па маршчынах,
Па сівізне — зімы халодным дням.
Вятрамі пашматаная апаратка —
Убор, якому тысячы гадоў...
Няўжо люстэрка цёмнае —
адгадка
Яе не растлумачаных слядоў.

30

Ён сцерці намагаўся рукавом
Яскравы след, не верачы нягодзе,
Як Чаплін, што ў славутым эпізодзе
Бот палімена засьпаў пяском.

Не мог паверыць нечаканай здрадзе
Марак, як валацуга кайданам.
Якое тлумачэнне даць слядам,
Прапаўшым на таемным даляглядзе?

А можа, палічыла нежывым
Яна яго?.. І неўзабаве дрогі

Прыедуць пахавальныя за ім
З труной заместа «хуткай дапамогі»?
Пытанне ёсць, ды на яго няма
Яе адказу. Пошта не прыслала.
Хто дасць адказ?
Забытае ляжала
Люстэрка перад ім. Замест пісьма.

31

Няўжо збавенне ў бездані нямай
Яна знайшла? А можа, смерці хвалі,
Як сына іх,
цяпер яе дагналі
Вось тут — і пахавалі пад вадой?

«Хто мне адкажа: на якім я свеце? —
Сябе пытаў ён голасам глухім,—
Зачым тут сонца сушыць антысеці —
Мае былыя ветразі?

Зачым?

Якая сіла ўспенення хвалі
Не на зямлю, а ў акіян імкне?
Сляды свой ланцужок аддрукавалі
Чаму не да мяне, а ад мяне?..»

Ён з месца ўстаў. Яго ў свае пацёмкі
Цягнула хваляў мутная імгла.
— Куды ты? Не спяшайся! Я прыйшла,—
Пачуў ён строгі голас незнаёмкі.

32

Ён з месца ўстаў. Хоць клікаў за сабою
Нямых слядоў балючы ланцужок,
Падаўся прэч. У процілеглы бок,
Пакінуўшы стагоддзі за спіною.

Ку-ку! Ку-ку! — ляцеў шчымлівы гук,
Злучаючы сабою, як дарога,
Настойлівым працягам дыялога
Пячорны лук і гэты, зорны, лук,

Што над зямлёю выгнуўся дугою,
Лук для ракет, якому цецивою
Нацятай тута — служыць касмадром.

— Ну вось, ну вось, ты ў мой вярнуўся дом.
Пара за працу. Скончылася эра
Блуканняў адзінокае души.
— Няма бяросты.
— Знойдзеца папера.
— Няма вугля.
— Карандашом пішы.

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

Над сонечным мацерыком разліта
Духмянасць ніў спякотным летнім днём.
Ён і яна ў цяньку сядзяць, дзе жыта
Шуміць зялёнай хваляй за гумном,
Як за кармою карабля. Пясчынкай
Адпачывае на руках ралля.
Ганяецца дзіця іх за пушынкай,
Падобнай на жывога матыля,
Сапраўднага, што ловіцца за крылы.
А можа, гэта не яны, а іх
Далёкія патомкі, што ў сваіх
Абліччах іх абліччы паўтарылі?
Хто б ні былі яны, а толькі зноў
Яны — жыцця людскога сувязныя,
Дзве долькі неразлучныя, якія
Вякам перадаюцца ад вякоў.
1968

Варшаўскі шлях

1

Пакуль у целе чуецца душа,
Не веру я ў таемны сэнс другога
Яе жыцця. Таму дазволь, дарога,
Варшаўскі шлях, Варшаўская шаша,

Звяртацца да цябе, а не да Бога
Радком, што просіцца з карандаша.

Ляціш на захад ты, з другімі ў згодзе
Шляхамі, шлях мой! Ты не знаеш меж,
Ляціш, не падуладны перашкодзе.
Што суша? Акіян — не твой рубеж!
Ты адшукаеш трап, на параходзе
Нязвычайны грунт вінтом пераграбеш.

Пасля таго, мой шлях, як абагнеш
Ты ўсю Зямлю, зноў з'явішся на ўсходзе,
Ляці адтуль, сяброўства сувязным,
Насустрач мне, зрабі прывал пад Доўскам,
Агонь начлежны раскладзі.

Пры ім

Пагутарым аб часе, аб Твардоўскім,
Што земляком тваім быў і маім.

Пад шум агню і пералётны дым,
Сярод аблюбаванае паляны,
Пачнём свой дыялог, патрэбны ўсім,
Каб ён надзейна запеленгаваны
Быў лесам і падлескам маладым.

2

Мой шлях! Вайна яшчэ не згрэбла трэсак
Тут, дзе з табой сядзім мы пры агні.
У польмя ўглядаецца падлесак.
Як помнікі, нас абступілі пні.

Шумелі тут вяршыні баравыя,
Ствол да ствала — гудзеў мясны арган.
Цяпер ён змоўк, як песні, што ў курган
З сабой забралі песняры былыя.

З такім і наш зямляк сустрэўся горам.
Як бор, ён абжываў мясцовасць борам,
Арганым рэхам бед і перамог.
Ніхто таго не дагаворыць хорам,
Што ён адзін дагаварыць бы мог...

Мог, каб, як бор той самы, не палёг.

Смерць здольны вынаходзіць век.

А лек

Ад смерці не знаходзіць чалавек.
Хварэем мы, хварэюць нашы рэкі,
Хварэе час, што чыніць гвалт і здзекі,
Планета, што пазбавілася сну
Ад вечных дум: чым адхіліць вайну —
Спыніць хваробу ў моманце крытычным?
Няпроста свет ад бед яго лячыць,
Пакуль цябе, дарога, стратэгічным
Аб'ектам не пакінулі лічыць.

3

Зямляк наш мог бы рукі грэць цяпельцам,
Як мы, каб з пахаванкаю сваёй
Не перапоўз дарогу рак.

Не той,

Што ў нашых рэках жывіцца тапельцам,
А той, які, нябачныя кляшні
З нябачных выхускаючы пячорак,
Перапаўзае шлях жывых каморак,
Каб доўгі век іх спапяліць за дні.

Адкуль з'явіўся непраглядны морак?
Магчыма, ён таіўся ў глыбіні
Саміх каморак, а пара настала —
І ён пачаў, не скінуўшы забрала,
Жывіцца імі на правах радні?

Не прывыкаць паэтам да дуэлі,
Не страшна гінуць ім, папаўшы ў цэль.
Страшней, калі забойца, што ў пасцелі,
Выходзіць не жадае на дуэль,
Ад лекараў хаваючы свой вырыс.

Адкуль узяўся смертаносны вірус,
Прыстасаваўся да якіх умоў?
А можа, ён з вайны той самай вырас
І смела па слядах яе пайшоў,

Каб свой уклад
унесці ў картатэку
Заўчасных страт на ўсіх кладзішчах веку?

4

Няхай, мой шлях, твайго агню іскрынак
Не гасіць куль трасіруючых рой!..

Тут некалі на дзёрзкі паядынак
Выходзіў наш зямляк — з напасцю той.
Жыццё і смерць. Дуэль радкоў з крыжамі.
З вайною, не кіруючы франтамі,
На ўсіх франтах, мой шлях, ён вёў баі.

З рукамі каваля, з душой жніі,
Не раз ён тут салдатам нёс уцеху
І жартам весяліў іх, каб яны
Забыліся на змрочны жарт вайны.
Здаралася, ён ім хлусіў для смеху,
Ды не маніў ніколі для маны.
Не раз, стаіўшы плач зямлі сірочай,
Ён іх на подзвіг зваў сваёй прарочай,
Чорнарабочай
кнігай пра байца,
Не ўсімі дачытанай да канца...

З душой жніі, з рукамі каваля,
Калі ўздыхнула радасна Зямля,
Ён за яе салютам пераможным,
Як за апошнім валам агнявым,
Ішоў з байцом жывым і нежывым
І плакаў на вялікім свяце тым
За кожнага
і з кожным, з кожным, з кожным...

2

Ён нарадзіўся памятнай парой,
Калі зара страчаецца з зарой,
А доўгі дзень купелі бласлаўляе
На доўгі век...

Магіла, як акомп,
З натужных рук цяжар труны прымае.
Хто слёзы лье, хто слёзы выцірае.
На месцы поп, на месцы далакоп.
А хто, каб рытуалу не пярэчыць,
Пасоўваецца ціха ў першы рад,
Наіўнай і не крыўднай думцы рад,
Што можа над труной увекавечыць
Яго прысутнасць фотаапарат.

А ў гэты час, за сотні вёрст ад страты,
Дняпро плыве і сушу ліжа Сож.
І хоць ні ў чым яны не вінаваты,
Як ты і я, мой шлях,— а ўсё ж, а ўсё ж...
А ўсё ж на сэрцы блага мне, і шкода —
І крыўдна ад вядомасці тае,
Што гэтак, як раней, жыве прырода,
Што больш не зможа ўбачыць ён яе,
Што больш яна, з зямлёй і небакраем,
Не варухнецца ў ім рад ком жывым,
Мой шлях!..

Над памяццю яго схіляем
Я — горкі верш, а ты — свой горкі дым.

6

На могілках спрадвечных бачыў кожны,
Чытаў на надмагільных камянях
Такі зварот: «Спыніся, падарожны!
Сваім маўчаннем ушануй мой прах.
Я дома, ты яшчэ ў гасцях».

Адгасцяваўшы, ён пайшоў дадому —
У несмяротнасць. І, відаць, нікому
З тых, у каго гасціў ён пры жыцці,
Цяпер яго парог не перайсці
Па праву і па звычаю былому.

Калі не быць сяброўскім песням там,
Дык, можа, з іх народзіцца такая
Калісьці песня, у якой пазнае

Ён голас наш і выйдзе з дому сам
Насустрач ёй, з удзячнасцю сябрам.

Мне горка ад таго, што не хапае
Не нас яму сягоння, нам — яго.
Было з кім гаварыць, было ў каго
Сумленню прыклад браць, радкам — вучыцца.
Пытаю я ў цябе, мой шлях, чаму
Магло так прычыніцца, што яму
Мы ўжо не снімся больш, а нам ён сніцца?

Такіх, як ён,
за ценевай мяжой,
Ад на зара перадае другой.

7

Я не агонь начлежны раскладаю
У гонар земляка.

Я ўпершыню
Сябе нібы дадому выпраўляю...
Няма, як кажуць, дыму без агню.
Мы — людзі франтавога пакалення,
Знаёмыя даўно, з юнацкіх дзён.
Таму няма спакою ад здзіўлення,
Што я ў гасцях яшчэ, што дома ён.

Усё часцей, у часе весялосці
Застольнай, дзе сяджу я да зары,
Мне шэпча хтосьці:

«Дарагія госці,
Ці не абрыдлі вам гаспадары?»
Паддаючыся голасу чужому,
Такому аддаюся пачуццю:
А можа, сапраўды мне час дадому
Збірацца ўжо, як позняму гасцю?
Ці не пара і мне, як дзед Даніла, .
Складаць пажыткі, класціся ў труну?

Тут, дзе мяне цяпельца прытуліла,
Мой шлях, я на грудзях тваіх засну.
Пара!.. Няўхільна падарожжа гэта...

Лячу, лячу, упэўнены амаль,
Што я навечна гэты боль і жаль
Пакіну на зямлі,
як гук
ракета.

8

На дым, што адлятае ў сіняву,
Гляджу з тужой.
Бывай, бывай, дарога!
Табе пакіну я сябе самога
З той купінай, што клаў пад галаву...
А ўсё ж, пакуль лячу, да туль жыву!
Я ў тайны сэнс свайго быцця другога
Не веру, хоць лячу.

Затое веру,
Што там, дзе я не буду жыць зусім,
Не толькі мне, не дадзена Гамеру
Сказаць аб тым, што адляцела з ім.
Ляціць ракетай дзён маіх астача,
Яшчэ мне не чужых і дарагіх,
Ляціць мая сляза, і па сваіх
Рамэо і Джульеце сэрца плача.
Прыкметны на хсанцы карандаша,
Ляціць мой сум, ляціць мая душа.
А разам з імі верш ляціць той самы,
Адзіны мой, ляціць, як эпілог
Яшчэ дагэтуль не пачатай драмы,
Што, можа б, напісаў, каб час памог.

І час ляціць! — для ўсіх абмежаваны
Хваробаю, нястачаю, вайной.

На купіне, сярод лясной паляны,
Я не ляжу. Лячу я разам з ёй!..

9

Вайна ягоны век укараціла?..
Хвароба?.. Не!
Не падуладна ім
Любоў да працы прагнай, што спаліла

Звышчалавечым высілкам сваім
Яго жыццё, нібы маланка лес,
Які ў агні самазнішчальным згінуй.
Не веру я, што Пушкіна Дантэс,
Што Лермантава некалі Мартынаў
Забіў. Не веру!

Волатаў скасіла
Паэзія, а ворагі — пасля,
Ясеніна — яна, а не пятля.

Усім такія словы гаварыла
Паэзія, калі вяла ў паход:
«Не вер, што свет шырок, ён думкам цесны.
Хай ісціны старэюць з году ў год,
Хай сэрца разрывае гук жалезны,
А ты за ўсё ў адказе, мой балесны,
За справу, за дзяржаву, за народ.

Далёкае разгледзь арліным вокам,
Лаві на слых ледзь чутны крок бяды:
Мяне абраўшы, мусіш быць прарокам.
Як не прарокам,

кім жа быць тады?
Не бойся слова гучнага — прарок! —
Прарок не Бога — праўды слых і зрок.

10

Ратуй людзей з бяды ліхой,
іх душы

На гвалт і на адчай не пакідай,
Ты радасць ім нясі, сабе — адчай,
Ім — волю, гвалт — сабе, ты духам дужы.
Ідзі, вяшчун, па моры, як па сушы,
Калі пакліча да сябе сляза
Пякучая.

Над прорвай па канаце
Ідзі туды, як па лязе нажа.
Крычы: «Ўставайце!» Не кажы: «Канайце!»
Аб мёртвых дбай, шануй дамоўкі іх,
З сям'ёю продкаў не жыві ў разладзе,

Іх больш, чым нас, іх большасць на парадзе,
На пераклічцы мёртвых і жывых.
Яны — мінулы час у новым часе.
І гарады ў вялікіх гарадах,
Што будаваліся на іх касцях.
Ты, як нашчадак іх, за ўсё ў адказе:
За сёлы ў сёлах і за час у часе.
Хай зрок не спіць, трывожны рог гучыць —
Ты сам гарыш, калі Зямля гарыць!..»

Штодзённай прыналежнасцю святой
Да спраў людскіх
паэзія паліла
Яго... І, спапяліўшы, запрасіла
І пасяліла ў дом высокі свой.

11

Ён пры жыцці быў крытыкам суровым
Сваім.

Тым песням падаваў руку,
Дзе пачуццё было невыпадковым,
З непазычанай думкай у радку.

Яго дзялянка ўсім відна цяпер:
На ёй прыкметных дат і вех нямала,
Якія, апрача дзяржаўных мер,
Ягонай музы моц замацавала.

Дзве кузні, дзве вяхі дзялянкі той:
Ад на — Урал, кіпіць у строфах чулых,
Другая кузня,
шлях Варшаўскі мой,—
Зямлячка наша, памяць дзён мінулых.
Аднак ад курнай кузні каваля,
Што чорнай бляхай ад агню абшыта,
Да рудных гор —
яшчэ не ўся зямля,
Што ім раскарчавана і абжыта.
Яшчэ — і ўтаймаванне Ангары,
Траціл, што грудзі рве надрэчным скалам,
Зямля шляхоў, якая ад зары

І да зары спявае пад металам.

А там, а там — яшчэ за даллю даль,
За даллю даль, як шпал бясконцы шэраг.
А там і даль — апошняя, на жаль,—
Запоўнены таварышамі бераг...

12

Варшаўскі шлях!
На ростанях тваіх,
Падобных з вышыні на васьмінога,
Стаіць бажок у ролі сувязнога
Юдолі грэшнай і нябёс святых.
Ён не такі ўжо страшны для паклонаў,
Ён не такі ўжо лекар ад тугі
Цяпер, калі нізрынуты багі
З крыжоў сваіх, з бажніц былых, з амбонаў.
Займаючы дарожныя пасты,
Яшчэ не пакідаючы каплічкі,
Яшчэ распяццем свенцячы крынічкі,
Не знае ён, што бог не ён, а ты.
Часовы ён.

Ты ж вечны і нязменны
Душ сувязны. Ты, як само жыццё,
Імчыш, змяніўшы толькі пакрыццё —
Парог пясчаны на парог каменны.
Ты лечыш раны, суцішаеш боль,
Надзеяй апаясваеш, дарога,
Ты шар зямны.

Таму дазволь, дазволь
Звяртацца да цябе, а не да Бога.

Мне крыўдна за пакутную юдоль,
За тысячагадовыя скрыжалі,
За тых, што на магільных камянях
Свет замагільны д о м а м называлі...

13

Не веру я ў той вечны дом, мой шлях!

Я падарожны, як і ўсе, бясспрэчна,

Хай немагчыма, але вечна, вечна
Быць я хацеў бы
у цябе ў гасцях.
Я знаю, каб памёршыя знайшлі
Зваротную дарогу ў свет зялёны,
То адбівалі б толькі ёй паклоны,
Маліліся б шляхам сваёй зямлі.
Зямля для ўсіх, хто там, для ўсіх, хто тут,—
Адзіная сапраўднасць і бяспрэчнасць,
У ёй адной — іх вечнасць і нявечнасць...

Яна адзін для ўсіх вышэйшы суд.
Мінецца ўсё: пустая слава, мода,
І застанеца толькі сэнс адзін
Тых слоў, каторым салатзей ад мёду
Банкетнага быў палявы палын.
На брустверы акопа, на зямлянцы
Ён рос, і там — дзе праца рве карчы.

І толькі ён не рос на той дзялянцы,
Дзе не работу дзеляць, а харчы...
На подзвіг, а не танняя заробкі
Ішоў зямляк наш, кнігі кладучы
На шалі часу, нібы самародкі,
З пластоў глыбокіх
вымытыя працай...

14

І прыкладу таму рэкамендацый
Маіх не трэба. Як не трэба іх
Ні для чытацкіх сфер, ні для рэдакцый.
Пішу аб ім я згодна праў другіх...
Не для таго размова, каб часова
Развеяць зразумелую тугу
Нам блізкай страты: не скажу я слова
Цяпер — пасля, не знаю, ці змагу.
Пасля, пасля!.. А як яго не стане,
А як не будзе гэтага пасля? . .

Пішу цяпер, пакуль я на паляне,
Пакуль яшчэ са мной мая зямля,

Пакуль яшчэ пры мне мае цяпельца
І часу прысак на яго не лёг...
А дагарыць агонь, прашу цябе я,
Мой шлях! — ты не падпісвай некралог,
А новы раскладзі агонь пад Доўскам...
І без мяне з вандроўнікам другім
Пагавары аб часе, аб Твардоўскім,
Як мы з табой, пры вогнішчы жывым
На месцы тым, дзе бор касіла бітва...
Няхай, як памяць вечная аб ім
Твая, як да цябе мая малітва,
Ідзе ўгару,
далоні склаўшы,
дым.

ЗАМЕСТ ЭПЛОГА

Я знаю, ты, мой шлях, перажывеш
Мяне, мой верш.
Дык знай, калі рубеж
Ты не мінеш, які завуць вайною,
Апошняй бітваю добра са злом,
З тым злом, што мы пад Брэстам і Масквою
У сорах першым нішчылі з табою,—
Знай:
дзень, што судным выбухне агнём,
Той дзень і нашым будзе судным днём.

Тады мяне ты ўспомні як салдата.
А за грахі, калі яны былі,
Не дазваляй пад дулам аўтамата
Злу верш мой гнаць на мінныя палі.
Ты не дазволь, каб за маёй спіною
Зло з крыкамі злараднымі ішло.
Дазволь, каб верш мой мінай быў тваёю
Там, дзе крывёю захлынецца зло.

У судны дзень дазволь радку ўзрывацца,
Сабе самому выракаць прысуд,
Дазволь загінуць для таго, каб тут,
Дзе я жыву цяпер,

ты мог застацца.
Каб тут, на месцы векавых пакут,
Каб тут, дзе не загіне наша праца,
Ты, сын Зямлі, мог абдымаць Зямлю...
Варшаўскі шлях, аб тым цябе маю!

1972

© OCR: Камунікат.org, 2012
© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012
© PDF: Камунікат.org, 2012

БІЯГРАФІЧНАЯ ДАВЕДКА

Аркадзь Аляксандравіч Куляшоў (6.02.1914-4.02.1978) нарадзіўся ў вёсцы Саматэвічы Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці ў сям'і настаўнікаў. Вучыўся ў Саматэвіцкай сямігодцы, у 1928 г. паступіў у Мсціслаўскі педагагічны тэхнікум. У 1930 г. пераехаў у Мінск, дзе працягваў вучобу на літаратурным факультэце Беларускага вышэйшага педагагічнага інстытута (1931-1933). Быў членам БелАПП. Працаваў у рэдакцыі газеты «Чырвоная змена», на Беларускім радыё (1934-1936), літкансультантам у кабінэце маладога аўтара пры СП БССР (1936-1937). У 1941-1943 гг.— на фронце ў армейскай газэце «Знамя Советов», потым у Беларускім штабе партызанскага руху. У 1945-1946 гг.— рэдактар газеты «Літаратура і мастацтва», у 1958-1967 гг.— начальнік сцэнарнага аддзела, галоўны рэдактар кінастудыі «Беларусьфільм». У 1961 г. у складзе дэлегацыі БССР удзельнічаў у рабоце XVI сесіі Генеральнай Асамблеі ААН. Абіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР (1947—1978). Член СП СССР з 1934 г.

Узнагароджаны двума ордэнамі Леніна, ордэнам Чырвонага Сцяга, двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі.

Народны паэт Беларусі (1968), заслужаны работнік культуры Украіны (1973).

Першы верш надрукаваў у 1926 г. у клімавіцкай акруговай газэце «Наш працаўнік». У рэспубліканскім друку першыя вершы з'явіліся ў 1927 г. у часопісе «Чырвоны сейбіт». Выйшлі кнігі паэзіі «Росквіт зямлі» (1930), «Па песню, па сонца!..», «Медзі дождж» (абедзве — 1932), паэмы «Аманал» (1933), «Гарбун» (1935), зборнікі «Мы жывём на граніцы» (1938), «У зялёнай дуброве» (1940), «Добры чалавек» (1941), паэмы «Баранаў Васіль» (1941), «Сцяг брыгады» (1943), «Прыгоды цымбал» (1945), зборнікі «На сотай вярсце» (1945), «Вершы», «Паэмы» (абодва 1947), паэмы «Простыя людзі» (1949), «Новае рэчышча» (1951), «Граніца» (1954), «Грозная путча» (1956), зборнікі «Новая кніга» (1964), «Сасна і бяроза» (1970), паэма «Далёка да акіяна» (1972), кнігі паэзіі «Мая Бесядзь» (1973), «Хуткасць» (1976), «Крылы» (1984), «Профілі» (1987), «Маналог» (1989) і інш. Выдадзены Зборы твораў у 2-х (1957), 4-х (1966-1967), 5-і (1974-1977) тамах.

Сааўтар сцэнарыяў фільмаў «Чырвонае лісце» (з А. Кучарам, пастаўлены ў 1958), «Першыя выпрабаванні» (паводле трылогіі Якуба Коласа «На ростанях», з М. Лужаніным, пастаўлены ў 1960—1961) і «Запомнім гэты дзень» (з М. Лужаніным, пастаўлены ў 1967).

У яго перакладзе выйшлі паэма А. Пушкіна «Цыганы» (1947) і раман у вершах «Яўгеній Анегін» (1949), паэма А. Парніса «Сказанне пра Белаяніса» (1959), «Выбраная паэзія» М. Лермантава (1909), паэма «Энеіда» І. Катлярэўскага (1969), «Спеў аб Гаяваце» І. Лангфела (1969), зборнік вершаў К. Куліева «Кніга зямлі» (1974), «Выбранае» С. Ясеніна (з Р. Барадуліным, 1976), асобныя творы Т. Шаўчэнкі, У. Маякоўскага, А. Твардоўскага, М. Ісакоўскага, А. Пракоф'ева, М. Рыльскага, А. Мальшкі, М. Нагнібеды, Р. Гамзатава і іншыя.

Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР (1946) за паэму «Сцяг брыгады», Дзяржаўнай прэміі СССР (1949) за паэму «Новае рэчышча», Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы (1970) за пераклады вершаў і паэм М. Лермантава, «Энеіды» І. Катлярэўскага і «Спеву аб Гаяваце» Г. Лангфела, прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1968).

ЗМЕСТ

Мая Бесядзь

Першамайстар беларускай паэзіі. Валянціна Куляшова

*** Плыла, цалавалася хмара з зямлёй

Воблака

Ельнік

На сотай вярсце

Бывай

Млын

Карусель

Шэршні

*** Як дзень адыходзіць, прыходзіць нябыт.

Мая Бесядзь

Ранак

На полі бою

Над брацкай магілай

Ліст з палону

Балада аб чатырох заложніках

Маці

Камсамольскі білет

Бярозка

Сцяг брыгады

Маё сэрца ў бары

Дом

Чмель

Колас

Сланечнік

Вяселле

На полі бою

Аб любові

Аб рэўнасці

Ты і я

Крылы

Маё сэрца ў бары

На паўмільярдным кіламетры

Пра вечнае пяро

*** Падлетак я — ад пят і да валос

*** Ужо з другім заручана дзяўчынка
*** Спакойнага шчасця
*** Чужой любві я не зайздросчу.
*** На абшарпаную халупу.
Перад падарожжам
Да паэзіі
Пра восень
На паўмільярдным кіламетры
*** Ёсць у паэта свой аблог цалінны
*** Мы славу параўноўваем з віном

Снапы

*** Ад шчасця сэрца скача, як дзіця
*** Гадзіннік мой — не сонца, што ў зеніце
*** За годам год ляцяць дзесяцігоддзі
*** Калі з зямлі на белай хмары ў неба
*** Нябёсы — акіян, я знаў даўно
*** Сьшлося неба з акіянам блізка
*** Стаю і з пачуццём неўтаймаваным
*** Ты згасіш сонца, час, але не згіне
*** Сама Зямля не вечна — час даводзіць
*** Сцвярджае час: заўжды жыццю на змену.
*** Парушыўшы законы прыцягнення
*** Мне сніўся сон: ты адцягнеша ў вечнасць
*** Праз дзесяць год ты з'явіўся з-за хмары
*** Я ў лузе кветкі не сарваў ніводнай
*** Маёй рукой пасаджанай бярозе
*** Палын не трэба ні мльнам, ні зводкам
*** Я гіну ад бяздзейнасці не месяц
*** Мне кожны год, нібы жыццём другім
*** Я музу параўнаў бы з роднай маці
*** Завяя лісцяў у сняжынак пух
*** Сябры, каго вайна скасіла кулямі
*** Бег цень мой на гару, каціўся з кручаў.

Маналог

*** Калі і дзе, я ўдакладняць не стану.
*** Сябры мае! Пад пустак дыванамі
*** Быў кожны з вас адважных стартаў варты
*** Не бачыўся я ўсё жыццё амаль
*** Як мне сябрам паклон адважыць нізкі
*** Глядзіце без дакору і пагарды
*** Так, мы — сябры па сэрцу і па зброі

*** Адзіным дрэвам дружбы мы раслі
*** Адзін памёр ад тыфусу брушнога
*** Яны ў мае наведваліся сны
*** Дагуль мне ў снах з'яўляліся яны
*** Хваробу, што здароўе падкасіла
*** Мой маналог, як палымяны конь
*** Салдатаў веку, што па грозных цэлях

Сасна і бяроза

Пра асіны
Зіма ўцякае начаі
*** Я з юнацкіх дзён лічуся вязнем
*** Пасля хваробы доўгай і цяжкай
Пра боль
*** Пашанцавала тройчы мне
*** Сноп апошні залатога жыта
*** Глыбокі лістапад
Сасна і бяроза
*** Не сустракацца
Над спаленай вёскай
*** Я хаце абавязаны прапіскаю

Хуткасць

Хуткасць
Слова пра вала
Пра славу
Пастух
Парада сабе самому
*** Не з горшых той сусед, якога
З далёкага
Слова невядомага салдата
Запісная кніжка
Мой Новы год
*** Зайздросччу я мастам, не іх канструктарам

Паэмы

Цунамі
Варшаўскі шлях

Куляшоў, А.

Выбраныя творы / Аркадзь Куляшоў: уклад., прадм. В. Куляшовай — Мінск «Мастацкая літаратура» 2009 г., 206 ст. (Школьная бібліятэка).

ISBN 978-985-02-1161-3.

Паэзія Аркадзя Куляшова (1914-1978) — гэта вечная захопленасць жыццём і творчае гарэнне, яркасць пачуццяў, нястомнае напружанне душы і думкі, пазнанне сябе і людзей.

У кнігу ўвайшло найлепшае з творчай спадчыны паэта, паэмы «Цунамі», «Варшаўскі шлях».

УДК 821.161.3-93

ББК 84 (4Бел)-5

Літаратурна-мастацкае выданне

ШКОЛЬНАЯ БІБЛІЯТЭКА

КУЛЯШОЎ Аркадзь Аляксандравіч

ВЫБРАНЫЯ ТВОРЫ

Укладанне

Куляшова Валянціна Аркадзеўна

Рэдактары *В. У. Кустава, Э. В. Карбановіч*

Мастацкі рэдактар *А. В. Пазняк*

Тэхнічны рэдактар *В. Ю. Серчанка*

Стылістычныя рэдактары *А. М. Анцытовіч, М. А. Паддубская, А. Г. Ганчарэнка*

Падпісана да друку 05.11.2009. Фармат 60x90^{1/16} (і . Папера афсетная.

Гарнітура NewBaskerville C. Афсетны друк. Умоўн. друк. арк. 13,0.

Улік.-выд. арк. 8,68. Тыраж 1500 экз. Заказ 2537.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Мастацкая літаратура»
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь. ЛІ № 02330/0494049
ад 03.02.2009. Пр. Пераможцаў, 11, 220004, Мінск.
www.mastlit.by; e-mail: mail@mastlit.by

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Типографія "Победа"».
Бул. Таўлая, 11, 222310, Маладзечна.